

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԼԵՒՈՆ ՇԱՆԹ

ՇԼԹԱՅՑԻԱԾԼ

(ԽԱՆ ՄԵՐ ՄԻԶՆԱԴԱՐԵՆ)

«ՀԱՅԿ» ՏՊԱՐԱՆ
Նիւ Եռքf
1922

891. 99

Հ-30

891.99
0-30

1/2

8994
-6 NOV 2011
L 1922
1922
OP1

ԼԵՒՈՆ ՇԱՆԹ

GP

ՇՂԹԱՅԻԱԾԼ

(ԽԱՆ ՄԵՐ ՄԻԶՆԱԴԱՐԵՆ)

«Նաւասարդ» Մատենաւոր
թիվ 1

13 JUL 2013

47403

«Զոմն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւց, որ ցայժմ կենդանի կայ, եւ նա ելանելոց է եւ ունելոց զաշխարհս։» ԵԶՆԻԿ ԿՈՂԲԱՅԻ

«Զրուցեն զամանէ եւ պառաւունիք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում, կապեալ երկարի շղթայիւք. եւ երկու շունիք հաճապազ կրծելով զեղքայսն՝ ջանալ ելանել եւ առնել վախճան աշխարհի. այլ ի ձայնէ կոաճահարութեան դարբնոց զօրանան, ասեն, կապանքն։ Վասն որոյ բազումք ի դարբնաց յաւուր միաւարաբորոյ բազումք ի դարբնաց յաւուր միաւարաբորոյ բախտն զալն, զի զօրասցին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ։» ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ

2014-2011

ԱՐԱՋԻՆ ԱՐԱՐ

Ա. ՏԵՍԱՐԱՆ

ԱՆԻԻ ՄԻԶՆԱԲԵՐԴԻԸ. ԴԱՀԼԻՃ

Ճմիրի ռժախոսմքին հինգ-վեց հոգի. բոլորն ալ նոյն հագւած գոյն-
գոյն նկարէն կերպասներով, գլուխնին փաքքոցներ, ու զինաւծ:
աւագան մը եւ շատրւան. արեւի պայծառ խուրձ մը ինկած է տեղակի
շատրւանի վրա. ուրդը գորգեր ու քարձեր: Մուտքեր աջևն ու ձա-
խէն վարագոյներով:

1.

Ճմիրի ռժախոսմքին հինգ-վեց հոգի. բոլորն ալ նոյն հագւած գոյն-
գոյն նկարէն կերպասներով, գլուխնին փաքքոցներ, ու զինաւծ:

ՍՈՒԼԷՑՄԱՆ.— (Ճսկա մարդ մը, խաղցընելով ձեռքի մերկ սուրբ) կաւան է. շա'տ լաւն է. մարդուս զարնելը կուգա. ու մէ՛կ զարկով կը
թռչի անհաւատի գլուխը: Արդէն սուրը ա՛ն է, որ մէ՛կ զարկով: Տը-
ղամարդը ա՛ն է, որ մէ՛կ զարկով: Այդպէս է իմ սովորութիւնս. ա-
րիւնը շատրւանի պէս ցատկէ եւ մարդը գեռ կեցած ըլլա, երբ գլուխը
գետինն է արդէն: Ա՛ռ բարով վայլէս:

ԵՐԻԾԱՅԱՐԴ. — Իսկ կո՞թը տեսա՞ր. ի՞նչ բանւածք
է, ի՞նչ փորւածք. շատ վարպետ մատներ ունի՝ ատ շուն հայը:

ՀԱԶԻ. — (Խիստ գէր) Մե՛ծ է Աստւած եւ մեծ իր Մարդարէն:
Աստւած վարպետ մատներ է տւեր հայուն որ քերէ փորէ, ուժեղ մատ-
ներ է տւեր թուրքին, որ առնէ վայլէ:

ԻԲՐԱՀԻՄ. — (Նուրբ ու նիհար դեղին մարդ մը) Եւ ի՞նչ վայելք:
Նայեցէ՛ք, քարեր շատ կան մատնիս վրան, բայց ամենէն արժէքով,
ամենէն գեղեցիկը այս մէջտեղի կարմիր եախուտն է: Մեր այս հա-
րուստ ու անսպառ Անին, ահա՛ այդ եախուտն է ըրջակա բոլոր էմի-
րութիւններուն մէջ. չկա նմանը:

2.

Կամաց մը կը քացի աջի դռան վարագոյրը եւ դուրս կուգա ճմի-
րի կամաց մը կը քացի աջի դռան վարագոյրը եւ դուրս կուգա ճմի-
րի գոռող եւ հանդիսաւոր: Եսեւին Ապուռլանի չոր ու կմնուս ներ-
քինի մը՝ տարիքէն կը քած: Ամենքը ես կը քաւին ու կը խոնար-
հին:

կՄիրլ.— Իրրահիմ, ուրեմն շուրջի էմիրներուն հետ կ'ուզէիր համեմատես ինծի. ա'փերիմ: Եւ ո՞րը, կարսի էմիրը, Դւինի, Մանազէրարի: Անոնք թող իրենց վարժիքը կապեն ամենչն առաջ և ետքը զան Մանուչի տան հետ մրձումի մտելու:

կՄիրլ.— Այս Անին, ի'մ Անին, ո'չ թէ եախուս է, այլ աղադնէրը ու ըսաւ «Ես և մ տէրը»: Որովհետեւ աղամանդը կը վայլէ մին այն ձեռքին, որուն բանած սուրը աղամանդները կը կարէ. իսկ ինչյուն ինքը սուր մըն էր աղամանդէ: Ո՞վ կրնա մրձիլ ինծի հետ,

Մէկը.— Ո՞վ կը համարձակի, էմիր, բարդաւոր է այն հողը, որու վրա քու ոտքը կը կոխէ:

ՍՈՒԼՅՈՒՆ.— Մանուչի աղա՛, ցոյց տուր ինծի ախոյանդ, ջարդեմ:

ՀԱԶԻ.— (Պատօնական) Թող ներէ ինծի էմիրը, որ իրեն բարի լոյս մաղթեմ իմ ու իմ ընկերներուն կողմէն: Կը լուսամ քունին քաղց-

մաղթեմ իմ ու իմ ընկերներուն կողմէն, քանի որ հիմա արեւը...
Շէ՛ ՀԱՅՈՒՆ.— Եւ ո՞վ է ըսեր, թէ գիշերը քունի համար է. Համար այդ հին սովորութիւնը մէր ասպարանքին մէջ վազուց է ջնջւած: Ըստ համար. այնպէս չէ, էմիր:

կՄիրլ.— Ճշմարտութիւնը ազրիւրի պէս կը հոսի այս չէշի րեր նէն: Իրաւ է, գիշերները ստեղծւած են քիֆի համար: (Դասնալով)

ԿՈՐՃԻԿԻ.— Մէջէիս ու գլխուս հին ցաւերը, տէ՛ր:
կՄիրլ.— Յիմար մէջը ունիս ու շատ աւելի յիմար զլուխ: Զըր-

կուցար: Այս անդամ խոչարս գերազանցիր էր ինքինքը:
ՀԱԶԻ.— Այս անդամ կորը լցուցած զառը զուն զեռ կենարիդ նուշ, շադանակ...

ԿՈՐՃԻԿԻ.— Վա՛յ, ափսո՞ս, ափսո՞ս...
ՈՒՐԻՇ ՄԲ.— Վրայէն ալ սքանչիլ եղնիկի խորոված:

կՄիրլ.— Եւ ի՞մ նետիս զարկած եղնիկը:
Շէ՛ ՀԱՅՈՒՆ.— Հապա՛, եւ իմ նետիս զարկած եղնիկը:
կՄիրլ.— Քո՞ւ նետի, դո՞ւ ինչացու ես:

Շէ՛ ՀԱՅՈՒՆ.— Իմ նետս այնքան լանցաւոր է, ինչքան քու նետը,

կՄիրլ.— (Բարկացած) Լու՞ր ինչ է, ա չէ՛ և իմ նետս չէ՞ր, ո՞ր գլորեց ահազին կենդանին:

Շէ՛ ՀԱՅՈՒՆ.— Վահ, ի հարկէ՛, ինչ ըսելու բան է, իմ նետը մազէրարի: Անծի արքունիքը որ քու նետի գործին խառնւի:

ՀՕ ՀՈՇԻ.— Վրայէն ալ կերանք խորովէղն. ամենապատւական, թե- թիւ, չերտ-չերտ, տակի հիւթը մեղրի նըման ծոր տալով:

ԿՈՐՃԻԿԻ.— Հա՛յ, ափսո՞ս ափսո՞ս...

ԻԲՐԱՅԻԼԻՄ.— Վեր կանչեցինք խոհարարը, պարել տւինք: Հաջին իբրայիլի մարդու չէմիրը երեք

իր ձեռքովը չերպես հրամցուց. իսկ մէր առատաձեռն էմիրը երե՛ք կեավուրի զիւղ նւիրեց անոր՝ իրենց բոլոր եկամուտներովը. երե՛ք դիւղ:

Շէ՛ ՀԱՅՈՒՆ.— Առաջին գիւղը անոր համար կը գանա փորը լուսամ գիւղը անոր համար կը գանա փորը այսպէս կշացնել գիւղէ, արժանի ՀԱՅԻ.

Զէ՛ ՀԱՅՈՒՆ.— Ով որ ուրիշի փորը այսպէս կշացնել գիւղէ:

Ե, որ իր փորն ալ կուշտ ըլլա: Շէ՛ ՀԱՅՈՒՆ.— Առուրը զուրանէն է քու բոլոր խօսքերդ, ո'վ

Հաջի: ԻԲՐԱՅԻԼԻՄ.— Եւ մինչեւ լոյս խաղցուցինք չինկեանէին աղջիկը.

ՀԱՅԻ.— Չափ ան կորուսիր:

ՀԱՅԻ.— Օձ կը նմանի շան աղջիկը:

3.

ԾՈՒԱԼ ՄԲ.— Պահլաւունի Վահան իշխանը:

կՄիրլ.— Հա՛: Թողէ՛ք ինծի մինակ: Ապտուլա՛հ, ներս հրամ-

ցուր:

(Միւսները կը քաւին աջի դունէնին) Արժէ՛, էմիր, որ այդքան երես կու ՀԱՅԻ.

ԱՊԱՀՈՒԱՀ.— (Երբալու ատենն) Արժէ՛, էմիր, որ այդքան երես կու առա այդ անհաւատ հայուն:

ԱՊԱՀՈՒԱՀ.— Խելացի հովիւր իր չները լաւ կը նայի, Հաջի՛:

(Զախէն դուրս:)

4.

կՄիրլ կը տեղաւորի ծալլապատիկ: Զախէն կը մտնէ Պահլաւունի վահիրը կը տեղաւորի ծալլապատիկ: Իւսնէն կը մտնէ Պահլաւունի իւսնէն, ետեւէն Սաղարել ու Ապտուլան: Իւսնանը յիսունի վահան իւսնանը, ետեւէն Սաղարել՝ անհանգիստ աշխերով, փոքրիկ, մօտ, առոյգ ու խոհուն: Սաղարել՝ անհանգիստ աշխերով, փոքրիկ, աղեխանի:

ԻՇԽԱՆԼ.— Ողջո՞յն իմ էմիրին:

ԷՄԻՐԼ. — Առողջութիւն քեզի, իշխան: իսկ դո՞ւն, ոսկի տոսկ-
րա'կ, դո՞ւն ինչպէս ես:

ՍԱՂԱԹԵԼ. — (Խոր գլուխ տալով) Մարդուս աչքը դուրս դա,
քան անունը: Եղած-չեղածը բուռ մը դրամ է, ան ալ վէշքէ իմ իմի-
րին:

ԷՄԻՐԼ. — Զի երեար: Ո՞ւր է սինին:

ՍԱՂԱԹԵԼ. — Պիտի բերեն:

ԷՄԻՐԼ. — Դեռ չտեսա՛նք: Երէկ մօտս էր ձեր սեւաղլուխը,
իշխան:

ԻՇԽԱՆ. — Անիի Եպիսկոպո՞սը:

ԷՄԻՐԼ. — Թող չե՞ն տալու, որ մարդ քիչ մը հանդիստ օր վայլէ:

ԻՇԽԱՆ. — Այդպէս է, իմիր: Ո՞ր սեմէն որ ներս մտնէ հոգեւո-
րականը իր փէշերը ժողված, հոնկէ անպատճառ դուրս կ'ելնէ անհա-
մութիւն մը:

ԷՄԻՐԼ. — Կը ինդրէ՛, որ ետ առնեմ արհեստներու վրա դրած
տուրքիս վերջին յաւելումը: Իսկ դուն ինծի խորհուրդ տւիր: Կ'ըսէ՛
շատ ծանր է, մէջերնին, կ'ըսէ՛, կան որ բողոքովին անօթի են:

ԻՇԽԱՆ. — Հի՞ն պատմութիւն: Տուրք ըսածդ միշտ ծանր կ'երեւա
վճարողին:

ՍԱՂԱԹԵԼ. — Եւ քիչիկ մը անօթի ըլլալը վնաս չունի. անօթու-
թիւնը հարագէտ արհեստ է:

ԷՄԻՐԼ. — Կա աւելին. զօրքերս թալաներ են եղեր չդիտեմ վարի-
լու: Զի ալ ամնար՝ եկեր է վրաս գանդատի քանի մը հաւի ու քանի
մը չուլի համար:

ԻՇԽԱՆԼ. — Թո՞ւ, իմիր. ժողովուրդ ըսածդ միշտ կը տրտնջա-
միշտ շալակը առած քաշ կուտա. աչդպէս է անոր հնադարեան սո-
ուութիւնը:

ԱՊՏՈՒԼԱՀ. — Հա՛, բայց պէտք չէ մոռնան այն բացառիկ ա-
տարի պիտի ըլլա, որ կուի չէ եղած իմիրի հողերուն վրա, եթէ չհաշ-
ւենք Քէլ-Հասանի մանր-մունը արշաւանքները:

ԷՄԻՐԼ. — Իշխան, նշանակած տուրքերս պէտք է վճարւին:

ԻՇԽԱՆ. — Տուրքերը կը վճարին, իմիր: Թող անպակաս մնա
կ'ՄԻՐԼ. — Սրտա՞նց կը խօսիս:

ԻՇԽԱՆ. — Այդ հարցումը պէտք չէ տայիր: Դուն գիտե՛ս, ես
առջեւը, (Խոնարհելով) պէտք է ինքը խոնարհի գիտնա իր
առջեւը:

Կին առջեւը: Մանուչէի տունը բաղրը աւելի բարձր է դրեր քան իմ
տունս:

ԷՄԻՐԼ. — Եւ Մանուչէի տունը միշտ բարեկամ է եղեր քու տանդ:
ԱՊՏՈՒԼԱՀ. — Կը տեսնես, որ իմիրը ոչինչ չոներ այս քաղա-
քին մէջ առանց քու խորհուրդ առնելու:

ԻՇԽԱՆ. — Ես միշտ պատրաստ իր ծառացութեան:

ԷՄԻՐԼ. — Այս գիշեր հացի կուգաս ինծի: Դո՞ւն ալ, Սաղաթէ՛լ:
Թիւ քու արծաթէ սինին դեռ չտեսանք: Ինչ մեղքս պահեմ, հին ար-
ծաթեղէնը շատ կը սիրեմ:

ԱՊՏՈՒԼԱՀ. — Գիտե՛մ:
ԷՄԻՐԼ. — Որ գիտես՝ չմոռնաս: Գուցէ իրիկունը սինին հետդ
բերես: (Դուրս աջէն: Ապտուլահն ալ անոր ետեւէն:)

5.

ՍԱՂԱԹԵԼ. — Սաղաթէ՛լ, բե՛ր, Սաղաթէ՛լ, բերես: Կարծես,
Սաղաթէլը հանք ունի: Ուզածն ալ միայն սինի ըլլար: պարապ սինին
Սաղաթէլը հանք ունի: Ուզածն ալ միայն սինի ըլլար: պարապ սինին
կրնա՞մ տանիր, գլխուս կը զարնէ: ինչո՞վ լցնեմ. ուրկէ՛ հանեմ ես
ապացան դրամը: Քամե՛ց, քամե՛ց, հոգիս հանեց: Չորնա՛ ձեր բոլո-
ապտքան դրամը: Քամե՛ց, քամե՛ց, հոգիս հանեց: Ուրկէ՛ եկան, իշխա՞ն, այս
բիդ արծատը, ո՞ւրկէ եկաք մեր գլխուն: Ուրկէ՛ եկան, իշխա՞ն, այս
անիծածնելը մեր գլխուն, ուրիշ տեղ չկա՞ր աշխարհիս երեսին:

ԻՇԽԱՆ. — (Խորիդաւոր) Համբերէ՛, Սաղաթէ՛լ, համբերէ՛ քիչ
մըն ալ: Բե՛ր, այս մէկ սինին ալ բե՛ր, լցուն բե՛ր:

ՍԱՂԱԹԵԼ. — Բայց վատա՞հ ես մեր ուժին, իշխա՞ն: Յետո քարը
քարին վրա չեն թողներ:

ԻՇԽԱՆ. — Մի՞ վախնար: Դուն կը ճանչնա՛ս ինծի:

ՍԱՂԱԹԵԼ. — Գիտեմ, իշխա՞ն, զդուշ մարդ ես:

ԻՇԽԱՆ. — Զօրքերուն ո՞չ թիւը, ոչ որակը մեծ բան չեն արժեր:
Ես ձեռքիս տակ ունիմ հարիւր մը ընտիր մարդիկ. Մարզպետն ալ ունի:
Եւ միւնները: Կը մնա որ արհեստաւորները հանենք ոտքի: Անոնց ալ
շատ համար է դանակը ոսկոռին: տուրքերու վերջին նոր յաւելումը չափը
շատ է դանակը ոսկոռին: լեցուց: Եպլիսկոպոսն ալ կ'աշխատի:

ՍԱՂԱԹԵԼ. — Այ՞՛:

ԻՇԽԱՆ. — Ամեն կասկածի նշոյլ իմիրի մտքն փարատելու հա-
մար, որոշեր եմ քիչ մը ատեն հեռանամ քաղաքէն. ի՞նչ կ'ըսես, Սա-
ղաթէլ:

Կ'երթամ քեռանց, կոփի լեռները, որսի:

ՍԱՂԱԹԵԼ. — (Աչքերը կծկելով) Միեւնոյն ժամանակ վրաց Դա-

ւիթ թագաւորին ալ մօտիկ: Գուցէ եւ զգոյշ տեսակցութիւն մը:

ԻՇԽԱՆ. — Եւ կարծեմ պէտք պիտի ըլլա նէր մը, սա՛նկ, ար-
քայսրական:

ԱՍՂԱԹՔՆ. — (Նումակալից խոր տունչ մը քաշելով) Հա՛, իհար-
կէ՛ պէտք պիտի ըլլա: Ի՞նչքան է ուզածդ:

ԻՇԽԱՆԸ. — Դեռ կը խօսինք: Իսկ գուն հոս ասոնք զբաղեցուր,
մանաւանդ Ապտուլահա՛ր, որովհետեւ Էմիրին աշքերը այդ քաւթառի
տափակ քթին երկու քովերն են գետեղւած:

ԱՍՂԱԹՔՆ. — Ուրեմն յուս ունիս Դաւիթի վրա:

ԻՇԽԱՆԸ. — Վրացիք միշտ գանդապ են, երբ գործը զօրք զրկե-
լուն կուգա, ոչ թէ խօսք: Բայց... բայց աղատեմ պիտի, աղատեմ
պիտի այս քաղաքը ինչ ալ որ ըլլա: Կորե՛մ պիտի թուրքերուն ոտքը
այս հողերէն: Աղատեմ այդ գարշելի լուծէն: աղատ շունչ քաշենք
մենք, քիչ մը աղատ շունչ քաշէ եւ մեր խեղճ ժողովուրդը: նորէն վեր-
ջապէս ամեն ինչ անցնի հայու ձեռքը: Հերի՛ք է:

ԱՍՂԱԹՔՆ. — Ինչքա՞ն սիրո կը հատցնես, իշխա՞ն, այս քաղա-
քին վրա: չգիտեմ՝ իսկի արժե՞ն:

ԻՇԽԱՆԸ. — Կը կատարեմ իմ պարտքս: Պապերս դարերով աշ-
խատեր են այս ժողովրդի համար: Զէ՞՞ո որ Անին, իսկն ըսած, իմ քա-
ղաքս է, ի՞մ: Ուրան Պահաւունի արիւն է թափւած Անիի պարիսպ-
ներուն վրա:

ԱՍՂԱԹՔՆ. — Հասկա՛, հասկա՛:

ԻՇԽԱՆԸ. — Քայէ՛, քայէ՛ երթանք:

ԱՍՂԱԹՔՆ. — Ես դեռ պէտք է տեսնեմ այդ քաւթառը:

ԻՇԽԱՆԸ. — Վերջը ինձի կուգաս: Կ'ըսպասեմ: (Դուրս)

6.

ԱՍՂԱԹՔՆ. — Իհարկէ որ կ'ըսպասես: Եւ կ'ըսէ՛ Անին ի՞րն է: Յիծա՞ր: Անին ի՞մս, ի՞մս: Ես և Անիի միակ տէրը: Ի՞նչ էք որ զուր
բոլորդ առանց ինձի, առանց իմ սինիս: Անիին մէ՞րը կ'ուղէք: (Քննական շուրջը նայելին ետքը՝ կամաց մը ծոցէն կը հանէ փողի քը-
սակը) Այս, Անիին տէրը, իշխանը, Էմիրը. ա՞յ աշխարհէի Էմիրը: Դուք կուցէք, կուրզացէք, խառնեցէք իրար զօրք, արհեստաւոր,
հայն ու թուրքը, մորթեցէք իրար, ջնջեցէք իրար: Հարցընող ըլլա՝
որո՞ւ համար: Ո՞վ է մէջտեղ շահողը: Սա՛-դա՞-թէ՞-լը: Անոնք կը
կարծեն՝ իրենց ծառան է Սաղաթէլը, իրենց զործիքը, իրենց կթան
ներուն վրա, Էմիր, իշխան ու Ապտուլահա՛ր, ով կ'ըսպասէի: Ես մատ-
թէ-լը...

ԱՊՏՈՒԼԱՀԱ՛Հ. — (Չախի դռան մէջէն) Սա-դա-թէլ:

ԱՍՂԱԹՔՆ. — (Արագ խակը պահելով, խելինացած ու խոնարի)
Հա՛, քեզի կ'ըսպասէի: Եկա, իսկո՛յն, խոնարչ ծառադ... (Դուրս:)

7.

**Ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-
ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-
ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-
ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-
ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-
ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-**

ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-
ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-
ճակտի վարագոյրը թափով ետ կ'երքա ու ներս կը նետոի Ճար-

ԿԻՆԸ. — (Գրգուած) Ո՞ւր կը վազես, ատ ո՞ւր նորէն, քեզի կ'ըսիմ, նորէ՞ն Էմիրին գանգատի: Սըուր քալւածքը նայեցէք,
քեզի կ'ըսիմ, նորէ՞ն Էմիրին գանգատի: Սըուր քալւածքը նայեցէք,
քեզի կ'ըսիմ, նորէ՞ն Էմիրին գանգատի: Այս տան տի-
ւըոր նայեածքը: Մէլիք-Շահի աղջիկը ըլլա կարծես: Այս տան
դուչին իմ սարուկս ես ու սպասուհիս, աղջի հասկիր:
Ռուչին իմ սարուկս ես ու սպասուհիս, աղջի հասկիր:
Որ մտեր ես Էմիրի անկողինը, կը կարծես մեծ բան մըն ես դարձեր:
Որ մտեր ես Էմիրի անկողինը, մէջէն գուրս քաշւած հասարակ հարճ մըն
Մուխերուն ու մոխերուն մէջէն գուրս քաշւած հասարակ հարճ մըն
Խելքուր մը ձգնածքը: Խելքուր գլուխու ժողվէ: Եթէ միւս մասին վահած արժեքը: Եթէ միւս մասին վահած արժեքը: Եթէ միւս մասին վահած արժեքը:

8.

ԱՅԻՇԵ. — (Լիզու կը հանէ կնոջ ետեւէն ու առաջ գալով) Քա՛,
չու ըլլա թէ սիրսդ կոտրես: Նախանձէն է պառաւեր է ջատուկը ու
չու ըլլա թէ սիրսդ կոտրես: Եկո՛ւր, նստէ: Նայէ՛, ի՞նչ
նախանձէն կը ճաթի: Ականջ մի՛ կախեր: Եկո՛ւր, նստէ: Նայէ՛, ի՞նչ
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս: (Թեւերսը երեսին հով կու տա
զով է հոս: Օխա՞յ, ի՞նչ լաւ է հո՞ս:

ՀԱՐՁԸ. — Ի՞նչու չէ: Բայց վարի թթենիներուն ծալըը ալ չէր
կու հատ թեւ ունենայի: Հը, լաւ չէ՞՞ր ըլլար:
ՀԱՐՁԸ. — Ի՞նչու չէ: Բայց վարի թթենիներուն ծալըը ալ չէր
կու հատ թեւ ունենայի: Հը, լաւ չէ՞՞ր ըլլար:
ԱՅԻՇԵ. — Հա՛, սեւ թութը շատ կը սիրեմ. եւ պարելը: Գիտե՞ս,
Էմիրը որ կը կանչէ, միշտ կ'ուղէ որ պարեմ:
ՀԱՐՁԸ. — Գիտե՞ս, Էմիրը որ կը կանչէ, միշտ կ'ուղէ որ պարեմ:
ՀԱՐՁԸ. — Գիտե՞ս, Էմիրը որ կը կանչէ, միշտ կ'ուղէ որ պարեմ:
ԱՅԻՇԵ. — Բայց Էմիրի սիրականը դուն ես: Զէ՛ չկարծես՝ կը

Խանթեմ: Ուրիշը ո՞ր ըլլար կը խանթէի, աչքերը կը փորէի, բայց քեզի ո՞չ: (Կը չոքի ընկերուիին կից) Այս հարեծին մէջ կրողս տանին բոլորը մէկը փեւած, միւսը փտտած ու բոլորը գաղաղած: Քեզի կը սիրեմ, սեւ թութի պէս կը սիրեմ. ինչո՞ւ կը սիրեմ: Հա՛յ թէ թռչուն դառնայի. պարէի՛, պարէի՛, մէյ մօն ալ թեւերս բանայի ու թռո՞... թէ կրնա՞ բռնէ:

ՀԱՐՃԼ.— Ինչքա՞ն նման ես քրոջս, Այիշէ՛. ան ալ քեզի պէս ուրախ էր այդպէս, անչոդ ու թռվուն: Ի՞նչ լաւ բան է երեխս ըլլալը:

ԱՅԻՇԼ.— Ես երեխա՞:

ՀԱՐՃԼ.— Հապա ի՞նչ:

ԱՅԻՇԼ.— Ե՞ս: Իսկ ո՞ւր է հիմա քու պպտիկ քոյրդ:

ՀԱՐՃԼ.— (Գլուխը կախելով) Զգիտեմ:

ԱՅԻՇԼ.— Թողիր առ՞ւնը:

ՀԱՐՃԼ.— Ես տուն չունիմ:

ԱՅԻՇԼ.— Ինչպէ՞ս: Անտո՞ւն:

ՀԱՐՃԼ.— (Յաթկարձ) Ալբեցի՞ն, մեր տունը, տեղը, ինչքը, ամեն ունեցածը:

ԱՅԻՇԼ.— Ինչո՞ւ:

ՀԱՐՃԼ.— Հայրս դիմադրեց, ինծի թող տալ չէր ուզեր, մինչեւ ինկաւ ինքը աչքերուս դէմը:

ԱՅԻՇԼ.— Մա՞յր ալ չունիս:

ՀԱՐՃԼ.— Վերջին անգամ տեսա մեր տան բոցերուն մէջէն, երբ էմիրի զիւնորդները ինծի դուրս կը քաշէին:

ԱՅԻՇԼ.— Խե՞ղճ: Տե՞ս, այդ բոլորը չէր ըլլար, եթէ միւսիւման եղած ըլլային: Ինչ լաւ է, որ գուն միւսիւման ես դարձեր: Ես ալ անգամ մը այդպէս մեծ հրդեհ եմ տեսեր: Այրեւեցաւ ամբողջ չուպէ՞ս գեղեցիկ էր: Կալծերը աստղերու պէս կը նետէին վեր, հարիւրեալը կարծես երկնքէն կը թափէի՞ն, կը թափէի՞ն, ուղղակի կը թա-

ՀԱՐՃԼ.— (Սառած ու կարկամ խօսւածքով) Այո՛, երկընքէն:

ԱՅԻՇԼ.— (Քերկարանիով) Եւ բոցերը, բոցերը, որ խենթի պէս ու կը պարէին. գիտե՞ս, անոնք ալ կը պարէին. ի՞նչ կը պարէին:

ՀԱՐՃԼ.— (Նոյն բարացումով ու աչքերը բեւեռած) Կը պարէին. այո՛. կը պարէին: Եւ առաստաղը կը ճարճաթէր... գերանները կը

քակւէին... զէնքերը կը շաշէին... ու կը պոռային այրւողները. ա՛, ի՞նչ կը պոռային:

ԱՅԻՇԼ.— (Ոտքի ցատկելով) Է՛, խենթ բաներ մի՛ ըսեր, մի՛ վախցըներ ինծի: Հրդեհը իմ ամենէն սիրած բաներէս մէկն է: Բոցերը բոլոր պատուհաններէն դուրս, բոցերը բոլոր գոներէն դուրս, կը դառնան, հա՛, կը դառնան: Ա՛յ, եթէ ես ալ կարենայի այդպէս պարեմ իմիրին առջեւը, բոցերու պէս պարեմ: Ա՛յ, այսպէ՛ս, տե՛ս, այսպէ՛ս: (Ինքն իր վրա քեւելով ու պարելով դէպի հակտի վարագոյրը) Պատուհաններէն գո՞ւրս ու վեր, ու գոներէն գո՞ւրս ու վեր, կը դառնան, հա՛, կը դառնան, դառնա՞ն, դառնա՞ն... (Գուրս է ելած վարագոյրէն:)

ՀԱՐՃԼ.— (Լայն բացած աչքերը գամած է շատրւանի ցայտին, ծանր խօսւածքով) Բոցերը կը դառնա՞ն, բոցե՛րը, բոցե՛րը... եւ բոցերուն առջեւը... բոցերուն ետին... բոցերուն մէջօս... բոցերուն մէջէն, բոցերուն մէջէն... ա՛չ... (Սարսափահար կը ծածկէ աչքերը երկու ձեռքով ու կը կծկի ինքն իր վրա:)

9.

ՊԱՐԱԽԻԼ.— (Զգուծ ներս մտնելով ու մօտենալով անոր) Ա՛յ, աղջի՛, նորէ՞ն: Այդպէս կծկւեր ես նորէ՞ն:

ՀԱՐՃԼ.— (Կամաց կը բարձրացընէ գլուխը, ֆիչ մը կը դիտէ եւ յանկարծ կը ցատկէ ոտքի ու կը տոկի ամբողջ հասակովը) Իսկ ա՛ն յանկարծ կը ցատկի գա, ըսաւ դուրս պիտի գա Ազատ Մասիսի խորին խորքերէն, ըսաւ պիտի գա Արտաւազովը ու պիտի քանդէ այս աշխարհը: Ան այդպէ՞ս ըսաւ. ան այդպէս ըսաւ: Իսկ ինչպէ՞ս պիտի քանդէ. այրէ՞ս պիտի. ըսէ՛, պիտի այրէ՞: Ա՛յս, ինչ լաւ կ'ըլլար՝ քանդէ. այրէ՞ս պիտի. ըսէ՛, պիտի այրէ՞: Ա՛յս, ինչ լաւ կ'ըլլար՝ քանդէր, կրակ տար, վառէր ալս տունն ու տեղը, բերդն ու հարեմը, հետն ալ իր տէրը:

ՊԱՐԱԽԻԼ.— Էռէ՛, ցիծա՞ր աղջիկ, լոէ՛: Հոս պատերը ականջ ունին:

ՀԱՐՃԼ.— Իսկ ան ըսա՞ւ... ըսաւ գա պիտի Արտաւազովը ու քանդէ պիտի այս աշխարհը: Եւ տեսնելու էիր, թէ ինչպէս կը վառէին աղջիկը, երբ ան կը խօսէր, հո՞ն, այն աշազին բազմութեան դիմաց:

ՊԱՐԱԽԻԼ.— Թո՞ղ, մոռցի՞ր այդ նաղաշը:

ՀԱՐՃԼ.— Ես նորէ՞ն տեսնել կ'ուզեմ նաղաշը, նորէն կ'ուզեմ հասնի ականջիս իր խօսքը, իր ձայնը:

ՊԱՐԱԽԻԼ.— Երբէ՞ք. այն մէկ անգամւան քաշած դողս հերիք է ինծի:

ՀԱՐՃԼ.— Տա՞ր նորէն: Կ'ըլլամ խելօք, կ'ըլլամ զգուշ, չի՛ ճանչ-

նար ոչ ոք: թող նորէն անդամ մը վրաս իյնան իր աչքերը, իր վառւող աչքերը, իր այրող, իր վառող աչքերը: Այդ աչքերու բոցերուն մէջն կը նայի Արտաւազպը, այդ աչքերու բոցերուն մէջն պիտի գա Արտաւազպը այս անիծած աշխարհքը քանդելու:

ՊԱՌԱՒԻԼ. — Ինչե՞ր կը խօսիս, միաժի՞տ աղջիկ, հերիք է. թող քու Նաղան ու իր Արտաւազպը. դեռ չէ՞ լրացած Աստրծու կամքը, դեռ չէ լրացած տանջանքի կանքը, ու գարբինները դեռ կը զարնեն, կը զարնեն դարբինները ամեն կիրամուտքի կանը սալին, որ ամրանան շղթաները Արտաւազպի: թող, աղջիկ, թո՞ղ, դեռ շատ հեռու է աշխարհքի վերը:

ՀԱՄՃԼ. — (Գրուած ու ցրւած) Ու կը զարնեն դարբինները, ու կը զարնեն դարբինները, կունը սալին, կը զարնեն սալին, շղթաներուն, շղթաներուն... (Յանիկարծ գետինը մատնանիս եւ ոււադիր) կը լսե՞ս. կը լսե՞ս, պառա՞ւ, կը լսե՞ս... (Կը լսի կանոնաւոր կունահարութիւն. նախ ալոտ, հետզինտէ որու:)

ՊԱՌԱՒԻԼ. — Ի՞նչը. չեմ լսեր ոչինչ:

ՀԱՄՃԼ. — Կը զարնեն, ա՞խ, կը զարնեն. չէ՞ որ այսօր կիրամուտք է. հապա կիրամուտք է: (Լալով) Կարծես հոգիիս կը զարնեն: Ա՞խ, ինչո՞ւ կը զարնեն, ինչո՞ւ կը զարնեն...

Դանդաղ կը ծածկի տեսրանը: Խոկ կունահարութիւնը կը տարունակի միւս՝ հետզինտէ աւելի մօտենալով ու սաստկանալով, մինչեւ կը բացվի յաջորդ տեսարանը:

F. ՏԵՍԱՐԱՆ

ԴԱՐԲՆՈՑ

Ազ կողմը լայն ու երկիֆեղի դուռն է դէպի ներս բացւած. ձախ կողմը թեք դիրքով հնոցն ու փուէսը: ծակտի պատին վրա փոքրիկ քառակուսի պատուհան մը: Դարբնոցի կեդրոնը սալն է: Ամեն կողմ ժինած ու ժինւելիք երկարեղին, ինչպէս եւ գործիք ու կտորտանիք:

1.

Դարբինը երեսունի մօտ, առոյգ, մօրւեղ ու մուրի մէջ կորած: Բոնած է ունելիով ժիկացած երկար մը եւ աւելերտին հետ դէմ-դէմի կանոնաւոր հարածներ կ'իջեցընէ:

Հայրը նստած է գետին, պատին տակ, կոնակը տւած դուան փեղին. կոյտ մը մեխ դիզւած է կողքը, որոնց ծայրերն ու գլուխները կը

խարտոցէ, կը նետէ միւս կողմի կոյտին վրա: Կ'աժխատի չափազանց դանաւաղ տարժումով մը, երբեմն անշարժ է, կարծես կը նիրիէ, խուլ պատուին տարժումներուն ու խօսւածքին մէջ վախկոտ ու վարանու բան մը ունի:

Դուան մէջ կ'երեւա Դանիկը, ալիխառն մարդ մը, զինավաճառի պատուին: իր բոլոր տարժումներուն ու խօսւածքին մէջ վախկոտ ու վարանու բան մը ունի:

ԴԱՆԻԿԸ. — (Սեմին) Բարի յաջողո՞ւմ: (Ներս մտնելով) Բարի յաջողում, վարպե՞տ: (Քիչ մը սպասելէն ետքը) Բարեւ կու տամ, ա՞յ մարդ, պատասխան չտա՞ս:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Զոռ ու ցա՞ւ, ա՞յ քեզի պատասխան: (Ծեծած երկարը կը նետէ ջուրը:)

ԴԱՆԻԿԸ. — Սա մարդավարութի՞ւն է:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Մարդավարութի՞ւն, հօրդ ողորմի. եւ որո՞ւ հետ: Մէյ մը քեզի, մէյ մըն ալ քու տիրո՞ջդ: Եւ ինչո՞ւ պիտի ըլլամ մարդավարի. ո՞վ է եղեր իմ երեսիս մարդավարի:

ԴԱՆԻԿԸ. — Խաչ որ, նորէն ձիդ հակառակ ես հեծեր այսօր: Դանակները պատրա՞ստ են:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Հրամանք ես, պատրաստ են: (Ոտքով կը զարմէ գետին դրած լիքը տոպրակի մը) Ա՞յ, պատիւ ըրէ, անդամ մը ացդ գետին դրած լիքը տոպրութը. հագցուցէ՞ք կոթերը, սրե-Առ, վերցո՞ւր, տա՞ր տիրոջդ խանութը. հագցուցէ՞ք ծախեցէք թուրքին, գորքին, աւացէ՞ք որեցէ՞ք բերանը ու տարէք ծախեցէք թուրքին, գորքին, աւացէ՞ք որեցէ՞ք բերանը ու տարէք ծախեցէք: Մինչեւ որ մըն ալ անոնք գան, ձեղզակին եւ ձեր ոսկին դիղեցէք: Մինչեւ որ մըն ալ անոնք գան, ձեղզակին եւ ձեր ոսկին դիղեցէք: Մինչեւ որ մըն ալ անոնք գան, ձեղզակին մէ գնած գանակները, այդ իմ կուած սուր-սուր զանակները, կոխեն մէ գնած գանակները, այդ իմ կուած սուր-սուր զանակները, կոխեն մէ գնած գանակները, այդ իմ կուած սուր-սուր զանակները: Ա՞յ, ձեր կողը, կոխեն ձեր փորը, խլեն ու տանին ձեր բոլոր դիղածը: Ա՞յ, ձեկ Սաստած տա, է՞ւ, այդ ուրախ օրը. ի՞նչ քէֆ են ընելու:

ԴԱՆԻԿԸ. — Հիմա այդ խօսքը մարդու վայե՞լ կատակ է:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Տօ՞, ի՞նչ կատակ: Երգում եմ տեւր, այդ օրը որ կաւ մը գինի եմ կոնծելու քու պարոնիտ լոյս յիշատակին, կաւի տակի մրուրն ալ քու մութ յիշատակին:

ԴԱՆԻԿԸ. — Աւա՞գ, խաչ որ, ալ ոսքս քու դարբնոցը չեմ դներ:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Հապա թէ մարդ ես:

ԴԱՆԻԿԸ. — Տեսս, է՞ւ, ըստս ինքը ըլլա մեզի հաց տւողը:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Ձեր տւած հացը ձեր գլուխն ուտէ:

ԴԱՆԻԿԸ. — Վա՞յ:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Կ'ըսէ՝ դարբնոց չէ գալու: Կու գա՞ս, կու գա՞ս:

Ո՞նց կ'ապրիկ դուք, ո՞նց, առանց իմ ձեռքիս աշխատանքին:

ԴԱՆԻԿԸ. — Այդ մէկը իրաւ է: Բնութիւնդ շա՞տ անպիտան, ւե-

ԴԱՆԻԿԸ. — Այդ մէկը իրաւ է ձեռքիդ աշխատանքը:

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — Կու գա՛ս, կու գա՛ս: Ո՞նց կ'ապրիք դուք ո՞նց, առանց իմ քրտինքն ծեկլու:

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — Վա՛հ, ի՞նչ է եղեր քեզի այս օր, ա մա՛րդ.

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — Հայդէ՛, հայդէ՛, փէշերդ հաւաքէ, գնա՛ պարոնիդ ինձմէ շատ բարեւ ըրէ ու իրեն այսպէս ըսէ. կու գա՛ս, կու գա՛ս, ըսէ՛. ո՞նց կ'ապրիս, ըսէ, առանց դարբին Աւագի քրտինքը ծեկլու. չմոռնա՛ս, այդպէս ըսէ՛: (Աւելի բարին, ու ոտքը զարնելով գետնի տոպրակին) Վերցո՛ւր, շա՛ն ձագ, քաշ տուր ետեւէն:

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — Մարդ չգիտէ ինչպէս խօսի քեզի հետ. խաչ ո՛ր չգիտէ: (Աւելի բարի հետ դուրս:)

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — (Ցուցամատով սրբելով նակտի քրտինքը) Կու գա՛ս կու գա՛ս: Զէ՞ որ ոսկի է, ոսկի՛, ա՛յ, այս ամեն մէկ կաթիլու. ձեզի համար, յատուկ ձեզի համար, մաքուր, իստակ ոսկի: Ա՛յս ձեր հէրը...

2.

Կը մտնէ ջուլիակը ու տանու սովոր կը մօտենա շիտակ դարբինին: Անոր տարիին է, բայց խիստ նիկար, դեղնած եւ ուսերը դուրս ցըցած:

ԶՈՒԼՀԱԿԻ. — Ա՛յ, տղա՛, հերիք է:

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — Հը՛, խէր ըլլա, ջուլհա՛կ ևրայր, դո՞ւրս ես սողացեր մանոցիդ փոսէն: Բարո՞վ եկար:

ԶՈՒԼՀԱԿԻ. — Ա՛յ, տղա՛, լաւ չէ: Նստեր եմ կը բանիմ այդ անտէր պատին ետեւը, կը բանիմ ու կը լսեմ. լաւ չէ, Աւա՛դ, այդպէս կարելի չէ: Կա՛ արուստ, կա՛ աղքատ. ուժեղը կա, իս՛ զծը կա, ես ու դո՞ւն պիտի փոխենք աշխարհքի կարգը: Վերջը-վերջը դիմուդ փորձանք մըն ալ կը բերես: Անոնք ալ մարդ են, կը կատղին:

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — Ասկէ վատթարը ի՞նչ է ըլլալու: Մութէ մութ մութ ու քրտինքի մէջ, զարկ հա՛ զարկ այս անիծած չորս պատին ետեւը: Թէ ի՞նչ է, պիտի պահես երկու պառաւ, մէկը կողինքին, միւսն ալ, ա՛յ, գետնին, պիտի կերակրես անտէր մնալու կնիկ մը ու եօթը երեխա, ձա՞նք:

ԶՈՒԼՀԱԿԻ. — Մեղա՛ Աստծու, մեղա՛ Աստծու:

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — (Յանկարծ կը խլէ կուանը սալին վրայէն ու կը նետէ անդին) Կշտացեր եմ, կշտացեր եմ այս բոլորէն. սա կեանք չէ.

ԶՈՒԼՀԱԿԻ. — Ճակտիդ քրտինքովը ուտես քու հացը. այդպէս է դրւած, այսպէս է կարգը:

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — Հա՛, ինձի ու քեզի նման էշերու համար: Այդպէս կարդ զնողը թող այնպէս գընէր, որ իմ աշխատանքս օր ու ցերեկով չգային ու չխէին չունն ու գայլերը: Թո՞ղ ամենուն քրտինքը մնար իրեն:

ԶՈՒԼՀԱԿԻ. — Կը տեսնեմ՝ իզուր է քեզի հետ խօսիլը: Այդ մարդը քու գլուխդ ալ չուր է տւեր: Քիչ ման եկուր, քի՛չ, այդ նաղացին ետեւէն:

ԴԱՐԲԻՆՆԻ. — Ինչո՞ւ, սո՞ւտ է ըսածը: Անիծւա՛ծ են այս աշխարհքի բոլոր կարգերը: Անէ՛ծք կա մեր կեանքին վրա:

3.

Կը մտնեն Ժամկոչը՝ միջին տարիին ու կաղ, ներկարարը՝ երեսունի տուրզ, եւ երիտասարդ դարբին մը: Երեքն ալ յուզած են ու կը խօսին իրար բերնէ խլելով:

ԵՐԻԾԱՍԱՐԴԻԼ. — Ինչո՞ւ չեկար, վարպե՛տ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸ. — (Եր կապոյտ ձեռքը օդին մէջ շարժելով) Ադսո՞ս, վարպե՛տ, ափոսո՞ս:

ԺԱՄԿՈՂԶԼ. — Ալսօր պէտք է եկած ըլլայիր:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸ. — Այսօրւան պէս գեռ խօսած չունէր:

ԵՐԻԾԱՍԱՐԴԻԼ. — (Արտասանելով) Մինչեւ այսօր, կ'ըսէ, խօսած էի ձեզի կէս ճշմարտութիւնը: Իմ խօսքերու մէջ Արտաւազը ոչնչացումի յոյսն էր, կ'ըսէ, վերջին միթթարանքը անհար-խոնարհ ժողովուրդին. Արտաւազը գալը, կ'ըսէ, հանուր ոխ մըն էր, անուժ վրէժ մը ձեր բոլորի կրած անչափ տառապանքին: Բայց հասուն է արդէն օրը եւ հասուն են արդէն ձեր ականջները: Այսօր, կ'ըսէ, ձեզի տալ կ'ուզեմ ամբողջ ճշմարտութիւնը: Ո՛չ յոյս է, ո՛չ ոխ, այլ... կոփ'ւ է Արտաւազը:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸ. — Դարեր ու գարեր ձեզի խարեր են, կ'ըսէ, հաւատցուցեր են, թէ Արտաւազը եթէ գուրս գա, քանդէ պիտի Աստծու շինած աշխարհը. ձեր ուսերուն հեծնողներն են, կ'ըսէ, հնարեր ալդ սուտը, որ աւելի պինդ հեծնեն ու աւելի երկար նստին ձեր կոնակը:

ԺԱՄԿՈՂԶԼ. — Արտաւազը, այսո՛, գա պիտի ու քանդէ՛ պիտի, կ'ըսէ, բայց ո՞ր աշխարհը: Մարդո՞ւ շինածը. կողոպուտի ու բանութեան ու գողերու աշխարհը:

ԵՐԻԾԱՍԱՐԴԻԼ. — Տիրողներու, հարուստներու ու թուրքերու աշխարհը:

ԺԱՄԿՈՂԶԼ. — Պիտի քանդէ, կ'ըսէ, ու պիտի գան նո՞ր օրեր, նո՞ր ժամանակ. արդարութիւն, հաւասարութիւն բոլորի համար:

ԵՐԻԾԱՍԱՐԴԻԼ. — Մարդու ու մարդու մէջ խտրութիւն չի պիտի ըլլա:

ՃԱՄԿՈՉԼ. — Արտաւազդի շղթաներուն հետ պիտի խորտակւին ժողովուրդի բոլոր շղթաները:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ. — Բայց այդ օրերը, կ'ըսէ, իրենք իրենց չեն դալու: Կոիւ է Արտաւազդը: Այդ օրերը, կ'ըսէ, ձեր ձեռքով են գալու: Այդ օրերը, կ'ըսէ, դուք էք բերելու, ձեր կամքովը ձեր գէնքովը: Դուք պիտի խորտակէք Արտաւազդի շղթաները, դուք պիտի ազատէք Արտաւազդը: Գարբին, դուն, դուն պիտի ազատես Արտաւազդը:

ԴԱՐԲԻՆԼ. — (Սաստիկ յուզւած) Ե՞ս . . . Ե՞ս . . . Ես պիտի ազատեմ. ո՞վ ըստ:

ՃԱՄԿՈՉԼ. — Ի՞նքը:

ԵՐԻԾԱՍԱՐԴԻԼ. — Ի՞նքը, ինքը:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ. — Աչօր կիրամուտք է, ըստ: Պացէ՛ք ըսէք ձեր դարբիններուն, որ գարբնոցները փակելէ ասած ալ թող չզարդնե՛ն կը-ռանը պարապ սալին, ալ չիշեցընե՛ն Արտաւազդի զարկը, ալ չամբա-ցընե՛ն անոր մաշնած շղթաները:

ԵՐԻԾԱՍԱՐԴԻԼ. — Եւ թող բոլո՛րը, բոլո՛րը հետեւին ձեր դար-բիններու օրինակին:

ՃԱՄԿՈՉԼ. — Կեանքի բոլոր տեսակի դարբինները, բոլոր կեանքի ցընե՛ն անոր մաշնած շղթաները:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ. — Մի՛, մի՛ ամբացընէք, կ'ըսէ, ձեր շղթաները, մի՛ աշխատիք ուրիշի հաշին, ձեր աշխատանքը մի՛ տաք ուրիշին. ո՛չ հարկ տւէք, ո՛չ տուրք, ո՛չ մաքս, ո՛չ տասանորդ. մի՛ թողնէք, որ կո-ղոպտեն ձեզի. ձեր կուանները իշեցուցէ՛ք անոնց գլխուն, որոնք ի-րենց ձեռքը կ'երկարեն ձեր աշխատանքին:

ՃԱՄԿՈՉԼ. — Անիծւած են անոնք, որ նստեր են, կ'ըսէ, ու կը լափեն ձեր արիմ-քրտինքը իրենց մեծ-մեծ պալատներուն մէջ եւ այդ անհաւատ անգովը, որ թառեր է զոն միջնարերդի ժայռերուն ետին ու կը ճգնէ ամեն ինչ ու ամենքին:

ԵՐԻԾԱՍԱՐԴԻԼ. — Աւ չես զարներ, վարպե՛տ, կիրամուտքի դարկը:

ԶՈՒՀԱԿԱԼ. — Կը զարնե՛ս, կը զարնե՛ս, պիտի զարնե՛ս: Մի՛ մոռար, Աւա՛գ, հօր անէծքը կա Արտաւազդի վրա, մեր հայրերու ա-նէծքը: Ով կուանը չիշեցընէ կիրամուտքին, անոր գլխուն կ'իյնա այդ անէծքը. եւ անո՛ր գլխուն եւ անո՛ր աշխարհին, մեր բոլորի գլխուն: Դուն մեր դարբինն ես, իրաւունք չունիս, դուն ծեծե՛ս պիտի: Տե՛ս, ըսի քեզի քու պարտքը քու երեսիդ. դուն չզարնելու իրաւունք չունիս:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ. — Իսկ ո՞վ ես դուն. դուն ինչ իրաւունք ունիս այդ լեզով խօսելու:

ԶՈՒՀԱԿԱԼ. — Ես ձեր ջուլհակն եմ, ձեր քաղաքի խեղճ ու անձար ջուլհակը. սեւ օր ու սեւ ցատ եմ տեսեր, լաւ սերտած եմ ուժեղ-ջուլհակը. սեւ օր ու սեւ ցատ շատ եմ տեսեր, լաւ սերտած եմ ուժեղ-ջուլհակը: Հարութիւնը չարութաներուն խստութիւնը ու թուրքերուն ներուն բարկութիւնը, չարութաներուն խստութիւնը ու թուրքերուն զաղանութիւնը: Ես ձեր ջուլհակն եմ, ձեր քաղաքի խեղճ ու անձար զաղանութիւնը: Դուք բոլորդ ձեր նաղաշի տաք խօսքերուն կը հաւաք, իսկ ջուլհակը: Դուք բոլորդ ձեր նաղաշի տաք խօսքերուն կը հաւաք, իսկ ջուլհակը:

ՃԱՄԿՈՉԼ. — Աղէ՛կ. վարպետը լսեց քեզի ալ, մեզի ալ, թող վճուէ՛:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ. — Դարբինը թող վճուէ՛:

ԵՐԻԾԱՍԱՐԴԻԼ. — Աւա՛գ, բոլոր դարբիններս կը նային քեզի ու

ՔԱՐԲԻՆԼ. — (Կը վերցընէ մեծ կոանը, կը կենա վայրկեան մը ԴԱՐԲԻՆԼ. — (Կը վերցընէ մեծ կոանը, կը կենա վայրկեան մը լուռ, եստք կտրուկ ու հանդիսաւոր) Թող չորնա իմ այս աջ ձեռքս եւ լուռ, եստք կտրուկ ու հանդիսաւոր) Թող չորնա իմ այս աջ ձեռքս միւս թուրքուն անէծքը իջնէ իմ գլխուս, եթէ այս սալին վրայ միւս անդամ իջեցընեմ Արտաւազդի զարկը:

Ամենեմը կեցած են լուռ ու անօրդ, երբ դարբնի ետեւէն հայրը, որ զարմանենով ելած է ոստիք ու կը դիտէ, կամաց մը ետեւէն ձեռքը կը դնէ դարբնի ուսին: Դարբինը կը ցընցի, բայց գլուխը չի դարձնէր: Դնէ դարբնի ուսին: Դարբնի կը հայր ետ. հայր ու որդի պահ մը կը դիտեն ի-ծանը շարժումով կը հաւաք ետ. հայր ու որդի պահ մը կը դիտեն ի-ծանը հայրը հարցական, որդին յանցանիքի մէջ բոնւածի պէս ու յո-րար, հայրը հարցական, որդին յանցանիքի մէջ բոնւածի պէս ու յո-րոր:

ՃԱՅՐԼ. — (Զայնը խորքէն) Աս ի՞նչ է, որդի՛, ի՞նչ առուտուր է: Խոսիք: Շա՛տ կը խոսիք: Աւշ է, ելիր. կիրամուտք իրի-է: Ի՞նչ կը խոսիք: Շատ կը խոսիք: Կիրամուտք իրիկուն է: Ի՞նչ կը խոսիք: Փակէ՛ զարբնոցը ու երթանք: Մնացածը դուրս կը խոսիք: Կուն է: Փակէ՛ զարբնոցը ու երթանք: Կիրամուտք իրիկուն է:

ԴԱՐԲԻՆԼ. — Կեմ մոռցէ՛ր, չէ՛:

ՃԱՅՐԼ. — Հայ անչ:

ԴԱՐԲԻՆԼ. — Հերի՛ք է, արդի՛, արդէն այնքա՞ն, այնքա՞ն ծե-ծեր ես:

ՃԱՅՐԼ. — Ի՞նչ կ'ըսես. ծէսէ՛ք է՝ կըսես: Ծէ՛ս է, հապա, սուրբ ու հին ծէս. նո՞ր կը հարցընես: (Միւսներուն) Կը յիշեմ, առաջ պապս

կիրամուտք իրիկուն է. մոռցա՞ր: ԴԱՐԲԻՆԼ. — Չեմ մոռցէ՛ր, չէ՛: ՀԱՅՐԱԿԱԼ. — Հերի՛ք է, արդի՛, արդէն այնքա՞ն, այնքա՞ն ծեծեր ես: ԴԱՐԲԻՆԼ. — Հայ անչ:

ևկած այդ խոր ու սուրբ ծէսին: Եւ զիտէ՞ք ի՞նչ մեծ խորհուրդ կա ասոր մէջ, զիտէ՞ք ինչ մե՛ծ պաշտօն է գրւած մեր վզին: Մե՛նք ենք պահող աշխարհքը իր սիւներուն վրա: մենք ենք որ շղթաներու տակ կը պահենք անհնազանդ որդին, այն ըմբոստ հոգին, որ ճկւիլ չուզեր Աստծու կամքին: Քանի գարբնոցը կա, Աստծու հրամանքով՝ վերջ չկա աշխարհին, կործանում չկա: Թող չէն մնա այս գարբնոցը ու հաստատում մեր սալը: ամո՛ւր ըլլա, որդի՛, քու կուսդ, ամուր՝ կուանդ: Զա՛րկ, որդի՛, զա՛րկ սալը, երթա՛նք, կիրածուտք իրիկուն է, ուշ է:

ԴԱՐԲԻՆ. — Ի՞նչ ընեմ. ի՞նչ ըսեմ իրեն, ի՞նչ հասկըցնեմ այս խուլ հալեւորին. ալ աշխարհքին ոչինչ չի լսեր. կը լսէ միայն ինքը իր ըսածը, իր հին լսածը, իր հին խօսածը: Այս խուլ հալեւորին ես ի՞նչ ըսեմ:

ՀԱՅՐԼ. — Դէ՛, պրծիր, երկար ըրի՛ր:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — (Ձեռքի կտրուկ տարժումով) Ո՛չ, արի՛:

ՀԱՅՐԼ. — Վա՛Հ... (Քննական կը նայի որդուն ու միւսներուն) Դուն... դուն... զարնել չէ՞ս ուզեր: Զէ՞ս ուզեր: Զէ՞ս: Զարնել չէ՞ս ուզեր:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — (Գլխով բացասական նշան:)

ՀԱՅՐԼ. — (Քայլ մը ետ երբալով) Ա՛յ թէ՝ ի՞նչ կը խօսիք այստեղ այնքան երկա՞ր, երկա՞ր: Արտաւազդի զարկը տալ չի՛ ուզեր: Եւ ինչո՞ւ: Բաց ե՛ս, ե՛ս, դեռ չե՞մ իջեր ևս գերեզման, դեռ տէրը ե՛ս եմ այս գարբնոցին. քանի շունչս բերանս է ես չեմ թողներ զիծ մը անդամ չեղիս մեր հին կարգերէն: Դեռ ես կամ. դեռ ես կը հսկեմ. դեռ ե՛ս եմ տէրը իմ գարբնոցիս: Ելի՛ր դուրս. բոլո՛րդ. դո՛ւրս...

Ամենիք անյարմար կ'ուղղին դուրս, բացի դարբինէն:

ՀԱՅՐԼ. — Ելի՛ր դուն ալ, ելի՛ր դո՛ւրս: Ե՛ս պիտի դոցեմ ալսօր իմ գարբնոցս: Ես, ես պիտի դոցեմ: Թեզի կ'ըսեմ՝ ելի՛ր դո՛ւրս:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Աղէ՛կ, զա՛րկ, այսքա՞ն տարիներ շատ մեծ խէր ես տեսեր, զա՛րկ: (Բարկուրեամբ կը նետէ գոգնոցը եւ դուրս):

4.

ՀԱՅՐԼ. — (Մինակ է: Դժւարով կը կռանա, կը վերցնէ կռանը, կը հանէ գրակը, զերմեռանդ դիրքով կը նայի վեր ու դանդաղ կը զարմէ սալին երեք անգամ) Թող ամրանա՛ն Արտաւազդի շղթաները, թող ամրանա՛ն անիծւածի շղթաները, թող ամրանա՛ն աւերիչի շղթաները: (Կը յենէ կամաց կռանը սալին, կը հանէ գոգնոցը, կը գոցէ նակտի պըզտիկ պատուհանին տախտակը, վրա կը բերէ դռան լայն փեղկերը ու կ'ելնէ դուրս:)

5.

Կը լսի կողպէքի կրկնակի դարձը: Լուռ է եւ մուք: Քիչ մը ետքը շատ հեռուն, խորքը, կ'երեւա նախ աղօտ լոյսի կէտ մը, վերջը ուրիշ մը, նորէն ուրիշ մը, շատ լոյսեր: Հանքի լապտերներ են, որ առաջ կը շարժին: Եւ հետզինետէ կ'որուի բգուկներու կ'երպարանքը, ուրնից խումբ-խումբ առաջ կու գան անձայր ու անքիւ:

Թզուկները՝ տարբեր չափի ու տարիքի՝ բոլորն ալ խորիւ մազերով ու մօրուքով. իբրեւ հագուստ լայն կաշի գոգնոց մը միայն, որ ամբողջ մարմինը կը փաքքէ՝ ազատ թողնելով թեւերն ու ոստերը: Բոլորի ձեռքը գործիք մը կա՝ ֆլունկ, կռան, բան, լինկ կամ հանքի լապտեր, որոնց լոյսով հետզինետէ կը լուսաւորի տեսարանը:

Զքացած է դարբնոցի նակտի պատը իր լուսամուտով: Խորք ու բորդ եւ տապակիսիս առատադով խորունկ քարայրի մը երկար անցքի է, որ դէպի խորքը կամաց-կամաց կ'իջնէ վար, իսկ դէպի առաջ կու գա կը բացւի դարբնոցին մէջ:

ԹԶՈՒԿՆԵՐԼ. — (Դեռ խորքէն)

թողէ՛ք, թողէ՛ք,
թողէ՛ք հանքը,
աշխատանքը,
ու դուրս եկէ՛ք
երկրի փորէն,
խորէն, հորէն,
բիւր ոլորէն,
նեղ խաւերէն,
հոծ խաւարէն,
սեւ ակներէն,
երակներէն,
կրակներէն,
խորէն, հորէն,
երկրի փորէն,
պահ մը ուզերէնք
թիկունքները,
գիմաւորէնք
նորեկները:

Խոնած են դարբնոց. լուռիւն:

ՀԱՅՐԼ. — (Աջը դիելով դարբնոցի սալին)
Լապտերները մօտ:

Ողջո՞յն ու կարօ՞տ
Ճեր նոր աճմունքին,
նոր կեանքի մուտքին,
սուրբ կիրամուտքին,
սուրբ կիրամուտքին:

Ամեն կողմէ լապտերները վրա են բերած: Սալին ոտքը իրարու կծկած քնած են երեք պատիկ քոռոկներ:

ԹԶՈՒԿ ՄՀ. — Ա՛խ, ի՛նչ խարտեա՛շ,
ինչովէ՛ս մատղա՛շ,
եւ ի՛նչ քնքո՞ւշ:

ՈՒՐԻՇ ՄՀ. — Բայց եւ ի՛նչ ուժ.
նայէ թեւքին,
նայէ հեւքին:
Զեռք տուր ավլի՞ն,
թող սթափին:

ԵՐՈՈՐԴ ՄՀ. — Ա՛յ նորէ՞կ,
զարթի՞ր քունէդ
աներէկ:
Դո՞ւրս հին հունէդ.
եկո՞ւր կեանքի,
աշխատանքի:

ԶՈՒՌՈՒՐԴՀՀ. — Թիզ ձը, թիզ ձը, թիզ ու կէս,
ուղեղ երեք թիզ ու կէս,
սա ի՛նչ հսկա թզուկ ես:

ՀՆԱԴԱՐԵԱՆ ԹԶՈՒԿԸ. —
եկեր էք բարո՞վ,
եկեր էք ոլոր,
ձիզ ճանապարհով:
Մի՛ նայիք մոլոր,
եղբայր ե՛նք բոլոր:

ԲՈԼՈՐԸ. — Մէնք բոլորը, բոլորը,
դարբնի զարկն մզուկներ,
մէնք բոլորը, բոլորը,
կեանքի դեւին թզուկներ:

ԱԶ ԽՈՒՄԲԷՆ ՄԿԿԸ. —
Նորերը գան մե՛ր խմբակին.
ուժ տանք լինկին ու քլունկին,

ծակենք հողը եւ ընդերքէն,
խորքի քաօս հաղար բերքէն
հանենք մարդուն դեղին ոսկի,
թոյնն ու դաւը ներս սողոսկի:

ԱՄԲՈՂՋ ԱԶ ԽՈՒՄԲԸ. —

Մարդուն բուռ-բուռ գեղին ոսկի,
թոյնն ու դաւը ներս սողոսկի:

ԶԱԽ ԽՈՒՄԲԷՆ ՄԿԿԸ. —

Թող զան մեղի՛ . մատիկ-մատիկ
ժողվե՞նք գոյն-գոյն քարի հատիկ,
լալ ու յակինթ, զմբուխտ, ակաթ,
լազուր, սուտակ, ու աղամանդ,
շարե՞նք մարդու մատին, թեւքին,
ծանը թագին, հանդերձանքին,
քարէ շղթա վիզ ու լանջին,
ե՛ւ ականջին ե՛ւ իր խղճին,
քարե՞նք պատենք այդ անդունդը,
մուտք չունենա այնտեղ գութը:

ԱՄԲՈՂՋ ԶԱԽ ԽՈՒՄԲԸ. —

Քարենք պատենք մարդ անդունդը,
մուտք չունենա այնտեղ գութը:

ԽԵՌ ԹԶՈՒԿ ՄՀ. —

Երկրի խոր ծոցում,
այն գոց ու հօծում,
ես մութ կը գանձեմ,
խաւար կը հունցեմ,
մածուծիկ խաւար,
աղջամուղ անմար,
մտքերու համար,
պալատի կամար,
խրճիթի յարմար:
Ո՞վ կու զա ինծի,
խաւարի հունցի:

ՀԱԿԱՌԱԿՈՐԴ ՄՀ. —

Ո՞չ, ո՞չ անոր, մեղի՛ հետ:

ՆԱԽՈՐԴՀՀ. — Շատ մի՛ խօսիր, քաշէ՛ ետ:

ՀՆԱԴԱՐԵԱՆ ԹԶՈՒԿԼ. —

Սւելորդ է կազն ու վէճը
մեր մէջը:

Մենք բոլորըս, բոլորըս,
կանչւած ենք կրելու,
Արտաւազդի շղթաները
կռանելու, նորելու:

ԽՈՐՔԻ ԽՈՒՄԲՔՆ ՄԷԿԼ. —

Բաց մէր գունդը
Նոր սերունդը:
Որ երթանք, տանք,
Երկաթ տանք
մարդուն.
մարդիկ արթուն,
տի՛նկ-տանկ, տի՛նկ-տանկ,
դարբնեն սուրը պողպատի,
կարմիր արիւնը վոթի:

ՆՈՅՆ ԽՈՒՄԲՔՆ ՈՒՐԻՇ ՄԼ. —

Երթա՛նք տա՛նք,
Երկաթ տանք
մարդուն.
մարդիկ արթուն,
տի՛նկ-տանկ, տի՛նկ-տանկ,
դարբնեն իրար կուռ շղթան,
նիք ու վանդակ ու զընդան:

ԱՄԲՈՂՋ ԽՈՐՔԻ ԽՈՒՄԲՔԼ. —

Տի՛նկ-տանկ, տի՛նկ-տանկ...

ՀՆԱԴԱՐԵԱՆ ԹԶՈՒԿԼ. — (Յանկարծ ու խիստ)

Կեցէ՛ք, կեցէ՛ք,
վե՛րջ աղմուկին:
Խոնարհեցէ՛ք
մինչեւ գետին:
Կ'ըզգամ մօտ է
Երկրի որդին.
Ինք՝ մեր տէրը
մէ՛նք՝ ճորտերը:
Կ'ըզգամ հոտ է,
մեր մօտերը,

Կեանքի դեւը,
Երկրի որդին:
Խոնարհեցէ՛ք
մինչեւ գետին:

ԲՈԼՈՐԸ. — (Խոնարհելով)

Ի՞նք՝ մեր տէրը,
մէ՛նք՝ ճորտերը:

6.

Կը լսի ուժգին ցընցում, կը նեղքի գետինը, ուրկէ առաս պայ-
ծառ-կարմիր լոյս մը կ'ողողէ տեսարանը: Քարայրի բոլոր խորս ու-
րորդ պատերը կը վասին գոյնզգոյն քարերու ու հաներու փայլկըտու-
բովը կարմիր լոյսին տակ, ծիածանի բոլոր խալերովը:

Յառակի նեղքէն, լոյսին մէշէն ծանր դուրս կու գա կեանքի դեւը:
Ճկուն ու սլացիկ մարմինը կաղապարած է նուրբ ցանցէ վերտին
մէջ: Բաց է միայն դժգոյն դէմքը, որու դուրս երկարող սուր ֆիքն-
ու ծնօոր խորամանգ ու գիւտիչ արտայայտութիւն մը կու տան իր-
առնական գեղեցիկ կերպարանքին: Գլխուն երկարէ սաղաւարդ: Զեռ-
տին երկար նեղակ: Ցանցէ վերտին վրայէն նետած է կէս մը ուսին,
կէս մը քեւին ու մարմնին՝ երկար ու լայն ծիրանի, որուն փէտերը ին-
կած կը մնան նեղքի կարմրութեան մէջ:

ԿԵԱՆՔԻ ԴԵԿԼ. — Ե՛ս եմ միակ տէրը կեանքին:
Ես եմ որ կ'իշխեմ, ամեն, ամեն տեղ, ուր որ կեանքը կը նկատի. ողի
ուլորտներուն մէջ, ծովուն յատակը, դէճ հողին վրա, ձութ գետնին
տակը. ամեն, ամեն տեղ, ուր որ կեանքը կը սողա, ուր որ կեանքը կը
լողա, ուր որ կեանքը կը թռչի, ուր որ կեանքը կը կառչի, ե՛ս եմ,
ե՛ս եմ, որ կ'իշխեմ: Ե՛ս եմ միակ տէրը կեանքին:

ՀՆԱԴԱՐԵԱՆ ԹԶՈՒԿԼ. — (Խոնարհ)

Հողին ամեն մաշկի տակ
քու կամքին է հպատակ,
քու պատէրն է, որ արդար
կ'իշխէ կեանքին դարէ դար:
Հսիր՝
Թոյլը սնունդ հզօրին,
մէկը ընդդէմ բոլորին,
ամեն մէկը ի՛ր փորին,
ի՛ր սերունդի որկորին:

ԿԵԱՆՔԻ ԴԵՒԲ. — Ե՛ս եմ կեանքի արարիչը, կեանքի ծնողն ու վարիչը: Ես եմ ա՛լը կենդանական, արարածներն ուրիշ կու գան: Ե՛ս եմ կուի շռնչն ու ողին, կուին, թափին ու մրձանքին. հիմքը ամեն արարչութեան, զարդացումի ու վարչութեան, բազրի, տիրման, վա-լելչութեան: Ե՛ս... (Քիշ-ֆիշ կը սուզուի իր նեղքին մէջ ու կ'աներե-ւոյքանա կարմիր լոյսին հետ:)

ՀՆԱԴԱՐԵԱՆ ԹԶՈՒԿԻ. — (Յաղթական երգիծանքով)

Զարկէք լինկն ու կոանը
մեծ բնազդին դռանը,
մարդը մարդուն ճիրանը,
տէք կուին բերանը.
Հա՛, Հա՛, Հա՛, Հա՛...

ԲՈԼՈՐԸ. — (Ծեծելով սալը, գործիքները շարժելով)

Մենք բոլորը, բոլորը
զարնենք լինկն ու կոանը
մեծ բնազդին դռանը,
մարդը մարդուն ճիրանը,
մարդը մարդուն բերանը,
Հա՛, Հա՛, Հա՛, Հա՛...

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐԱՐ

Ա. ՏԵՍԱՐԱՆ

ՄԻՋՆԱԲԵՐԴԻ ՆԵՐԳԻՆ ՓՈՔՐԻԿ ԲԱԿԻ

Ճակատը երկրորդական պարխապ մը. պարսպի վրա փորւած նեղ սանդուղ եւ հին ու խարխուղ խառակուսի դարպաս. դարպասի անմիջա-պէս եստէկն սանդուղ կ'իջնէ: Բակի աջ կողմը բնակութեան ժենքերն են, ձախ ուրիշ մուտքեր:

Ճինաւորց բարձր ծառի մը բունը, որուն մէկ-երկու նիւղերը միայն քերեւակի կախւած են տեսարանի վրա: Ասոնց տակէն ու նակ-տի պարիսպներուն վրայէն կը նումարուի հեռուն մէկ-երկու եկեղեցի-ներու գմբեթները:

Ծառին տակ հասարակ նատարան մը:

1

Զախի մուտքէն երկու զինուոր խոռոր տիկով մը ջուր կը քաշեն դէպի դարպասը, ուրկէ զինուոր մը ներս կը նետուի ու կը վազէ դէպի պարապին նեղ սանդուղը, մինչ բնակարանի դոնէն տապ դուրս կուգայ աստիճանաւոր մը ու վազողը կը կեցընէ:

ԱՍՏԻՃԱՆԱԼԻՈՐԸ. — Ո՞ւր: Կեցի՛ր:

ԶԻՆԻՈՐԸ. — Էմիրի հրամանը:

ԱՍՏԻՃԱՆԱԼԻՈՐԸ. — Ո՞ւր է ինքը:

ԶԻՆԻՈՐԸ. — Մեծ դարպասի տակ: Ամենէն ուժեղ յարձակումը

մէտ մը դարպասին վրա է, մէտ մըն ալ վարի հին բուրգին ետեւը:

ԱՍՏԻՃԱՆԱԼԻՈՐԸ. — Շան դաւակները գիտեն բոլոր թոյլ տեղերը:

Կորուբէ՛:

Զինուորը կը վազէ սանդուղներէն վեր ու դէպի աջ: Աստիճանա-տորը կը հեռանա ձախի մուտքէն: Մինչ ուրիշ զինուոր մը կ'երեւի դար-պասին մէջ:

ՆՈՐ ԶԻՆԻՈՐԸ. — Դէ՛, չո՛ւս, չո՛ւս, ի՞նչ եղաւ ձեր ջուրը:
ԶՈՒՐ ԿՐՈՂՆԵՐԻՆ ՄԵԿԸ. — (Տիկը ցած դնելով) Ի՞նչ եղաւ...

ի՞նչ եղաւ: Ի՞նչ պիտի ըլլա: շուտով ոչինչ չի մնար ջրածրարը: ջուրը կտրեր են:

ՆՈՐ ԶԻՆԻՈՐԼ.— Տրաքի'ս հա՛: իսկ ինքդ այնքան լակեր ես՝ փորդ դարձեր է ջրածրար, տեղէդ շարժւիւ չես կրնար: (Բնոնելով ինին ալ տիկի եզրիքն) Դէ՛, չո՛ւս, չո՛ւս, քա՛շ տուր, սատկեցան ծարաւէն:

ՄԻՒՄ ԿՐՈՂԼ.— Մէ՛կ է: պիտի սատկինք ամենքս ալ, հապա ի՞նչ դիտցար: Սա ի՞նչ բազմութիւն է, թափեր են միջնարերդին վրա, ո՞ր մէկ կողմէն պաշտպանինք: Դատարկ բան է, ազատում չկա:

ՆՈՐ ԶԻՆԻՈՐԼ.— Կողպէ՛ ռեխու ու քա՛շ տուր, կոմպալ գլուխող վկա:

Երեխով տիկը կ'իջեցընեն դարպասի սանդուղներէն վար: Նոյն միջոցին բանի մը զինուր դուրս կուգան ամյի դոնին, տաս-տասներկու զինուր ալ կ'իջնեն աջէն պարսպի նեղ սանդուղով ու խօսելով կը խառնը իբրարու:

Ա. ԶԻՆԻՈՐ.— Տեսա՞ր դուն այս խարդախ հայերը:

Բ. ԶԻՆԻՈՐ.— Մեծ պարիսպներէն քաշւելու չէինք. ես ըսի ձեզի, գոնէ Տրդատի պարիսպներէն քաշւելու չէինք:

Ա. ԶԻՆԻՈՐ.— Բակը դիւրին է: Յանկարծ զարկին է՛, յանկարծ վրա տւին:

Գ. ԶԻՆԻՈՐ.— Ո՞վ կ'ըսպասէր այս տեսակ կարկուտ անամպ երկընքն:

Ա. ԶԻՆԻՈՐ.— Ինչպէ՞ս ալ լուռ, մինչեւ հիմա ծակերն էին մտեր խուռդի պէս:

Բ. ԶԻՆԻՈՐ.— Բայց միեւնոյն է, ոչինչ չեն կրնար, եթէ նոյնիսկ իրենց Քրիստոսն ալ որ դա իր մօրը ու իր չունեցած հօրը հետ: Կեցի՛ր, ցո՛յց տանք ատոնց՝ ի՞նչ ըսել է զէնք վերցընել թուրքին դէմ:

Գ. ԶԻՆԻՈՐ.— Շա՛տ են անիծածները: Տե՛ս, ամբողջ քաղաքը կը խժվրժա, մուխը կոխած փեթակ ըլլա կարծես:

Դ. ԶԻՆԻՈՐ.— Սեւ մուխը կ'իջեցընենք մենք իրենց դլխուն: Կեցի՛ր, կեցի՛ր, մեր օգնական զօրքերը թող հասնին, թող մէյ մը հասնին...

Ես կուգա Աստիճանաւորը. բոլորը կը լոեն ու կը տոկւին:

ԱՍԻՃԱՆԱՒԻՈՐԼ.— (Պատօնական) Շա՛տ ապրիք: Կը տեսնեմ բուրդ ալ քաջ էք: Պիտի երթաք վարի բուրգը, հինը. հոն պէտք կա ձեր օգնութեան, լողնած են ձեր ընկերները: Գիտէ՛ք, որ մինչեւ իրի կուն կը հասնին օգնական գնները կարսէն ու իսերը կ'անիծենք աչդ սրի-կ'ապրին, այդ ապերախտ, երախտամոռ չներուն: Մեր թեւին տակը վրա են տւեր: Պէտք է դիմանանք, տղա՛քս, միա՛յն երկու ժամ. վերը

հաշիւը կը տեսնենք: Ամենքու լուցիք իմիրի խոստումը. մութը չկոխած ամբողջ քաղաքը կ'ըլլա մեր գարշապարներուն տակը, մեր ոսքերը մի-զելու. խնայել չկա: Այս գիշեր, ամբողջ գիշերը, բոլոր արուները ձեր սուրին. այս գիշեր, ամբողջ գիշերը, բոլոր կինարմատները ձեր քիֆին. եւ իրենց բոլոր կայքն ու գանձերը ձերը', բոլո՛րը ձերը, ով ինչքան կրնա, ով ինչքան ուզէ: Դէ՛, չա՛տ ապրիք, տղա՛քս, անցէ՛ք:

2

Զինուրները դարպասէն վար: Աստիճանաւորը դեռ կեցած է իր պատօնական կեցածքովը երբ մօսէն կը լսի ամրոխի աղմուկ: Եւ ֆիչ մը ետքը դարպասէն վեր կը վագէ էմիրը, ետեւէն բաւական մարդիկի:

ԽԱԹՆ ԶԱՅՆԵՐ.— Հարե՛մն է, հարե՛մն է: Զէ՛, չէ՛, մուխերը ձակտէն էին: Խոչանո՛ցն է, կ'ըսեմ ձեզի, խոչանոցը: Այո՛, այո՛, քովի պատուհանէն: Հարե՛մն է, հարե՛մն է:

Շատերը կը վագեն պարսպի նեղ սանդուղով դէպի աջ, միւսները դէպի բնակարանի մուտքը: Բնակարանէն դուրս կը նետի՝ ձեռքով աշշերը սեղմած՝ ծերունի Ապտուլահը Շնչատ:

ԱՊՏՈՒԼԱՀ.— Այս կողմէն կարելի չէ: Այս կողմէն կարելի չէ: Վերէ՛ն, վերէ՛ն, կամ ետեւէն:

Ու եկողները կը վագեն նորէն ետ դարպասէն դուրս կամ պա-րսպի նեղ սանդուղով վեր:

Էմիրը կ'ուզէ մտնէ բնակարանը:

ԱՊՏՈՒԼԱՀ.— Ո՛չ, կմի՛ր, թո՛ղ: Կ'այրըւի', կ'այրըւի երեք-չորս տեղէ մէկ անգամէն: Թշնամի ձեռք է, թշնամի ձեռք է:
կ'Միրը.— Մարեցէ՛ք, մարեցէ՛ք, ի՞նչ գնով ալ որ ըլլա՝ պէտք է մարէ՛ք:

ԱՊՏՈՒԼԱՀ.— Զուր չկա, ջուր չկա, ճար չկա:

կ'Միր.— Ճարէ՛, ճարէ՛. կը հրամաւէմ քեզի:

ԱՊՏՈՒԼԱՀ.— Թո՛ղ, կմի՛ր, ալ ուշ է, անօգուտ: Ամենէն խե-լօքը՝ հեռանանք: Քանի դեռ Միջնարերդը կը պաշտպանէի, քանի դեռ ապահով է գաղտնի անցքը, հեռանանք: Հարեմը հոն է, կ'ըսպասէ քեզի:

կ'Միր.— Ապտուլահէ՛, ապատէ՛, ապատէ՛ տունս, ապատէ՛ քա-րաքս:

ԱՊՏՈՒԼԱՀ.— Մանուչէի որդի, գիտես որ վարի բուրգը երկար դիմանալ չի կրնար, գիտե՛ս որ օգնութիւն չէ գալու ոչ-ոքէ: ի զուր դիմաներ են ու անկարելի: Հրդեհն ալ հիմա աւելի սիրտ պիտի տա ա-նոնց:

կ'Միր.— Ապտուլահէ՛, դուն միշտ օգներ ես ինձի, հասեր ես նեղ

վայրկեանիս: Ազատէ՛ իշխանութիւնս, ազատէ՛ իշխանութիւնս: Ազա-
ռութ' հ, կը պաղատիմ քեզի:

Ա.Պ.ՏՈՒԼԱՆ.՝ Տե՛ս, ծերացեր եմ Մանուչէի ծածկին տակ, ծե-
րացեր եմ ծառայելով հօրդ ու քեզի. իմ ջրթունքներս վատ խորհուրդ
չեն տար Մանուչի որդուն: Հեռանա՛նք քանի դեռ ուշ չէ:

ԷՄԻՐ.՝ (Յուսահատ նետուելով նստարանին) Ա՛չ, ա՛չ, երբէ՛ք:
Ա՛յ, դու՛, անպէտք քաւթա՛ռ, ո՞ւր է, ո՞ւր քու իմաստութիւնդ: Ա՞ս
է քու բոլոր գիտցածդ: Եւ ո՞ւր հեռանամ, ո՞ւր, կարսի կծիրի՛ն, ու-
րիշներուն դո՞ւռ, ուրիշներու ձեռքի՛ն նայիմ, ուրիշներու բերնի՛ն.
Ե՞ս, ե՞ս: Եւ չէ՞ որ այս քաղաքը իմս է, իմ հօրս, իմ հարստութիւնս,
որո՞ւ թողնեմ, ո՞ւր թողնեմ:

Ա.Պ.ՏՈՒԼԱՆ.՝ Էմի՛ր, ուշքի եկուր, նայէ՛ հրդեշը. սա ի՞նչ
դադանի, ի՞նչ անիծւած ձեռք է: Մենք մատնած ենք ներսէն ու դրսէն:

Հրդեհի լոյսին տակ տեսարանը հետզիետէ կարմիր է հազած:
Պարսկի սանդուղներէն վար կը վազէ աստիճանաւորը, ետեւէն զին-
տրներ:

Ա.ՍԻՃԱՆԱՒՐԲ.՝ Էմի՛ր, վարի բուրգը... վարի բուրգը ձեռքէ
երթալու վրա է. հասի՛ր. քու ներկայութիւնդ դուցէ փրկէ. հասի՛ր
որ փրկս:

Ա.Պ.ՏՈՒԼԱՆ.՝ Իսկո՛յն, իսկո՛յն, հիմա կուզանք. Էմիրը հիմա
կուգա: Վաղեցէ՛ք, տղա՛ք, քաջ եղէք: Էսէ՛ք, ըսէ՛ք բոլորին՝ օգնա-
կան զօրքերը երեցած են արդէն. ժամը չանցած հոս կ'ըլլան, կը կո-
խեն քաղաքը. շատակեցէ՛ք, կուեցէ՛ք, քաջէ՛ք, քաջ եղէք: Շատակեցէ՛ք:

Բոլորը կը վազեն դարպասէն վար: Ապտուլահ կ'երթա անոնց ե-
տեւէն կը գոցէ ու կը կողպէ դարպասը, կը մօտենա էմիրին ու բարձ-
րացընելով քեւէն.

Ա.Պ.ՏՈՒԼԱՆ.՝ Մանուչի որդի, եմի՛ր, քալէ՛, քալէ՛, ետեւէս:
Թէ դանդաղիս՝ կորած ենք ամենքս:

ԷՄԻՐ.՝ Բաց սա ի՞նչ անիրաւ բան է. սա ի՞նչ անզգամ բան է:
Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ. չէ՞ որ...

Ա.Պ.ՏՈՒԼԱՆ.՝ Քալէ՛, քալէ՛: (Դուրս կը տանի ձախի մուտքէն):

Քիչ մը ատեն տեսարանը պարապ է: Կը լսի հրդեհին նարնաթը,
քափն ու փլչիլը. Եւ դողը իր կարմիր լոյսին, մարտու ու վառուու:

Կամացուկ կը բացւի բնակարանին դուռը եւ ծանր դուրս կու գա՞
չարնը, ժիտակ կեցւածքով, ձեռքերը ետին, մազերը քափւած եւ լայն

բացած աչքերով: Խենք ուրախութիւն մը դէմֆին՝ կը նայի ռուրջը,
կը նայի հրդեհի լոյսին, կ'ըմպէ հանոյքով հրդեհին ձայնը:

ՀԱՐՁԼ.՝ Կը պարե՞ն...: Ինչպէ՛ս կը գրկւին, ինչպէ՛ս կը փաթ-
թրւին. ու կը գառնան, հա՛, հա՛, ինչ կը գառնան: Բոցե՛րը,
բոցե՛րը... ի'մ բոցերս, ի'մ, այս անդամ ի'մ բոցերս: Ինչպէ՛ս կը
դալարին, ինչպէ՛ս կը լսին այս անդամ ի'մ բո-
ցերս, իմ բոցերս...

Ամուր կը ծեծեն դարպասը:

ԶԱՅՆ ՄԸ.՝ (Դուրսէն) Բացէ՛ք բացէ՛ք, չո՛ւս: Մտան, մտան,
եկա՛ն:

ՈՒՐԻՇ ԶԱՅՆ ՄԸ.՝ (Դուրսէն) Փախի՛ր, փախի՛ր միւս կողմէն.
եկա՛ն, եկա՛ն:

Լուրի իւն:

ՀԱՐՁԼ.՝ Եկա՛ն... եկա՛ն... բոցերուն մէջէն: Ես գիտէի՛, որ
բոցերուն մէջէն... բոցերուն մէջէն...

Կը լսի յաղթական բազմութեան մը գոռում գոչումը եւ կատաղի
հարւածներ դարպասին:

ԽՈՂՈՑ ԶԱՅՆ ՄԸ.՝ Անդի՛ն, անդի՛ն. Ես կը բանա՛մ:

Դուրսէն բանան կը ակրորդ գարկին նիզերը կը խախտին
եւ դուռը քափով ներս կ'իյնա:

Սեմին վրա կեցած է Դարբինը, իոիւ մազերով, կուրծքը բաց,
աչքերուն մէջ վայրագ հուր մը, ակռաներով դանակ մը խածած եւ ծանր
տապարը բարձրացուցած օդին մէջ:

Որոնելով եւ զգուց քայլ մը կ'ընէ դէպի առաջ, իր ետեւէն ալ բազ-
մուրիւնը:

ՀԱՐՁԼ.՝ (Հանգիստ կը մօտենա ու ծունը կ'իջնէ Դարբինն առ-
ջեւը) Ես գիտէի... Ես գիտէի որ գալու էր բոցերուն մէջէն:

ԴԱՐԲԻՆ.՝ (Ապօած) Ո՞վ ես դուն:

ՀԱՐՁԼ.՝ Էսէ՛, ըսէ՛, եղբա՛ր, փրցուցե՞ր է, փրցուցե՞ր է Ար-
տաւազը իր շղթաները:

ԴԱՐԲԻՆ.՝ Ո՞վ ես դուն:

ՀԱՐՁԼ.՝ Հա՛ եմ:

ԴԱՐԲԻՆ.՝ Ո՞ւր է էմիրը:

ՀԱՐՁԼ.՝ Էմիրը: (Ընդոսու ուրքի ցատկելով) Հա՛, էմիրը՝
կ'ուզես: Կ'ուզես էմիրը: Եկո՞ւր, եկո՞ւր ետեւէս...: Եկէ՛ք ետե-
ւէս...

Կը նետի դէպի ձախի մուտքը: Դարբինն ու բազմութիւնը անոր

ետեւէն: Բոլորը դուրս: Հրդեհի կարմիր լոյսին տակ դուրսի ժխորն ու պղմուկը հետզիետէ կը վերածէլ կանճաւոր կռանահարութեան ու քուկներու երգին, նախ հեռուէն, ֆիշ-ֆիչ աւելի մօտիկ:

ԹԶՈՒԿՆԵՐՈՒԻ ԵՐԳԸ. — . . . ԵՐԺՄ'ՆՔ, ՄԱ'ՆՔ,
ԵՐԿԱԺՄ ՄԱՆՔ
ՃԱՐՊՈՒՆ,
ՈՐ ԱՆ ԱՐԺՈՒՆ,
ՄԻՇՆԼ-ՄԱՇՆԼ, ՄԻՇՆԼ-ՄԱՇՆԼ,
ԴԱՐԲՆԷ ՄՈՒՐԸ ԱՊՂԱՄՈՒԻ,
ԿԱՐԺԻՐ ԱՐԺԻՆԸ ՎՈՐԺԻ,
ԵՐԺՄ'ՆՔ, ՄԱ'ՆՔ,
ՄԻՇՆԼ-ՄԱՇՆԼ, ՄԻՇՆԼ-ՄԱՇՆԼ,

Այս միջոցին տեսարանը դանդաղ փակւած է, ու բացւած է յացորդ տեսարանը: Կռանահարութիւնն ու երգը, քէեւ թոյլ ու հեռուէն, բայց կը լսի նոյնիսկ նոր տեսարանի առաջին խօսակցութեան ժամանակ, մինչեւ բոլորովին կը հանգչի:

Բ. ՏԵՍԱՐԱՆ

ՍԵՆԵԱԿ ՄԸ ՊԱՀԱՍԻՈՒՆԻ ՊԱԼԱՏԻՆ ՄԷՋ

Քանդակագրդ խոռոր սեղան մը ու բազկարու. սեղանին վրա եռաստեղ աւտանակ վառ մոմերով: Պատերը, դոները, գետինը ամբողջապէս գորգերու տակ:

1

Պահլաւունի իշխանը նստած է սեղանին առջեւը, դէմը կեցած է պատօնեան մը, իսկ խորքը իշխանիքը:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆ. — . . . ՀԱՐԱՆ-ՀԱՐԱՆ, ՎՈՂՈԳԷ-ՎՈՂՈԳ. ԱՊՃՈՒԿ, Ի-
ՐԱՐԱՆՑՈՒՄ, ՃԱՌԵՐ: ԱՀԱԳԻՆ ԽՈՎՈՒՄ մըն ալ ԱԽՈՒՐԵԱՆԻ ՉՈՐԱՎԻՆ: Բայց ամենէն մէծ բազմութիւնը ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՂԻԽԻՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿՆ էր, ՎԱՐՀԱՄԱՆ Պիմացը:

ԻՇԽԱՆԻԿԸ. — Ի ՀԱՐԿԵ. այդպէս օրերով անգործ պտտիլը համ տւաւ իրենց բերնին. ալ գործի երթալու կը դժւարանան, երկուշաբթի

առառ կարդալու գնացող մոնթերուն պէս: ԾՈՂԼ է, ԾՈՂԼ, մէր ժողո-
պուրդը:

ԻՇԽԱՆԻԼ. — Բայց չէ՞ որ ես կարդադրեր էի, որ եկեղեցական-
ները . . .

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆ. — Եւ կը խօսին ամեն տեղ: ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՂԻԽԻՆ մէջ
սրբազնը ինքը քարոզեց եւ հիանալի: ԾՆՈՐՀԱւորեց թուրքի լուծէն
մէր ազատումը, գովեց, օրհնեց եւ շատ վարպետ կերպով գարձուց, որ
այլ եւս ամեն մարդ պէտք է անցնի իր խանութը իր սուրբ սեղանին
այլ եւս ամեն մարդ պէտք է անցնի իր խանութը իր սուրբ սեղանին
այլ եւս ամեն մարդ պէտք է անցնի իր խանութը իր սուրբ սեղանին
այլ եւս ամեն մարդ պէտք է անցնի իր խանութը իր սուրբ սեղանին
այլ եւս ամեն մարդ պէտք է անցնի իր խանութը իր սուրբ սեղանին
այլ եւս ամեն մարդ պէտք է անցնի իր խանութը իր սուրբ սեղանին
այլ եւս ամեն մարդ պէտք է անցնի իր խանութը իր սուրբ սեղանին:
մէր համբաւու:

ԻՇԽԱՆԻԿԸ. — Հա՛, մէր սրբազնը խօսքի տակ մնացողը չէ:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆ. — Շատ գեղեցիկ ալ գծեց, իշխան, քու պատկերու-
քու ցեղի, քու անձի:

ԻՇԽԱՆԻԼ. — Սրգիւ՞նքը:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆ. — Ներէ՛, իշխան, բայց ինձի կը թւի՛ քարոզ ու
ՊԱՇՏՈՆԵԱՆ. — Ներէ՛, իշխան, բայց ինձի օրերու կոփւները, յաղթա-
խրատով ոչինչ դուրս չէ դալու: Վերջին օրերու կոփւները ըստուվին չուռ է
նակը, գովասանքը, քէփն ու գինին անոնց գլուխը ըստուվին չուռ է
սարքածի պէս են, արդէն մէծ մասն ալ տաք-գլուխ երիտա-
սարդներ:

ԻՇԽԱՆԻԿԸ. — Բայց չէմ հասկընար: Վերջապէս ուղածնին ի՞նչ
գուատարեց: Ալ ի՞նչ:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆ. — Որոշ սան հասկընալը ի հարկէ դժւար է այս
աղմուկին մէջ: Բայց այսքանը պարզ է, իշխան, մէջերնին մարդիկ
կան, որ ժողովուրդը քեզի դէմ կը դողուն:

ԻՇԽԱՆԻԿԸ. — Ա՛լ, Աստուած իմ, դեռ շաբաթ մը . . . շաբաթ մը
չէա, որ դուն աղմտեցիր այդ մարդիկը թուրքերուն զզուելի լուծէն
չէա, որ դուն աղմտեցիր այդ մարդիկը նկատեր կը նկատեր էու անձի դէմ: Ա՛, անսիրտ,
մնչողի ժողովուրդ է մէր ժողովուրդը:

2

Արագ ներս կը մետի Տայեցին ու շիտակ կը դիմէ դէպի իշխանը:
Վայելչակազմ ու վայելչառիս մարդ մըն է, հասուն տարիքի:

ՏԱՅԵՑԻ. — Վահա՛ն իշխան . . . Վահա՛ն իշխան . . . յայտնի՞ է

քեզի դուրսի վիճակը: Հոգիները յուղուած են սաստիկ ու եռման մէջ:

ԻՇԽԱՆԻԼ. — Աչգաշս կ'երեւա, դատելով հոգիէդ:

ՏԱՅԵՑԻ. — Բայց ամբողջ Սուրբ-Գրիգորը, ամբողջ Յայնկոյս-

ները, ուրիշ խօսքով քաղաքի ամենէն աղնական ու ամենէն հարուստ

մասը սարսափելի սպառնալիքի տակ է: Հարիւրաւոր զինւած մարդիկ կ'անցնին ու կը դառնան չարագուժ դէմքերով: Կը վախնամ, որ անդարձնելի չարիք դործւի, իշխան:

ԻՇԽԱՆԼԻ.— Գուցէ կը վախնաս ապարանքէդ ու ապլանքէդ:

ՏԱՅՑԵՑԻ.— Լաւ կ'ըլլա որ ամենքս ալ քիչ մը վախնանք: Ովաչք ունի կը տեսնէ, այդ մարդիկը ալքես ոչ-մէկ վատահութիւն չունին քաղաքի մեծաւորներուն ու ազնւականներուն վրա: «Ուո՞նք ազատ են, կ'ըսեն, ամեն տուրք ու մեր վզին տուրք կը դնեն:»

ԻՇԽԱՆԻԿԼԻ.— (Հեղինակ) Հապա ինչպէ՞ս կ'ուզէին:

ՏԱՅՑԵՑԻ.— Կը ցանկան որ իրենցէ ալ մարդ դանւի իշխանութեան մէջ, ամեն արհեստ իր ներկայացուցիչը...

ԻՇԽԱՆԼԻ.— Ինծի՝ նայէ: Ինչ կը վերաբերի հարուստ թաղերուն վրա լարձակւելուն՝ համաձայն եճ, եթէ կ'ուզեն՝ թող փորձեն, տեսնենք որո՞ւն քիթը կ'արիւնի: Ես արդէն նախատեսած եճ ու կարգադրած հարկ եղածը: Իսկ ինչ կը վերաբերի...

ՏԱՅՑԵՑԻ.— Ինծի կը թւի, Վահան իշխան, պէտք է աւելի զիջող ըլլանք: Ամբոխը միշտ է անասունի պէս, իսկ երբ չուզւած է՝ կը դառնա գաղան:

Մէլացի բան չէ այդ գաղանը աւելի գրգռելը:

ԻՇԽԱՆԼԻ. Ուրիշ խօսքով՝ եկար ու օգնեցիր ինծի, երբ գաղանը դուրս հանել կ'ուզէինք իր վանդակին մեր թշնամիին վրա քշելու համար. իսկ հիմա վախտ բռներ է, երբ գործը արդէն աւարտած է եւ նոյն գաղանը պէտք է նորէն իր քառագեղը ներս քշենք: Շատ շուտով վախցար, տիար Աշոտ Տայեցի: Գնա՛, փակւէ՛ քու տունդ ու ամուր փակէ գոները. ես՛, ես ներս կը քշե՛մ գաղանը: Եւ երբ իշեցընեմ քառագեղի երկաթէ ամուր դոնակը, այն ժամանակ դուն ալ կը բանաս նորէն կրպակիւր գոնակը ու կը շարունակես ընդհատած առեւտուրդ: Ամեն մարդ իր կոչումին: Ի՞մ պաշտօնս է, ի՞մ պարտաւորութիւնս, արձակւած գաղանը իր վանդակը քշելը: Վաղը առտուկանոււ մունետիկ է շրջելու. խստիւ արդիւած է ամեն խմբում, ամեն աղձուկ. ամեն մարդ իր գործին. ով չբանա խանութը՝ տուզանք, ով համանաս անդունէ՝ պատիժ:

ԻՇԽԱՆԻԿԼԻ.— (Ծաղրով Տայեցիին) Գո՞հ ես:

ՏԱՅՑԵՑԻ.— Պարտքս կը համարեմ կրկնելը. մէկ-երկու փոքրիկ զիջում, ա՛յնակս, գոնէ ձեւի համար:

ԻՇԽԱՆԼԻ.— Ինծի՝ նայէ: էմիրը ձեռքիս մէջ խաղալիք էր, կը դարձնէի ինչպէս ուզէի, բայց չթողի ու տապալեցի. ինչո՞ւ. որ հիմա ի՞նքս դառնամ խաղալիք քանի մը ռամիկ ու սինլքոր խառնակիչներու ձեռքը: Ո՞չ: Ե՞ս եմ տէրը, միա՞կ տէրը: Ե՞ս: Եւ իմս է այս քաղաքը: Պա՞րզ է:

ԾԱՂԱՐ. ՄԷ.— Եկած են մէկ-երկու արհեստաւոր. անմիջապէս իշխանը տեսնել կ'ուզեն. կ'ըմեն՝ խի՛ստ կարեւոր:

ԻՇԽԱՆԼԻ.— Թող գա՞ն:

Ծառան ու պատոնեան դուրս:

ԻՇԽԱՆԻԿԼԻ.— Կը տեսնե՞ս ատ սրիկաներուն գործածած լեզուն: «Անմիջապէս», «խիստ կարեւոր». կարծես բիւզանդիոնի կայսեր կող-մէն կուզան: Ես քու տեղդ, իշխան, բնաւ ներս չէի ընդուներ:

ԻՇԽԱՆԼԻ.— Պարապ մի՛ խօսիր:

ՏԱՅՑԵՑԻ.— Վահան իշխան, եղիր զիջող:

Կը մտնէ ներկարարը ուրիշ երկու ընկերներու հետ. զլխու քերեւ բարեւով մը՝ ուղղած ընդհանուրին՝ կը կենան իրարու գլխու բարեւով:

ՏԱՅՑԵՑԻ.— Ա՛, վարպետ Արթի՛ն, դո՞ւն ես: Իշխան, կը ներկայացնեմ քեզի մէր քաղաքի ամենէն լայտանի ու ամենէն ճաշկակայացնեմ քեզի միշտ ամենի ուղիւղարարը, միշտովն ժամանակ խիստ խելացի ու խիստ ազնիւ ուղ ներկարարը, միշտովն ժամանակ իսկան վրա: մարդ մը, որ մեծ աղդեցութիւն ունի իր արհեստակիցներուն վրա: մարդ մը, մեծ աղդեցութիւն ունի իր արհեստակիցներուն վրա: մարդ մը, վարպետ Արթի՛ն, իշխանի հետ միշտ այս վարյկեանիս կը հօսէ՛, վարպետ Արթի՛ն, իշխանի հայտ մէկ քաղաքի անդորրութեանն ու բարդաւորութեանը մախորէինք մէր քաղաքի անդորրութեանն ու բարդաւորութեանը մախորէինք:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԱՐԼԻ.— Իշխան, կը նա՞մ խօսիր:

ԻՇԽԱՆԼԻ.— Կը լսեմ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԱՐԼԻ.— Եկած եմ չայտնելու քեզի, որ բոլոր արհեստական կազմած է այս իսկ ժամին Անիի նոր կառավարութիւնը: Եւ մէր քաղաքի այդ անոր կառավարութիւնան անունով կը յայշին: Եւ մէր քաղաքի այդ անոր կառավարութիւնի Սնիի քաղաքացիներս ջարդետարարէմ. մենք, արհեստաւորներս, Սնիի քաղաքացիներս ցարդետարարէմ. մենք, արհեստաւորներս մէր քաղաքէն, սպաննեցինք իմիրն ցինք թուրքելը, դուրս քշեցինք մէր քաղաքէն, սպաննեցինք իմիրն ցինք թուրքելը, դուրս քշեցինք մէր Սնիին. Հիմա մենք այլ ու իր արբանեակները եւ մաքրեցինք մէր Սնիին. Հիմա մենք այլ ու իր գաղաքի տէրն ու անօրէնը: Մենք արհեստաւորներս ենք այս մէր գաղաքի տէրն ու անօրէնը: բարձրացուցելը, բարձրացուցելը իր այս գիրքին մենք քրտինք զարդութիւնը գէնքի տակ է արդէն, եւ մէր նոր կառավարութիւն հըսած աղջում այդ գորքի գլուխը անցած է մէր մեծ հերոսը:

ԻՇԽԱՆԻԿԼԻ.— Զեր մեծ... ո՞վ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԱՐԼԻ.— Մէր քաղաքի գաղաքինը, վարպետ Աւագը, մէր

ամբողջ ժողովուրդի պաշտամունքի առարկան, ա՛ն, որ առաջինը բարձրացաւ բուրդին վրա, խորտակեց դռները, դրաւեց ամրութիւնները:

ԻՇԽԱՆԻԿԻ. — Հա՛, սա, խոշոր գլխով... հասկըցա՛:

ՆԵՐԿԱՐԱՐՈՒ. — Իշխա՛ն, եկած է օրը եւ մեծ գուշակութիւնը պէտք է որ կատարէի: Մինչեւ հիմա շղթայւած էր ժողովուրդը. ամեն տեսակի իշխաններ, էմիրներ կապեր, կաշկանդեր էին ծանր շղթաներով: Ժողովուրդը հիմա ելեր է ոտքի եւ ալ չի ուզեր ոչ մէկ տէր իր դիմուն: Այսօրւընչ ինքն է իր տէրը իր գլխուն: (Կը լոէ:)

ԻՇԽԱՆԻ. — Լա՛ւ, շա՛տ լաւ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐՈՒ. — Գլխաւոր պարիսպներուն գօրքը այս վայրկեանիս քու հրամանիդ տակն է. ներքին քաղաքի մէկ քանի կէտերը նոյն պէս: Նմանապէս այն հարստութիւններուն մէծ մասը, որոնք մնացին էմիրի ձեռքէն: Այդ բոլորը անմիջապէս պէտք է յանձնէի նոր կառավարութեան:

ԻՇԽԱՆ. — Լա՛ւ, շա՛տ լաւ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐՈՒ. — Ամեն ձգձումի կամ չկամութեան հետեւանքով եթէ առաջ դան կորուսաներ, գո՛ւն ես պատասխանատու քու ինչ-քովդ: Իսկ եթէ զէնքով զիմադրութեան որեւէ փորձ պատահի՝ դիտցած եղիր, իշխա՛ն, սոսկալի արիւնյեղութիւն առաջ կուգա: Սրդէն հազիւ կը զսպէնք մեր ընկերները: Զե՛նք ինայեր ոչ-ոքի, ո՛չ ձեզի, ո՛չ ձեր զաւակներուն. ամե՛ն բան, ամե՛ն բան աչքերնիս առած ենք: Բոլոր արիւնը քու վիզդ. մի՛ հաներ եղբայրը եղբօրդէմ: (Կը լոէ:)

ԻՇԽԱՆԻ. — Լա՛ւ, շա՛տ լաւ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐՈՒ. — Այսինքն ինչպէս:

ԻՇԽԱՆԻ. — Քանի որ ուժը ձեր կողմն է, բազմութիւնը ձեր կողմն է, զօրքը ձեր կողմն է, քանի որ կազմեր էք ձեր կառավարութիւնը եւ քանի որ իմ օգնութեանս քաղաքը այլ եւս պէտք չըպար, քանի որ աչքպէս էք վճռեր՝ լա՛ւ, շա՛տ լաւ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐՈՒ. — Ուրիշն:

ԻՇԽԱՆԻ. — Վազը թող դան ձեր մարդիկը, յանձնեմ իրենց քաղաքին պարիսպները եւ մնացած հարստութիւնը: Ես իմ մարդիկներուս հետ կը քաշւիմ քաղաքէն, ըրէք ինչ որ կ'ուզէք:

ՆԵՐԿԱՐԱՐՈՒ. — Գիտցի՛ր, իշխա՛ն, որ այդ բոլորը բառ առ բառ հաղորդելու եմ արհեստաներու խորհուրդին:

ԻՇԽԱՆԻ. — Կարծե՛մ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐՈՒ. — Բոլոր սրուովս ուրախ եմ, իշխա՛ն, որ աչքպէս իմաստուն եղար ու հեռատես:

ԻՇԽԱՆԻ. — Կը ցաւիմ, որ քու եւ քու ընկերներուդ մասին նոյնը չսել չեմ կրնար:

ՆԵՐԿԱՐԱՐՈՒ. — Ես կը մեկնիմ, իշխա՛ն:

ԻՇԽԱՆԻ. — Լա՛ւ:

5

Ներկարարը ընկերներուն հետ դուրս: Իշխանը կը ցատկէ ոտքի ու ժիտակ կ'երք Տայեցու: Վրա:

ԻՇԽԱՆԻ. — Է՛, Տիա՛ր Աշոտ, ի՞նչ կ'ըսես: Ի՞նչ է հիմա քու կարծիք: Զիջումներ ընե՞նք, թէ ոչ. և ի՞նչ զիջումներ խորհուրդ կուտաս: Իմ ըրած զիջումն էրի՞ք է քեղի: Թողնեմ ամեն ինչ, ձգեմ կուտաս: Իմ ըրած զիջումն էրի՞ք է քեղի: Թողնեմ անցեալս, անունս, պատիւս, քաղաքս, հայրերուս իրաւունքը, ամրող անցեալս, անունս, պատիւս, հեծնեմ ձիս ու փախչիմ. էրի՞ք է, թէ՞ աղ ալ քիչ է: Գուցէ գետես զուն, թէ ուրիշ ինչ զիջումներ դեռ կընամ յանձներ այդ ներ- ալ ի՞նչ կընամ տար, ալ ի՞նչ կընամ զիջեր:

ՏԱՅԵՑԻ. — Խելքերնին կորուսիր են այդ մարդիկը: Մեր քա- ղաք կեցած է կորուսի անդունդին եղերքը: Սարսափելի փոթորիկ է գալու: Ի՞նչ կալու:

ԻՇԽԱՆ. — Սարսափելի փոթորիկ է գալու, հապա ի՞նչ գիտցար: Միայն փոթորիկը կը մաքրէ այդ պլոտորած մտքերը, այդ գրգռւած ողորմնի ախորժակները: Արիւն թափեցին ու կատղեցան, սովոր չէին արիւն թափելու. մինչեւ չթափել իրենց արիւնը՝ խելքի չեն գալու: Հասկըցա՞ր, տիար Աշոտ Տայեցի: գնա՛ ու ալ մի՛ խանզարեր ինձի: (Իշխանիկին) Կանչէ՝ անմիջապէս իշխան Մարզպետը:

ԻՇԽԱՆԻԿ. (Դուրս:)

ՏԱՅԵՑԻՆ. — Սարսափելի փոթորիկ է փրթելու: Պիտի կորչ որքա՞ն, որքա՞ն աշխատանք, ինչքա՞ն հարստութիւն, ինչքա՞ն ջանք ու ծրագիր... (Դուրս:)

6

Իշխանը մտածկու կ'երք կը նստի իր տեղը, աչերք անքարք յանած կէտի մը: Կը մտնէ իր կինը՝ բարձրահասակ, տիրապետ ու խիստ լուրջ, ծանր-հանգիստ շարժումներով:

ԻՇԽԱՆ. — (Գլուխը բարձրացընելով) Դո՞ւն ես:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ. — Կը խանզարե՞մ քեղի:

ԻՇԽԱՆԻ. — Բա՞ն ունիս ըսելու:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՆ. — Եկա՛ առնեմ քեղի:

ԻՇԽԱՆԼ.— Զգէ՛ ինծի առանձին:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Կարծեմ շատ չի պատահիր, որ ձանձրացը նեմ քեզի իմ ներկայութեամբս:

ԻՇԽԱՆԼ.— Բայց կը տեսնես որ զբաղւած եմ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Ալո՛, դուն մի՛շա զբաղւած ես: Ամենուն մը տածելիքը. լո՛ւն պիտի մտածես, ամենուն ընելիքը դուն պիտի հրաժայիս:

ԻՇԽԱՆԼ.— Զեմ հասկընար՝ ինչի՞ դէմ է որ եկեր ես, կը գտնաքատիս:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Ես չեմ եկած զանգատելու:

ԻՇԽԱՆԼ.— Աղէ՛կ, քաշէ՛ սենեակդ: Դուն չես պիտեր, ի՞նչ պիչեր է այս զիչեր:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Ես... պիտեմ:

ԻՇԽԱՆԼ.— Ի՞նչ զիտես:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Գիտեմ որ մինակ ես, բոլորովին մինակ: Եւ եկեր եմ, մօտդ ըլլամ. եկեր եմ քեզի հետ ըլլալու:

ԻՇԽԱՆԼ.— Ինչի՞ր կը խօսիս:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Ինչո՞ւ կ'ուզես, որ ամենքը քու ունքերուդնային, որ ամենքը դէմդ խրաւիլակ դառնան, ինչո՞ւ կապել կ'ուզես ամենուն հոգին ու ձեռքդ պահես ամեն մեկուն սահնձը: Միթէ աւելի բաղդաւոր բան չէ՞ բանաս ուրիշի բանախն դաները, արձակես կապը, իր վիզը նետես իր բերնին սահնձը. միթէ աւելի բաղդաւոր բան չէ՞:

ԻՇԽԱՆԼ.— Ինչպէ՞ս: Ո՞ր օրէն է, որ այդ մտքերը գլխուդ մէջ կը դառնան:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Այն օրէն, երբ քու պալատիդ պատերուն ետին ցամքեցաւ պատանի տարիներուս զարթութիւնը: Այն օրէն երբ դգացի որ ես ալ հոս բանտարկեալ մըն եմ, ինչպէս ամենքը: Այն օրէն, երբ տեսա, որ բոլոր քեզի ըլջապատողները, որոնք ամեն տեղ քու կամքդ ու քու դոմքդ կ'ընեն, քու հացովդ կ'ապընին, իրենց սրտին խորքը կ'ատեն քեզի ու քու հացը:

ԻՇԽԱՆԼ.— Ես պէտք չունիմ անոնց սիրուն եւ չեմ վախնար անոնց ատելութենէն:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Քաջ ես, պիտեմ: Բայց ըսէ՛, խնդրեմ, ի՞նչ մեծ քաջութիւն է նստելլ քեզմէ թոյլերու գլխուն եւ ի՞նչ մեծ փառք է սարուկներուն տիրելը: Թող ժողովուրդը ինքը դա իյան ոտքերդ քու իմաստութիւնդ ու քու բազուկդ քեզմէ խնդրելու, իսկ եթէ չեն դար ու չեն խնդրեր՝ թող այդ դժբաղդները իրենց ցաւին, իրենց կուին ու ճաշակին. իրենց արինը իրենց գլուխը:

ԻՇԽԱՆԼ.— Միւս անդամ, խնդրեմ, ականջ չդնես դոներուն եւ տեւէն, իսկ հիմա ելլ՛ր սենեակդ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Ո՞չ, այս զիչեր ես չեմ լսելու քու խօսքիդ: Ես պէտք է մնամ ու զիտնամ, թէ ինչ կը կատարւի:

7.

ԻՇԽԱՆ ՄԱՐԶՊԵՏ.— (Զինուրական բարեւով) Ինծի կանչեր ես, իշխան:

ԻՇԽԱՆԼ.— Մնա՞ւ կ'ուզես. լա՛ւ: Կ'ուզես զիտնաս՝ թէ ի՞նչ պիտի կատարւի այս զիչեր. լա՛ւ: Լոէ՛, Մարզպե՛տ. կորսընցընելու վարկեան չկա: Կ'ըշապես իսկոյն պարփապները վերջին պատրաս-վայրկեան չկա: Ճիշտ կէս զիչերին, կը լսե՞ս, ճիշտ կէս զիչե-տութիւններդ տեսնելու: Ճիշտ կէս զիչերին, կը լսե՞ս, ճիշտ կէս զիչերին պարսպի զինւորները երեք գլխաւոր փողոցներով պիտի շարժւին զիպի կերպոնը, հանր եղածին չափ արագ ու յանկարծակի: մինչեւ զիպի կերպոնը, հանր եղածին չափ արագ ու յանկարծակի: մինչեւ զիպի կերպոնը, հանր եղածին չափ արագ ու յանկարծակի: մինչեւ զիպի կերպոնը, հանր եղածին չափ արագ ու յանկարծակի: մինչեւ զիպի կերպոնը, հանր եղածին չափ արագ ու յանկարծակի: մինչեւ զիպի կերպոնը, հանր եղածին չափ արագ ու յանկարծակի: մինչեւ զիպի կերպոնը, հանր եղածին չափ արագ ու յանկարծակի:

ՄԱՐԶՊԵՏ.— Հոս տարբեր կարծիք չի կրնար ըլլար:

ԻՇԽԱՆԼ.— Ուրեմն, ով ձեռքը զէնք ունի՝ մա՞ս, ով զէնքը վար գնէ՝ շղթա՛:

ՄԱՐԶՊԵՏ.— Ալո՛, իշխան, ով մեր դէմ է՝ մա՞ս կամ շղթա՛: (Դուրս:)

8

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— (Նետելով դէպի ամուսինը) Իշխան...

ԻՇԽԱՆ.— Բա՛ւ է:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Մի՛ ըներ, իշխան, մի՛ ըներ: Անդամ մը միայն լուծդ խօսքին: Միթէ չէ՞ս տեսներ հոգիիս յուզումը:

ԻՇԽԱՆ.— Հանդստացի՛ր, կանչէ՛ կանայքդ ու մինակ մի՛ մը- միթէն ըսի, մինչեւ առառու կը խաղաղի ամեն ինչ, ի զուր է նար: Արդէն ըսի, մինչեւ առառու կը խաղաղի ամեն ինչ, ի զուր է վախտ, յուղուդ ի զուր:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Վախը չէ, որ կը խեղդէ ինծի:

ԻՇԽԱՆ.— Ուրեմն ալ ի՞նչ:

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՇԻՆ.— Այնքա՞ն արիւն, այնքա՞ն արցունք, այնքա՞ն

անէծք, ատելութիւն... եւ այդ բոլորը քո՛ւ դլխուր, այդ բոլորը իմ
մանկանս գլխուն. ա՞ն ինչ յանցանք ունի, ա՞ն ինչ յանցանք ունի...
(Կուլա:)

ԻՇԽԱՆ.— Եթէ լալու ախորժ ունիս՝ քաշէ՛ սենեակդ, հոս
լալու տեղ չէ: Գիտես, որ արցունքը կ'ատեմ: (Դէպի միս դուռը)
Ա՛յ տղա, ո՞վ կա հոս: Զէնքե՛րս: (Ներս մտնող զինակրին) Վերցո՛ւր
մոմք, ինկի՛ր առջեւս:

ԶԻՆԱԿԻՐԸ.— (Կը նայի լացող կնոջը ու չի համարձակիր մոմք
առնելու:)

ԻՇԽԱՆ.— Զւեցի՞ր: Վերցո՛ւր մոմք: Զինարա՛ն:

9

Զինակիրը աւտանակը կ'առնէ սեղանին եւ դուրս, իշխանը ետե-
ւն: Մուրին մէջն կը լսի լացող կնոջ քերեւ հեծկլտուքը:

Հեռուն, խորքը, խաւարին մէջ, կ'ըսկսին կայծկլտալ քուկնե-
րուն լապտերները եւ կը հասնի նախ քոյլ, հետզիետէ աւելի ուժեղ,
երգը քուկներուն եւ կուսնահարութիւնը:

ԹԶՈՒԿՆԵՐԸ.— Երթա՛նք, տա՛նք,
Երկաթ տանք
մարդուն,
որ ան արթուն
տի՛նկ-տա՛նկ, տի՛նկ-տա՛նկ,
դարրնէ ծանր իր կուռ չղթան,
օղակ-օղակ, նման օձին,
յոդնած թեւին, պարոնոցին,
ե՛ւ իր համար, ե՛ւ ընկերին,
դառնան բոլոր իրար գերին,
իրար նղովքն ու ատելին,
տի՛նկ-տա՛նկ, տի՛նկ-տա՛նկ,

Բացւած է յաջորդ տեսարանը: Կուսնահարութիւնն ու երգը, քէիւ
ժամանակ, մինչեւ ֆիչ-ֆիչ բոլորովին կը մարի:

Գ. ՏԵՍԱՐԱՆ

ԱՆԻԻ ՎԱՐՉԱՏՈՒՆԻՑ

Սիւնազարդ ընդարձակ դահլիճն մը: Միակ մուտքը նակտէն՝ վա-
րագոյրներով: Սկիզբը վարագոյրը բաց է, որու միջով կ'երեւի յա-
ջորդ սենեակի դուրս տանող դուռը: Դահլիճի աջ կողմի սիւներուն տակ
երկար սեղան մը, տուրքը աքուներ:

1

Սեղանին տուրքը՝ կեցած կամ նստած՝ խոնած են զանազան ար-
հեստներու պետերը, որոնց քում նաև դարբինն ու ներկարարը:
Դահլիճին կեդրոնը կեցած են Սալաթէլ եւ Տայեցին. իսկ անոնց ետևն
ու բովերը, աւելի խորքը, բազմութիւն մը արհեստաւորներու ամե՛ն
տարիիքի քէ՛ զինած քէ՛ անգին: Բոլորի դէմքին ու դիրքին վրա ինք-
նավատահ ու խրոխտ տեսու մը կա:

ՍՍՂԱԹՔԸ.— Զէ՞ որ դուք մեզմով կ'ապրիք, մէնք ալ ձեզմով:
Դժողովութիւններ եղա՛ծ է մեր մէջ: Է՛, ո՞ւր չի ըլլար: Ա՛յ, ա-
մեն արհեստ զրկեր է իր գլխաւորը եւ կազմեր էք նոր կառավարու-
թիւն. հիանալի՛. վերջապէս գտնւեցաւ մեր քաղաքի միա՛կ արդար
ու իսկական տէրը: Բայց ալ ի՞նչպէս է եղեր, որ մոռցեր էք մեզի,
արհեստաւո՛ր եղբայրներ, չէ՞ որ մէնք ալ փորձառութիւն ունինք քիչ
մը, աշխարհի բաներէն կը հասկընանք, մեզմէ մէկուն-մէկալին ձեռքը
գուցէ քանի մը ստակ ալ ճարւի: Երկրորդ՝ պղտիկ գանգտատ մըն ալ
ունին վաճառականները, այս վերջին օրերը բաւական կողոպուտ է
եղած ու յափշտակութիւն մեր իսանութիւններէն ու մթերքէն: Ի հարկէ
այս տեսակ խառնակ օրերուն այդ կարգի բաներ կը պատահին. ա-
մենքը ձեզի պէս ազնիւ ու պարկէշտ չեն ըլլար ի հարկէ: Եւ վըս-
տահ ենք, որ մեր իմաստուն կառավարութիւնը շուտով թալանի
առջեւը կ'առնէ եւ բոլոր քաղաքացիներու ստացւածքը հաւա-
սարապէս կը պաշտպանուի: Ես գոնէ համոզւած եմ, արհեստաւո՛ր
եղբայրներ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸ.— Վերջացա՞ր: Է՛, ի՞նչ կ'ըսէք, ընկերնե՛ր: Լսե-
ցիք. վաճառականները կ'ուզեն իրենց ճարդը ունենան մեր կառավա-
րութեան մէջ: (Քիչ մը լուս:)

ՊԵՏԵՐՔՆ ՄԵԿԸ.— Կը կարծիմ՝ թող դան մէկ-երկու հոգի:
ԵՐԿՐՈՐԴԸ.— Թող դրկեն մեզի երկու վաճառական: Ի՞նչ վնաս:

ԵՐԻՈՐԴԻԼ.— Քանի որ կ'ըսէ թէ դրամ ալ կը բերեն:

ՉՈՐՏՈՐԴԻԼ.— Առայժմ թող մնա. խորհինք, տեսնենք:

ԴԱՐԲԻՆԼ.— (Առաջ գալով) Բարե՛ւ, ախա՛ր Սաղաթէլ, աղ ի՞նչ անուցեր է լեզուդ, շրթունքներէդ մեղը կը վազէ: Գիտե՛ս ինչ. եկո՛ւր գրպանդ դիր քու կեղծաւորութիւնը եւ լաւ ականջ ըրէ՛ ը-սածիս: Ինչ որ մենք ըրինք մինչեւ հիմա թուրքերուն ու Պահլաւունիներուն հետ, ատիկա միայն գործին կէսն էր. հիմա կարդը հասած է ձեզի, հիմա պիտի մաքրենք մեր հաշիւը ձեզի հետ:

ԵՐԻՑԱՍՍՐԴԻՆԵՐ.— Հապա՛, հապա՛:

ԴԱՐԲԻՆ.— Դուք մեր եղայրը չէք. դուք մեր թշնամին էք եւ մեր թշնամիներէն ամենէն գէշ, դուք մեր մարմնին փակած տղբուկ էք:

ՇԱՏԵՐԼ.— (Գրգուած) ձի՛շդէ, ձիշդէ:

ԴԱՐԲԻՆ.— Դուք այդպէս ուռեր էք մեր արիւնը ծծելով:

ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆԼ.— Մեր արի՛ւնը, մեր արի՛ւնը:

ՏԱՅԵՑԻ.— Ինծի լոէ՛, Աւա՛դ, ըրածդ լաւ բան չէ. ի դուր տեղը մի՛ գրգուեր ժողովուրդը. մի՛ գրգուեր մեր քաղաքի մէկ մասը միւսի գէմ: Այս վայրկեանիս յաղթական ենք, քաղաքը մեր ձեռքն է, բաց ատիկա երկար չի տեւեր, եթէ այս ճամբով երթանք: Մի՛ խարւիր, ժողովուրդ, թուրքն ու պահլաւունին նորէն փորձեն պիտի ետ դալու, մանաւանդ երբ իմանան, որ մենք հոս մեր մէջը կուրզեկու վրա ենք արհեստաւոր ու վաճառական: Խելքի գանք քանի ուշ չէ, թէ չէ ետքը շատ կը զղանք, երանի կու տանք հին օրերուն: Ես մի՛շտ իմ շահս արհեստաւորներու շահին մէջն եմ տեսեր, մի՛շտ ձեր բարեկամն եմ եղեր, միշտ մեր քաղաքի բարձրացմանն եմ աշխատեր, ատոր համար ալ կ'ըսեմ հիմա ձեր երեսին ճշմարտութիւնը:

ԴԱՐԲԻՆ.— Անիի քաղաքացինե՛ր, լսեցի՞ք ճշմարտութիւնը: Ա-հա՛ ձեզի արհեստաւորներուն բարեկամը: Եթէ այս Տայեցիներն ու Սաղաթէները չըլան Անիի պատերուն ետեւը՝ Անի քաղաքը կը կործանի եւ բոլոր թշնամիները կուզան ու կը խեղդեն մեղի: Զէ՞ որ անոնք էին, որ մագլցեցան Միջնարերդի պարիսպներուն վրա, չէ՞ որ անոնք էին, որ խորտակեցին դարպաները, դրաւեցին աշխարակները, սատկեցուցին թուրքը, ջարդեցին ու բուրդ ու կծիկ փախցուցին ձեր նշանաւոր Պահլաւունին. չէ՞ որ անոնց կոներն էր, որ թուլցան ներսի ու դուրսի բոլոր թշնամիները թրատելէն: (Ծաղր ու ծիծաղ ընդհանուրը:)

ԶԱՅՆԵՐ.— Ի հարեկէ՛, ի հարեկէ: Սաղաթէլ, Սաղաթէլ: Մտեր էին ծակերը:

ԶԱՅՆ ՄԷԼ.— Մկան ծակը հարիւր ոսկի:

ԴԱՐԲԻՆ.— Է՛յ դուն, արհեստաւորներու մէ՛ծ բարեկամ, քանի

որ ճշմարտութիւնը այդքան կը սիրես, հասկըցի՛ր վերջապէտս, որ մէնք հիմա զգացի՛ր ենք մէր ուժը, հիմա մէնք գիտենք մէր կարողութիւնը: Հիմա զգացի՛ր ենք մէր ուժը, հիմա մէնք գարբներ ու տամարդի տէրերու Մինչեւ հիմա մէնք զէնք ենք դարբնելու միան համար. ա՛լ վերջացաւ. ասկէ ետքը մէնք զէնք ենք դարբնելու միան համար: մեղի՛ համար:

ԵՐԻՑԱՍՍՐԴԻՆԵՐ.— Մեր գէնքերը միայն մեղի:

ԴԱՐԲԻՆ.— Դուք եկեր էք գանգատելու, ու ձեզի թալներ են, դըրբին. մէկ կողոպտեր են ձեր մէկ-երկու խանութը, ձեր մէկ-քանի իրեւը: (Դարկողոպտեր են ձեր մէկ-երկու խանութը, ձեր մէկ-քանի իրեւը: Դարկողոպտեր են ձեր մէկ-երկու խանութը, մէկ կողոպտեր են յայտնելու ձեզի, Անիի նալով ընկերներուն) իսկ ես ահա՛ եկեր եմ յայտնելու ձեզի, Անիի նալով ընկերներուն) իսկ ես ահա՛ եկեր եմ յայտնելու ձեզի, իրոց բոլոր դիզած ուղղագիշիւր, ինչ որ ունին այս մարդկիլը, իրոց բոլոր ստացւածքը, բոլո՛րը ձե՛րն է, կին, ինչքն ու կալած, իրենց բոլոր ստացւածքը, անոնք խլեր էին, կողոպտեր էին, դողձեր արդա՛ր իրաւունքը որ, անոնք խլեր էին, կողոպտեր էին, դողձեր արդա՛ր իրաւունքը որ, անոնք խլեր էին, կողոպտեր էին, պէտք է ցեր էին ձեղմէ՛, ձեզմէ՛: Պէտք է ե՛տ առնել անոնց ձեռքէն, պէտք է ե՛տ խլել մէր աշխատանքը:

ԲԱՅՑՈՒԹԻՒՆԼ.— Պէտք է ե՛տ խլել, պէտք է ե՛տ խլել:
ԴԱՐԲԻՆ.— Խլե՛լ ու բաժնե՛լ մեր աղքատին, չունեւորին, տան-

ջւածին, գրկւածին:

ԶԱՅՆԵՐ.— Բայէ՛ բոլորին, բոլորին:

ԶԱՅՆ ՄԷԼ.— Մեր աշխատանքը մեղի: Մեր քրատինքը մեղի:
ԴԱՐԲԻՆ.— Ա՛յ, դուք ինձի յանձնեցիք եւ ընկերներուս, որ բա-
նակ պատրաստեմ. հիմա զէնք է պէտք, զգեստ է պէտք, ուտեստ է
պէտք. իսկ այդ բոլորի դրամը առոնց տողած քսակներուն մէջն է:
պէտք. իսկ այդ բոլորի դրամը առոնց տողած քսակներուն մէջն է:

ՇԱՅՏԵՐԼ.— Խլէ՛, խլէ՛, վերցուր:

ԴԱՐԲԻՆ.— Գացէ՛ք, սաէ՛ք ձեզի զրկողներուն. ձեր դարը վեր-
դըրբին. մէկ զարդար է պէտք, Մինչեւ հիմա դուք էիք մէր տէրը, հիմա
ջացաւ, ձեր անիւր զարձաւ: Մինչեւ հիմա դուք էիք մէր տէրը:

ԲԱՅՑՈՒԹԻՒՆԼ.— Հիմա մէնք ենք, մէնք ենք մէր տէրը:

ԵՐԻՑԱՍՍՐԴԻՆԼ.— (Բունցքը ցոյց տալով) Հիմա մէնք ենք
ձեր տէրը:

ՀԱՅԱԿԱՐՈՐ ՄԷԼ.— Հիմա մէ՛րն են ձեր գանձերը:

ԶԱՅՆ ՄԷԼ.— Տէէ՛ք, տէէ՛ք մեր հարստութիւնը. տէէ՛ք ինչ որ
գողցէր էք մեզմէ: Կառնենք մէնք ինքներս. հանդի՛ստ: Հիմա հան-
դըրբին. — Կառնենք մէնք ինքներս. հանդի՛ստ:

ԶԱՅՆ ՄԷԼ.— Կ'երթանք կ'առնենք մէնք ինքներս. Հիմա հանդի՛ստ:

ԶԱՅՆ ՄԷԼ.— Կեցցէ՛ վարպետ Աւագը: Կեցցէ՛ վարպետ Աւագը:
Միկը. — Թալէ՛, Աւա՛դ, երթանք առնենք մեր հարստութիւնը:
ՈՒՐԻՇ ՄԷԼ.— Եւ բաժնենք, իսկոյն բաժնենք մեր մէջը: Զէ՞
Աւա՛դ, դուն այդպէտս ըսիր:

ԶԱՅՆԵՐ.— Շատ կը ցաւիմ, Անիի քաղաքացինե՛ր, շատ կը ցա-
ւիր:

ւեմ, բայց կը տեսնեմ ալ խօսիլը անօդուատ է: Միայն գիտցէ՞ք, ճեղի զարնելով կը զարնէք ձեզի: ալ Անին վերջացա՛ւ. մե՛ղք մեր չքեղ, չքնաղ Անին, մե՛ղք եւ ձեզի:

ՄԷԿԻ. — (Վրայ յարձակելով) Գող, աւազակ, տղիուկ...

ՀԱՍՏ ԶԱՅՆ ՄԸ. — Տւէ՞ք գլխուն, սատկեցուցէ՞ք. տեսնենք ո՞վ է վերջացողը, Անին թէ ինք:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — (Տիրաքար) Թողէ՞ք, թողէք որ երթան. ձեռք մի՛ տաք: Եւ ցրւեցէ՞ք, հիմա ուշ է արգէն: Վաղը կուզաք, երբ մունետիկները կանչեն, կը հաւաքւիք, երբ մունետիկները կանչեն: Վաշը կը վճռենք ու կը կարդացըենք:

Խառն աղմուկով, սպանալիքով, ոգեւորութեամբ, ծաղրական բացականչութիւններով բոլորը կ'նենն դուրս երկու պատգամատրերուն ետեւն:

2

Կը մնան ներկարարն ու Դարբինը: Ներկարարը կ'երքա կը գոցէ նակտի վարագոյները եւ կը մօտենա ընկերոջը, որ կեցած է մտածելու:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — Կամաց-կամաց կը կարդադրենք, բոլորը կը կարդադրենք:

ԴԱՐԲԻՆԸՐԸ. — Իսկ ի՞նչպէս վճռեցիք մինչեւ իմ գալս ցորենի հարցը:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸ. — Մնաց առայժմ անորոշ: Մեր կողմինները ի հարկէ համաձայն են. բայց դերձակները, թիթեղ դործողները, ոսկերիչներն ու համբարձումը հակառակ են նորէն:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Քոսո՞ւ չներ: Գործի որ դա՝ մէջտեղ չկան, խօսքի առեն կ'ելնեն մէջտեղ: Ինչո՞ւ են հակառակ: Եւ վերջապէս քանի՞ կուտարդէ անոնց հակառակութիւնը:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — Աղ ըսէ:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Դուն կարգադրէ այնպէս, ինչպէս ես ու դուն վըճ-ռեր ենք: Տեսնենք ի՞նչ են լնելու:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — Ի՞նչ պիտի ընեն. ի՞նչ կրնան ըներ. ո՞վ կա իրենց ետեւը:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Ուժը մե՛ր ետեւն է, մե՛ր: Կուողները մերո՞նք են, ա-

ներկարարները մերո՞նք են. սուրը մե՛ր ձեռքն է:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — Անշո՞ւշտ: Ի՞նչ կ'ըլլար հիմա մեր քաղաքի վիճա- կը, եթէ չըլլային դարբիններն ու ներկարարները, եթէ չըլլային մեր

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Կ'ուզէ՞ս խօսքին կարձը: Լսէ՛ խնդրեմ, այս եղած-ներէն, այս հրաշքներէն ո՞ր մէկը կ'ըլլար, եթէ չըլլայինք ե՛ս ու դո՞ւն: Լսէ՛. ո՞վ գլուխ բերաւ այս բոլորը, ո՞վ ոտքի հանեց այսքան մարդիկը, ո՞վ գլուխ անցաւ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — Ճի՞շտ է, այդպէ՞ս է:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Մե՛րն է այս քաղաքը, մե՛րը. ե՛ս ու դո՞ւն:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — Այս՛, Աւագ, ե՛ս ու դո՞ւն:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Մե՛ր խօսքը, մե՛ր խելքը, մե՛ր կամքը: Եւ ո՛չ-ոք պէտք չէ, որ հակառակի:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — (Հեգնոտ) Հակառակի՞: Թող փորձէ, տեսնենք. ո՞վ կը համարձակի:

3

ՍԱՂԱԹԸԼ. — (Վարագոյրի նեղին զգուց ներս մտնելով) Վար-պէ՛տ Աւագ, քեզի հետ երկու կարձ խօսք ունիմ:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — (Զարմանելով) Ինձի՞ հետ: Խօսէ՛:

ՍԱՂԱԹԸԼ. — (Ծամմելով) Ես՛... ես ամբողջ կեանքս չարչար-ւեր եմ եւ հիմա մէկ-երկու քսակ ոսկի է ունեցածս, Աստուծմէ որ ծա-ծուկ չէ, քեզմէ ինչո՞ւ ծածկեմ: Այժմ սիրս կը ցաւի, որ չուն ու դայլի ձեռքը պիտի անցնի. պիտի ուտեն ու փճացընեն, այնքա՞ն չար-չարւեր եմ վրան. կ'ուզէի բանի մը պէտք դար: Դուն ըսիր՝ բանակ- ներ ես կազմելու. դուն ոսկի սիրս ունիս, ես քեզի կը հաւաամ, բայց ներ ես կազմելու. դուն ոսկի սիրս ունիս, ես քեզի կը հաւաամ, բար-անոնց չեմ հաւաար: Հիմա կ'ուզէմ քեզի բերեմ իմ ունեցածս, վար-պէ՛տ Աւագ, ա՛ս, կազմէ՛ բանակներդ, պաշտպանէ՛ մէր քաղաքը. Աստած քեզի աւելի ուժ տա, աւելի բազդ տա քեզի, որ մենք ալ հան-դիստ ապրինք վերջապէս գոնէ մէր ծերութիք օրերուն քու շուքիդ տա- կիստ ապրինք վերջապէս գոնէ մէր ծերութիք օրերուն քու շուքիդ տա- կիստ: Կը, քու կազմած բանակներուդ շուքին տակը: Բերե՞մ:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Բէ՛ր. ո՞վ է քու ձեռքը բոնողը:

ՍԱՂԱԹԸԼ. — Հատ կը խնդրէի, որ այս գրամի մասին մարդու բան:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Ի՞նչո՞ւ:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Ի՞նչ ըսել է:

ՍԱՂԱԹԸԼ. — Շատ կը խնդրէի, որ այս գրամի մասին մարդու բան:

ԴԱՐԲԻՆԸ. — Ի՞նչո՞ւ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԸՐԸ. — Լա՛ւ, լա՛ւ, գուն բէ՛ր Աւագին քու բերելիքը.

Կը մատածե՞նք:

ՍԱՂԱԹԸԼ. — Հա՛յ, չնորհակալ եմ, շա՛տ չնորհակալ եմ: Այս ի- րիկուն երեք քսակ կը զրկեմ քու տունդ, վարպէ՛տ Աւագ, իմ բոլոր ինուայողութիւնս. թող օգտուի՛ քաղաքը, թող օգտուի՛ քու զօրքը: Շնոր- հակալ եմ, վարպէ՛տ Աւագ, շա՛տ չնորհակալ եմ: (Թուրս:) Հակալ եմ,

4

ԴԱՐԲԻՆ. — (Վարանիով) Հիմա ինչպէ՞ս, Արթի՛ն, որ ստանամ՝ յայտնելու չեմ ճերոնց:

ՆԵՐԿԱՐԱՐ. — Ի՞նչ կարիք կա անպատճառ յայտնելու, քանի որ մարդը կը խնդրէ չյախնես: Եւ վերջապէս մէր ձեռքը ինչքան շատ ու ինչքան ազատ ստակ ըլլա՝ անքան աւելի աղէկ, այնքան աւելի անկախ կ'ըլլանք: Զե՞ս տեսներ մէր ժողովներուն մէջ ինչպէս փայտէ դլուխ մարդիկ են բոլորը, վախկոտ, զգուշ, ամեն բանի կը հակառակին, կը գժւարացընեն. իսկ վնասովը զօրքն է:

ԴԱՐԲԻՆ. — (Մտածկոտ) Ի հարկէ, ի հարկէ. լաւ է, որ անկախ ուղանք ու մէր ճեռքերը աղատ: Վնասովը զօրքն է:

ՆԵՐԿԱՐԱՐ. — Եւ Սաղաթէլի պէս մարդը թեւի տակ ունենալը աւելորդ բան չէ. անիկա մեղի ուրիշ անդամ ալ կրնա պէտքի դար: (Ժպուն) Երեք քսակով ան չաղատիր իմ ճեռքէս: (Կ'ուղլի դեպի ելքը: Վարագոյրներուն մէջ կը հանդիպի Հարնին) Աւա՛դ, քեզի կը հարցընեն: (Դուրս:)

5.

ԴԱՐԲԻՆ. — Ա՛, դո՞ւն ես: Եկո՛ւր, Եկո՛ւր, մօ՛տ եկուր: Ինչո՞ւ ես եկեր: Ի՞նչ լաւ է, որ եկեր ես:

ՀԱՐՁԼ. — Եկա քեզմէ խնդրելու, որ զրկես ինծի ուրիշ տեղ մը: Բսին, որ առանց քու հրամանիր ինծի հեռանալու թոյլ չեն տար:

ԴԱՐԲԻՆ. — Եղած տեղէդ գժու՞ն ես: Լաւ մարդիկ են, կը ճանչնամ:

ՀԱՐՁԼ. — Ո՞չ: Բայց ես կ'ուղեմ հեռու զիւղ մը, տեղ մը: Կարգադրէ՛ որ թող տան երթամ Քարունչ զիւղը:

ԴԱՐԲԻՆ. — Քարո՞ւնչ: (Արքանարիոտ ծիծածով) Հը՛, ը՛, ը՛. Նաղաշը քաշւեր է Քարունչ, մէ՛ծ քարողիչը քաշւեր է Քարունչ. Հիմա դու ալ կ'ուղես Քարունչ. բաղդաւոր զիւղ է, Աստւած է վկա: Մեծ նաշա՞շը, ի հարկէ՛, չի՞ որ ա՛ն է որ աշխարհքը կը քանդէ, որ աշխարհքը կը փոխէ. ի հարկէ՛, ի հարկէ՛, միայն գժբաղդաբար... բառերով, միայն բառերով: (Յանկարծ ու զայրոյբով) Ո՞չ, աշխարհքը քան չի՞ աշխարհքը փոխողը ան չի՞: Աշխարհքի կարգը պարապ խօսքերով չի փոխարիր. ուժ պէտք է, ուժ, զէ՛նք է պէտք, բանակ ու քաջութիւն: Ուրեմն դուն Քարունչ գիւղը երթալ կ'ուղես. գուցէ կ'ուղես մօտիկ-ըլլա իր քարողին, լոյս երեսին. ան հիմա չի բարեհաճիր մեղի հետ, մէր պարիսպներուն ետեւը, մէր իշխանութեան տակ...

ՀԱՐՁԼ. — Ես կ'ուղեմ միայն հեռու ըլլամ քաղաքէն:

ԴԱՐԲԻՆ. — Եւ ինչո՞ւ:

ՀԱՐՁԼ. — Ատելի է ինծի. գէշ վշատակներ կան հոս: Ամենքը կարծես վրաս կը նային երբ կ'անցնիմ, կարծես մատով ինծի ցոյց կուտան: Կ'ուղեմ օտար տեղ մը, որ ո՛չ ես ճանչնամ, ո՛չ ինծի ճանչնամ:

ԴԱՐԲԻՆ. — Պարա՛պ խօսքեր: Եւ ի հարկէ պէտք է մատով իրար ցոյց տան քեզի: Զէ՞ որ դուն ես զարդը մէր քաղաքի: Դուն նշանակն ցոյց տան քեզի: Զէ՞ որ դուն ես զարդը մէր հոյսով մտանք մենք բեր-ես մէր յաջողութեան: Քու վառած հրդեհիդ լոյսով մտանք մենք բեր-դը. դո՞ւն եղար մեղի առաջին դիմաւորողը, երբ դուները խորտակ-ւեցան: Դուն պէտք է, որ մէր մէջը մնաս ու մի՛շտ մեղի հետ:

ՀԱՐՁԼ. — Եղա՛յր, ինծի ամենէն մէծ բարիքը կ'ընես, եթէ զըր-կես ուրիշ տեղ մը, օտար տեղ մը, հեռու գեղ մը, օրինակ, ինչպէս ըսի, Քարունչ:

ԴԱՐԲԻՆ. — Ո՞չ: Ալ ատոր մասին չխօսի՛ ինծի:

ՀԱՐՁԼ. — Բայց...

ԴԱՐԲԻՆ. — Եւ կ'ուղեմ ըսեմ քեզի՝ ինչու. րա՛ց ու չիտակ:

ՀԱՐՁԼ. — Լոէ՛:

ԴԱՐԲԻՆ. — Միթէ դուն ինքդ չե՞ս զգար, թէ ես ի՞նչպէս կը սի-րեմ քեզի: Քեզի տեսած առաջին օրէս սիրտա կպաւ քեզի: Այնուէ՛ սիրուն հազւած, զարդարւած, մի՞տքդ է այն օրը խորտակող բերդի սիրուն մէջ, բոցերու լոյսին տակ: Կը հասկընա՞ս հիմա, թէ դուն ին-դուն պէտք է հոս մնաս, մի՛շտ իմ մօտս:

ՀԱՐՁԼ. — Եղա՛յր, ինչէ՛ր կը խօսիս. ադ ի՞նչ կը խօսիս:

ԴԱՐԲԻՆ. — Ի՞նչ կա զարմանալու. կ'ըսեմ, որ կը սիրեմ քեզի:

ՀԱՐՁԼ. — Թո՞ղ. այդ բոլորը թո՞ղ: Եւ դո՞ւն, որ այնպէս լաւ կին ունիս, ի՞նչ լաւ կին ունիս:

ԴԱՐԲԻՆ. — Կի՞ն. հա՛, ունիմ. բաց ես կ'ուղեմ քեզի. քեզի ու-նենալ կ'ուղեմ: Դուն չպիտես, աղջիկ, թէ ի՞նչ սիրուն ես դուն: Դուն չպիտեմ: Քու աչքերդ կը քաշեն, ինծի: (Մօտենալով) Ի՞նչ կա, ի՞նչ կա քու աչքերուդ մէջ, որ այսպէս կը քաշէ ինծի:

ՀԱՐՁԼ. — (Սարսափած ետ-ետ երբալով) էմի՞րու... էմի՞րը...

ԴԱՐԲԻՆ. — Ի՞նչ:

ՀԱՐՁԼ. — ձի՞շդ այդ բառերով... ճիշդ այդ բառերով...

ԴԱՐԲԻՆ. — Թո՞ղ էմի՞րը. մի՛ վախնար. սատկեցուցի՛: Հիմա ե՞ս եմ էմի՞րը:

ՀԱՐՁԼ. — Լոէ՛, լոէ՛:

ԴԱՐԲԻՆ. — Քեզի կ'ըսեմ՝ հիմա ե՞ս եմ էմի՞րը: (Թիւկն բոնելով) Զե՞ս տեսներ՝ ամբողջ քաղաքը ուսքերուս տակը, հարիւրաւոր կտրիճ-ներ իմ հրամանիս. ալ ե՞ս եմ տէրը, ե՞ս. եւ մի՛շտ իս:

ՀԱՐՁԼ. — Թո՞ղ ինծի. թող ինծի երթամ. թող երթամ:

ԴԱՐԲԻՆ. — Ո՞ւր: Ո՞ւր: Դուն ինքդ ոտքովդ եկար ու դուն այս

վայրկեանէս իմս սլիտի ըլլաս: Նայ՛, ամենքը կը խոնարհին կամքիւ
ամենքը: Պիտի խոնարհիս եւ դուն:

ՀԱՐՃԻ.— Թո՞ղ ինծի: չե՞մ ուզեր:

ԴԱՐԲԻՆ.— (Յարկութեամբ) Պիտի խոնարհիս՝ կ'ըսեմ քեզի,
պիտի պառկիս: Ես այդպէ՞ս կ'ուզեմ: Ես կ'ուզեմ վայելեմ բոլո՞րը,
բոլո՞րը: Ես կ'ուզեմ վայելեմ եւ քեզի:

ՀԱՐՃԻ.— Ա՛խ, Աստա՛ծ իմ, միթէ՞ հերիք չէր քաշածս: Թո՞ղ
ինծի: (Կուզէ հեռանա:)

ԴԱՐԲԻՆ.— (Հասնելով եւ նորէն բռնելով քեւէն) Ո՞ւր կը փախ
չիս: ալ չփորձե՞ս: Ինչո՞ւ կ'ըլլաս դուն թուրքի մը հարճը, իսկ իմ
ըլլալ չես ուզեր: Ինչո՞ւ քիթէ այդպէս բարձր ես բաներ: դուն հարճ
մըն ես, թուրքի մը հարճը:

ՀԱՐՃԻ.— Երեսի՞ս կուտաս: Բայց չէ՞ որ ես այրեցի. այրեցի
ամբողջ անցեալը. չէ՞ որ ես այրեցի...

ԴԱՐԲԻՆ.— Ի՞նչդ փոխւեցաւ, որ փատած տան մը կրակ տւիր:
իսկ ես բերդ մը գրաւեցի, տիրեցի Անի քաղաքին, պիտի տիրեմ եւ քե-
զի: Քեզի կ'ըսեմ՝ պիտի տիրեմ. աշխարհք ալ որ քանդւի, գիտցի՞ր,
պէտք է տիրեմ քեզի: Մի՛ հակառակիր. այդպէս կ'ուզեմ ե՞ս:

ՀԱՐՃԻ.— (Յարացած դիրքով ու խօսածքով) Ի զո՞ւր այրե-
ցի... ի զուր այրեցի: Ահա՛ մուխին ու բոցերուն մէջէն կը ծլի նորէն
հին բերդը, կը բուսնի նորէն հին չէնքը, հին պատերը, հին կազերը,
եւ իմ ճակտիս հին սեւ զիրը: Ա՛խ իմ ճակտիս հին սեւ զիրը... որուն
դէմ ի զուր է, ի զո՞ւր, մաքառիլը:

ԴԱՐԲԻՆ.— (Մերլ) Խելօ՛ք եղիր: Ինչո՞ւ բարկացուցիր: Հապա-
խնչո՞ւ կը դիմադրես կամքիս: Կը տեսնես, որ կը սիրեմ քեզի: Չէ՞ որ
կը սիրեմ քեզի, ա՛յ սիրուն աղջիկ: Կը սիրեմ քու այդ աղւոր մկուն
մէջըդ, քու այդ սեւ-սեւ հիւսք մաղերդ, եւ աչքերդ քաշող, եւ աչ-
քերդ քաշող, հմայող...: Դուն ի՞մս ես, դուն ի՞մս ես, դուն իմս
ես...:

Հետզիետէ փարած է անոր զերմ ու կրքոտ փաղաքանէքով: Աղջի-
կը անտարժ ու անդիմադիր կեցած է շիփ-շիտակ, արձանի պէս:

ԵՐԵՌՈՐԴ ԱՐԱՐ

Ա. ՏԵՍԱՐԱՆ

ԾԱՂԱԶՈՐԻ ՄԵԿ ԺԱՅՈՒԱՑ ԿՏՈՐԸ

Ճակատը ձորի բարձր եզերքն է, տրունքին Անիի պարիսպնե-
րուն մէկ մասը: Վարը քարքարուտ:

Իրիկնամուտ: Զորը բանձր սուերի մէջ, վերը պարիսպները դեռ
լոյս ունին իրենց վրա՝ դեղնաւուն կարմիր մը, որ սեսարանի կէսե-
րուն ֆիչ-ֆիչ կը դժգունի ու կը մարի:

1.

Խոտոր ժայռի մը սուերին տակ հաւաքւած են ժամկոչը, Ներ-
կարարը եւ ուրիշ երկու հոգի:

ՆԵՐԿԱՐԱՐ.— Ե՞ս, Ե՞ս եմ զրդեր. Ե՞ս եմ սորվեցուցեր, Ե՞ս
եմ առաջնորդեր: Ան ի՞նչ էր որ առանց ինծի: Առանց իմ խօսքիս տե-
սմ գիտական կամքիս: Կը տեսնես, որ կը սիրեմ քեզի: Չէ՞ որ
կը սիրեմ քեզի, ա՛յ սիրուն աղջիկ: Կը սիրեմ քու այդ աղւոր մկուն
մէջըդ, քու այդ սեւ-սեւ հիւսք մաղերդ, եւ աչքերդ քաշող, եւ աչ-
քերդ քաշող, հմայող...: Դուն ի՞մս ես, դուն ի՞մս ես, դուն իմս
ես...:

ՃԱՄԿՈՉԸ.— Կեցի՞ր. ես անոր խէրը անիծեմ: Երէկ գիշեր մօտն
էի. քանի մը խօսք ըսի իրեն, այնպէս, ընկերվարի: Ինչ որ կ'ըսեմ,
էի. քանի մը խօսք ըսի իրեն, այնպէս, ընկերվարի: Ինչ որ կ'ըսեմ
«Հա» կ'ըսէ, կարծես համոզւած է ու իմ կարծերիս, բայց աչքերէն
կը տեսնեմ, որ մտքին մէջէն վրաս կը խնդա:

ԵՐՐՈՐԴԸ.— Պա՛հ, դո՞ւն ով ես որ. անիկա հիմա մեծ մարդ
է, մեծ հերոս:

ՃԱՄԿՈՉԸ.— Հերո՞ս, հա՛, իհարկէ. մե՛ր շինած հերոսը, մ'եր:

Ես էի ամեն ծակ ու ծուկ կը վազվազի, ուոցուցինք, բարձրացու-
ցինք՝ հիմա փրեր է իր դարբնոցի փուքսին պէս. հերո՞ս...

ԶՈՐՐՈՐԴԸ.— Բոլոր չնորհքով մարդիկը կը փախցնէ մօտէն.

Քանի մը լակոտներ դրեր է չորս դին, որ ամեն կողմէն խունկ ծխեն

50

քթին: Ըսէ՛ք, խնդրեմ, օրինակ ինծի, ինչո՞ւ ձամբու դրաւ: Որ
տեղս տա այն սրիկա լկուտածին: այդպէս չէ: «Անպէ՛տք» եմ եղեր,
կը հասկնա՞ք, գործիս համար անպէտք եմ եղեր: Կը տեսնենք, դեռ
կը տեսնե՛նք ով է անպէտքը:

ԵՐՈՐՈՐԴԻՆ.— Տօ, միայն դո՞ւն. դժողով են ամենքը, բայց ձայ-
ներնին քաշեր են, չեն համարձակիր: ամենքը կը կարծեն՝ մենք իր
հետն ենք, իր ետեւը: մահաւանդ, ա՛յ, Արթինը:

ՃԱՄԿՈԶԼ.— Անցի՛ր այդ դժողոհներուն գլուխը, Արթի՛ն. ա-
մենքը կու գան ետեւէդ:

ԶՈՐՈՐՈՐԴԻՆ.— Ամենքը կը նային քեզի, Արթի՛ն:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ.— Գիտեմ եւ կ'ըզդամ որ ատիկա իմ պարտքս է: պէտք է ազատել մեր քաղաքը այդ մարդու քէֆէն: Բայց նախ հաս-
տատ պէտք է զիտնամ, որ դուք, ա՛յ, դուք, այս երեքդ, իմ ետեւ
էք ըլլալու միշտ ու ինծի հետ:

ԵՐԵԲԻՆ.— Մենք քեզի հետ ենք ու քու ետեւդ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ.— Աղէ՛կ. ես ալ ահա՛ խօսք կու տամ ձեզի, երբ
այդ դարրինը մէջտեղէն վերնա եւ Անիի կառավարութիւնը մնա իմ
ձեռքս, ես ալ մէշտ ըլլամ ձեզի հետ, ձեզի կրթնամ, ձեր սրտով
շարժւիմ ու ձեր բարեկամութեամբը: Այդպէ՞ս է:

ԵՐԵԲԻՆ.— Այո՛, ա՛յո՛:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ.— Աղէ՛կ. ցրւի՞նք: Առայժմ աշխատեցէ՛ք նիզա-
կաւորներու մէջ լուր տարածելու, որ ես իրենց ամսականը աւելցը-
նել կ'ուզեմ, Արագը կը հակառակի: Զօրքի այդ մասը ամենէն խա-
խուտն է, հոսկէ պէտք է բոլնկցընել:

ԺԱՄԿՈԶԼ.— Այդ հոգը դուն թող ինծի: Ես արդէն քիչի մը
հոգը պատրաստած եմ:

ՆԵՐԿԱՐԱՐԼ.— Գիտեմ, որ ճարպիկ ճարդ ես:

ԵՐՈՐՈՐԴԻՆ.— Պա՛չ, ո՞վ չի ճանչնար մեր ժամկոչը:

ԶՈՐՈՐՈՐԴԻՆ.— Կաղ է մաղ է խելքի մաղ է:

Դուրս տարքեր կողմերէ:

2.

Ճակտի ժայռերուն մէջէն նեղ կածանով վար կ'իջնէ նաղաւը
գլխահակ ու մտածկու: Ներս կը նետսի ձախին Հարճը, կու գա ու
կը կինա ժայռին ստորոտը, կածանին բերանը:

ՃԱՐՁԼ.— (Նաղաւի առջեւը կտրելով, երբ իրեն կը հասնի)
Կեցի՛ր:

ՆԵՐԿԱՐԼ.— Ի՞նչ կ'ուզեմ, քուրիկ:

ՃԱՐՁԼ.— Ո՞ւր է քու Արտաւազդը, որ դուրս պիտի դար աշխարհ-

քը քանդելու: Ինչո՞ւ կը նայիս դետին: նայէ՛ ինծի, աշքերուս: պա-
տասխա՞ն տուր ո՞ւր է քու Արտաւազդը:

ՆԵՐԿԱՐԼ.— Հարցո՞ւր քու հողիիդ, քուրիկի, հարցո՞ւր հո-

դիդի:

ՃԱՐՁԼ.— Ա՛, հողիս հաւտացեր էր քեզի: եւ ինչպէս քու խօս-
քերուդ դէմը կը վազէր սիրոս, ինչպէս սուրբ էր ինծի քու Արտա-
վազդիդ անունը եւ քո՞ւ անունը: Օրերովդէւհներով շրթունքներս
օրհնանք են տւեր քեզի:

ՆԵՐԿԱՐԼ.— Օրհնեած են քու շրթունքներդ, քուրիկի:

ՃԱՐՁԼ.— Բայց հիմա կ'ատեմ, կ'ատեմ ես քեզի ու քու Արտա-
վազդը: Ո՞ւր է, ո՞ւր է, ո՞ր դուրս պիտի դար, ի՞նչո՞ւ չի դար, ի՞նչո՞ւ

ւազդը: չի պարս չի քանդեր, ի՞նչո՞ւ չի վերջացըներ այս աշխարհը:

ՃԱՐՁԼ.— Արտաւազդը, քուրիկի, քանդելու համար չէ, ո՞ր պի-

տի դա, այլ չինելու, կառուցելու:

ՃԱՐՁԼ.— Ի՞նչ: Առա ո՞ւրտեղէն հանեցիր: Ան գա ովի-
տի քանդելու համար, աւելի համար, վլէժի համար: Զէ՞ որ ես կը գ-
տամ կ'առաջանած հորքիի խորքիին:

ՆԵՐԿԱՐԼ.— Ես ալ քուրիկի, ես ալ այդպէս կ'ըզդայի, երբ մա-
դամ, կ'ըզդամ հողիիս խորքիին:

ՆԵՐԿԱՐԼ.— Ես ալ պուրիկի, ես ալ այդպէս կ'ըզդայի, երբ մա-

դամ կ'առաջանած հորքիի խորքիին: Քանդելը եռուն արեան ու խակ մաքի

նուկ էր վիշտու ու բողոքս երեխա: Քանդելը եռուն արեան ու կը զարնելու բո-
լունակ է, բուրիկի պէտք է բարեկամութիւնը նորել կը
անհանգ է, քուրիկի: Հասած հողիին: Հասուն դժողութիւնը նորել կը
անհանգ է, ասելու ստեղծակ:

ՃԱՐՁԼ.— Ի՞նչը, ի՞նչը ալիտի նորես, ի՞նչո՞վ պիտի նորես, եւ

զատութիւն եւ՛ քեզի համար, եւ՛ ինծի, եւ՛ ամենուն:

ՃԱՐՁԼ.— Սուս է, աղատութիւնը դուն կը փընտուս քեզի հա-

մար, միա՛յն քեզի: Ուրիշի աղատութիւնը քու շրթան է: Դուն ուժ
ամար, միա՛յն քեզի: Կամ ունիս, բերնիդ մէջ լեզու եւ տիմար բազմութիւնը հայ-
ունիս, կամ ունիս, բերնիդ մէջ լեզու եւ տիմար բազմութիւնը հայ-
ունիս, կամ ունիս, բերնիդ մէջ լեզու եւ տիմար բազմութիւնը հայ-
ունիս, պասիս: Միեւնոյն է վերջը այդտեղ ես քեզի: ի՞նչպէս կ'ա-

տերուն: Միեւնոյն է վերջը այդտեղ ես քեզի:

ՆԵՐԿԱՐԼ.— Թո՛ղ ինծի, քուրիկի: Հեռացիր:

ՃԱՐՁԼ.— Հա՛, վուրնտէ՛ ինծի, վուրնտէ՛: Քեզի՞ ի՞նչ, ո՞ր ես
պաշտեր եմ քեզի Արտաւազդուս պիտ: Ա՛, եթէ գիտնաս՝ ի՞նչպէս կ'ատեմ

ես քեզի, ի՞նչպէս կ'ատեմ ես քեզի:

ՆԱՂԱՇ. — Քու կամքը, քուրի՞կ: Ես երախտապարտ եմ քեզի եւ՝
պաշտուժիդ համար եւ՝ ատելութեանդ:

ՀԱՄՃԼ. — (Յանկարծ) Եկուր, Եկուր ինձի հետ, Եկուր քան-
դելու: Աս է աշխարհքը, այսպէս է աշխարհքը, դուն չե՛ս նորելու,
դուն չե՛ս փոխելու. Եկուր ինձի հետ. Եկուր քանդելու: Եղիր ի՞նքդ
Արտաւազդը, Եղիր հին Արտաւազդը, Եղիր ի՞մ Արտաւազդը:

ՆԱՂԱՇ. — Թող ինձի մինակ, քուրի՞կ, թող հիմա ինձի մենակ.
Կու դա՛ս խօսելու, երբ վէրքերդ սպիանան, երբ խոցերուդ մրմուռը
մարի:

ՀԱՄՃԼ. — Նորէն գամ քեզի՞։ Երրէք: Դուն խարեցիր ինձի:
Ո՞ւր է իմ Արտաւազդը, ո՞ւր է իմ Արտաւազդը: Ես կ'ատեմ քեզի:
(Ճակտի արահետով կ'անցնի ժայռերու ետին):

3.

Նաղաւ տխուր կու գա առաջ, կը կենա, ֆիշ մը վերջը կը նատի
քարի մը, կքած ինքն իր վրա, արմունկները ծունկերուն եւ դէմքը
ծածկած երկու ափին մէջ:

Զախ կողմէն կը մտնեն երկու հոգի, կը մօտենան Նաղաշին,
կը կենան դէմը ու ֆիշ մը սպասելին ետքը:

ՄԷԿԲ. — Հաւաքւեր են, Եղբա՛յը:

ՄԻՒՍԼ. — Գետին եղերքը:

ՄԷԿԲ. — Հաւաքւեր են քու խօսքերուդ ծարաւի:

ՄԻՒՍԼ. — Ինչպէս յոդնած ու տապէն լեզուն կախած հօտը ա-
կունքներու ջրին ծարաւի:

ՆԱՂԱՇ. — (Կամաց կը քարքացընէ զլուխը կը նայի անոնց):

ՄԷԿԲ. — Ներէ՛, Եղբա՛յը. չէինք ուզեր ընհատենք քու մտքերդ:

ՄԻՒՍԼ. — Բայց արդէն եկեր են ու կ'ըսպասեն վարը, գետակի
ափին:

ՄԷԿԲ. — Կ'ըսպասեն պասուկը ըլթունքին:

ՆԱՂԱՇ. — (Սքափելով) Հա՛, գետակի ափին: Լաւ է, ո՞ր հա-
ւաքւեր են: Թող դա՛ս. ըսէ՛ք ո՞ր մօտ դան:

4.

Երկուքը կ'ըստապեն ետ իրենց ներս մտած կողմէն: Նաղաւ կը մնա
նստած, անօարժ, գլխահակ եւ աշքերը շետ յառած կտուի մը:

Հետզիետէ կը լսի աւելի մօտիկէն ոտքի ու խօսակցութեան խը-
լըրտուք, եւ բազմութիւնը կը խոնի ներս լուր ու յարգանքով:

Նաղաւ հանդարտ կը բարձրացնէ զլուխը, կը նայի, նշան կ'ընէ,
որ նստին: Նատերը կը տեղաւրին գետնին կամ քարերուն վրա:

Պահ մը լուրդիւն:

ՆԱՂԱՇ. — (Ուժեղ, հպարտ ու տիրող ժեւոով) Ես զիտե՛մ. Հե-
տաքրքրութիւնը չէ, որ ձեզի այսօր բերեր է հոս, սովորութիւնը չէ,
որ ձեզի այսօր բերեր է հոս, նոր յոյսերու ծարաւը չէ, որ ձեզի այսօր
բերեր է հոս: Խոստվանեցէ՞ք ամեն մէկդ ձեր հոգիին մէջ: Կասկա՛ծն
է, որ ձեզի այսօր բերեր է հոս, այս քարին ոտքը, այս ձորին խորքը:
«Ո՞ւր է, ո՞ւր է Արտաւազդը, — կը պոռան հիմա ձեր սրտերը, —
որ դուրս պիտի դար, նոր օր պիտի տար»:

Ահա՛ նորէն սակաւ է հացը, առատ՝ սովածը, իրաւունքը պտղուն-
ցով, պարտք ու տուրքը պղինձով. կածքն ու վճիռ՝ միայն մէկուն
երկուքին, խոնարհիլլ պարտազիր է ամենքին, եւ հալածանք, ըս-
պառնալիք, բանտերը լիք. ողջ քաղաքը տակն ու վրա, ուժը հեծած
թոյլի վրա:

«Ո՞ւր է, ո՞ւր է Արտաւազդը, — կը պոռան հիմա ձեր սրտերը,
ոմանք յուսահատ, ոմանք վարանքով. — ինչո՞ւ դուրս չի դար. ու
դուրս պիտի դար. եւ հօր վերջապէս»:

Ու ես ահա կ'ըսէմ ձեզի: Ամրացուցէ՞ք ձեր ոտքերուն կապիչ-
ները, պնդեցէ՞ք ձեր գոտին ու ձեր սրտերը: Դեռ երկար, դեռ շատ է
երկար այս ճամբան, որ քաէք պիտի: Արիւն-քրտինքի, արիւն-ար-
ցունքի այդ ոլոր ճամբան, գաղանութեան ու բռնութեան այդ մոլոր
ճամբան դեռ քաէք պիտի, դեռ շատ է երկար:

Բարձրացե՞ր էք դուք բարձր սարերը, մագլցէ՞ր էք դուք ժայռ
գալքաթները: Ես ալ գագաթը մօտ կը կարծէի: Քանի վարէն կը դիտէի,
մօտիկ կ'երեւար, քանի իրեն կը մօտենամ, հեռու է, երկար:

«Ինչպէս», — կ'ըսէն հիմա ձեր սրտերը, — չէ՞ որ կործանեցինք
բռնութիւնը. չէ՞ որ տապալած են էմիրն ու թուրքը, իշխաններն ու
հարուստները, բոլո՞ր կեղեցողները, բոլո՞ր բռնակալները:»

Անոնք տապալեցան: Բայց ինչ շահեցաք դո՞ւք: Միթէ աւելի
ծանր ու անտանելի չէ՞ ընկեր բռնակալը. ա՞ն, որ ձեր մէջէն, ձեր
վշտէն ու ձեր արցունքէն է ծներ ու նստեր է ձեր հացին, ձեր բաղ-
դին ու ձեր հոգիին վրա:

«Մա՛կ, մա՛կ եւ անոր.» — գուցէ պոռան հիմա ձեր վրդոված
սրտերը:

Ի գո՞ւր: Տապալեցիք հին բռնակալը, եկաւ նորը. կը տապալէք
նորը՝ կու դա յաջորդը: Ատոր վերջ չկա: Գիտցէ՞ք, ոչինչ չէք շա-
նորը՝ կու դա յաջորդը: Ատոր վերջ չկա: Գիտցէ՞ք, ոչինչ չէք շ-
էլլու դուք, մինչեւ որ չխորտակէք այդ ամենքը ծնող, այդ ամենքը
հէլլու դուք, մինչեւ որ չխորտակէք այդ ամենքը ծնող, բո՞ւնը, իսկակա՞նը:
անող մա՛յր բռնակալը, միա՞կ բռնակալը, բո՞ւնը, իսկակա՞նը:

ԶԱՅԵՐ. — Ովէ է: Ո՞վէ: Բաէ՛: Ցո՛յց սուր:

ՆԱՂԱՇ. — Կ'ըսեմ: Բարձրացե՞ր էք դուք բարձր սարերը. մա-
ղըլցէ՞ր էք դուք ժայռ զագաթները: Քանի վարն էի, ամենէն բարձր
կը թէկը ինծի տեսած զագաթն: Քանի վեր կ'ելնեմ՝ անոր նտեւէն
նո՞ր նոր զագաթներ կ'ելնեն առջեւս: Ըսե՛մ, սուե՛մ ձեզի:

Եթէ կ'ուզէ՞ք, որ փրթին ձեր բոլոր չղթաները, ևթէ կ'ուզէք որ
փրթին ձեր բոլորի չղթաները, ընկճեցէք ա՛յն բոնակալը, որ կը տի-
րէ ձեզէ ամեն մէկուն կրծքին տակ, մեցուցէք ձեր մէջի բոնակալը:

Զարձացա՞ք, դիտեմ. աս չէր ձեր լսել ուզածը. դուք կը սիրէք
դուրսի բոնակալները, որոնց գէմ կարելի է բողոքել, աղմըկել, կըրճ-
տել ու դաւել: Բայց ես կ'ըսեմ ձեզի. Հո՛ն է, հո՛ն, ձեր հոգիներուն
թաւ խաւարին մէջ թափառող այն հզօր, այն անզուսպ բոնակալը, որ
կ'ուզէ իշխէ ամենուն վրա, կ'ուզէ իւլէ ուրիշներուն ունեցածը, կ'ուզէ
ուտիք ուրիշներուն աշխատանքը, կ'ուզէ, որ բոլո՛րը երկըրպագեն ի-
րեն ու ծառայեն իր քմայքին ու համուքին. Հո՛ն է, հո՛ն, ձեր հո-
գիներուն թաւ խաւարին մէջ, հո՛ն, ձեզէ ամեն մէկուն կրծքին տակ:

Պիտի ըսէք՝ Աստւած է ստեղծեր մէր բնութիւնը: Բայց ո՞վ ը-
սաւ ձեզի՝ թէ Աստւած աւարտեր է արդէն իր ստեղծագործութիւնը:
Զէ՞ք տեսներ՝ ի՞նչ ինեղմ, ի՞նչ թէրի՝ աշխարհը է սա, ի՞նչ վայրի
ու վայրիվերո արարչութիւն, եւ մէնք բոլորս ի՞նչ թշւառ ու հակա-
սական արարածներ: Ո՛չ, դուք դեռ մարդ չէ՞ք, դուք դեռ այն մարդը
չէք, որ Աստւած ստեղծել կ'ուզէ. դուք դեռ մարդու մէկ նախնական
նմուշն էք միայն, Աստծու առաջին փորձերը անսառունէն մարդը ըս-
տեղծելու:

«Ո՞ւր է, ո՞ւր է Արտաւազգը» կը պոռա հիմա ի՛մ սիրսս: Ե՞րբ
պէտի միցընէ ան իր կապանքները, ձե՛ր կապանքները. Ե՞րբ պիտի
դուրս գա՛ ան ձեր հոգիներուն թանձր խաւարէն, ձեր ներքին անզունդ-
ներուն խորին խաւերէն. Ե՞րբ պիտի դուրս գա, ըսէ՛ք. Հիմա ե՛ս եմ
որ կը հարցընեմ ձեզի: Ո՞ւր է, ո՞ւր է, իմ Արտաւազգը: Ի՞նչու, ին-
չո՞ր ամուր կը պահէք կալանքներուն տակ, կապանքներուն տակ, փա-
զը: Հիմա ես եմ որ կը հարցընեմ ձեզի. Հիմա ես եմ որ...

5.

Հետզիեւտէ տեսարանը բոլորվին մքնած է եւ ոչինչ չերեւար:
Վերջին խօսերուն կը հիւանի հեռունէն լսող քուլիներուն փառա-

ԹԶՈՒԿՆԵՐ. — Փա՛ռք մէր տիրոջ, կեանքի դեւին,
փա՛ռք արարիչ իր կուռ թեւին,

տիրեւու տեհնչն հնարողին,
յաղթանակը յօրինողին,
փառք ու նախանձ նորողին,
փա՛ռք ձեր տիրոջ, կեանքի դեւին,
փա՛ռք արարիչ իր կուռ թեւին...

Երգի ուժեղացման հետ ծայր կու տա եւ կարմիր լոյս մը, որ
գետնէն կը յորդէ ու հետզիեւտէ կը պայծառան: Բացւած է յաջորդ
տեարանը:

Բ. ՏԵՍԱՐԱՆ

ԱԶԱՏ ՄԱՍԻՍԻ ԽՈՐԻՆ ԽՈՐՔԵՐԸ

1.

Ընդարձակ քարայր մը բարձր կամարով. բոլոր պատերը խորդ
ու բորդ եւ ստալակտիտ, որոնց վրա ամեն կողմէն բիւրեղները գոյնե-
լոգոյն կը կայծկլտան:

Գետնէն յորդող կարմիր լոյսին մէջ կեցած է կեանքի դեւը լուռ
ու մտախոն: Բայլ մը ես Հնադարեան քուկը, խոնարի:

ԿԵՎՆՔԻ ԴԵՒԼ. — Ի՞նչը, ի՞նչը կը մղէ ինծի հո՛ս, Ազատ Մա-
սիսի այս խոր խորքերը. ի՞նչու քայլերս ակամա կ'ուզլին հո՛ս,
ուր զղթայւած է ա՛ն, վիհերուն տակը, կրունկիս տակը, ապառաժ-
ուր ձուլերուն տակը, ա՛ն... (Հեգնուն) որ քանդէ պիտի իմ օ-
ներու ձուլերուն տակը, ա՛ն... (Հեգնուն):

ՐԵՆՔՆԵՐՍ, կրծանէ պիտի իշխանութիւնս: ԹԶՈՒԿՆԵՐ. — Երբէ՞ք, երբէք չէ ըլլալու տակիս, կեանքի տէր:

ԴԵՒԼ. — Ա՛ գաճաճ, կ'ուզեմ որ ջնջի այդ տիմար դուշակու-

ԹԵՒԼ. — Ա՛ գաճաճ, մէջէն:

Թիւնը գարերուն էջէն, ջղղերուս մէջէն:

ԹԶՈՒԿՆԵՐ. — Ո՞վ է ան, որ գուշակեր է:

ԴԵՒԼ. — Զգիւսէ՞ն. զիտեմ որ կա, պէտք է չքանա: Պէտք է վե-
րանա ացը երկմտումը մտքերուս ցանցէն, պէտք է գողցւի այդ Ար-

րանա ացը յուշերուս գանձէն: Գուցէ համոզեմ. կ'ուզեմ արձակեմ դը-

տաւազգը յուշերուս գանձէն: Գաճաճ, ի՞նչ կ'ըսես:

ՐԱԺ կալանքիս դարաւոր ծոցէն: Գաճաճ, ի՞նչ կ'ըսես:

ԹԶՈՒԿՆԵՐ. — Ինչպէս որ կ'ուզես:

ԴԵՒԼ. — Պիտի փորձեմ, գուցէ համոզեմ: Ուժեղը ե'ս եմ, տիրող ես եմ, ներող ըլլալը վայել է ինձի:

ԹԶՈՒԼԿ. — Տիրողին վայել է ինչ որ ուզենա:

ԴԵՒԼ. — (Ոտքը գետնին տոփելով) Գետին, մա'յր գետին, որու արդանդին սեւ մութին ետին գէճը կը ծի, կ'աճի, կը գլխ, ուր աճումը կը սաղմնանա, ուր սուրբ սաղմը կը մարմնանա, ուր կը խրէ ու կ'որոնէ արձատն անօթի, ամեն դի, իր թելերն աղահ, ուր կեանքի կու գա ու կը խլրտի նիւթը կենդանի, կը սողա առաջ հիւթի սընունդի, կ'եռա կը զեռա սեռի ծնունդի, գուն մա'յր գետին ու կեանքի մայր, բա'ց քու կուրծքը կեանքի գետին, երկրի զաւկին, ցոյց տուր ուղին այն խոր վիշին, ուր ես օր մը վար հրեցի, գլորեցի, կալանեցի ու կնքեցի մարդու որդին, այն խեռ հոգին, ըմբոստ ողին, այն մեծամիտն ու յանդուզը, յուսան իջած ըլլա փուքը, թող խոնարհի ու ազատի: Գետին, մա'յր գետին ու կեանքի մայր, բա'ց քու կուրծքը կեանքի գետին, երկրի զաւկին, եւ բացւին դէմս Ազատ Մատերը, կաւի փեռթերը, թանձը մամլւած մոխրի կունտերը, խիճի կոյտերը, շւար ջրերուդ խարխարող վազքը, մթին լճերուդ խոտոս դիվածքը, եւ անդունդները, ճեղք ու ճաքերը, փոսն ու բացերը, եւ քու բոցերը, քու հուրն ու լաւան, որ դուրս կը հեւան: Ու թող քանդւի աշխ կնիքը, խախտի խարխի զօղւածքն ու նիքը, ու ցիր ցա'ն դա այն հսկա շեղը զայրոյթիս հսկա, խորտակի դուրը, (Ոտքը զարնելով գետին) Բա'ց:

2.

Կը տիրէ մուրք: Կը լսի գետնաշարժի ցնցում, քափող ու պատգետնի բոցերու քաւալումը, խուժող ջրերու շառաչը, մէշէմիշ Քարակոյտերու ահեղ աւերակի մը մէջ այրի մը լայն մուտքը, ուր ազօտ ու դալուկ լոյսի մը մէջն հազիւ կը նեմարտի մարդկային:

ԿԵՍՆՔԻ ԴԵՒԼ. — (Քայլայրի մուտքին) Արտաւ'դու, արթո՞ւ Կը լսի ողբաներու ողինքը. եւ լսուրիս:

ԿԵՍՆՔԻ ԴԵՒԼ. — Նիրհա՞ծ ես, կը խորհի՞ս թէ կ'անիծն: ԱՐՏԱԽՄՁԴԻ ԶԱՅՆԼ. — Կը տենչա՞մ: ԴԵՒԼ. — Իղո՞ւր: Ուզէ ինծմէ եւ կ'ունենաս: Հերիք չքու գունդէ դուրս, ո՞ւր կը ձդտիս ինծմէ դուրս, ո՞ւր կը ձդտիս ինծմէ վեր, մարդո՞ւ որդի:

Կը ձդտիս ինծմէ դուրս, ո՞ւր կը ձդտիս ինծմէ վեր, մարդո՞ւ որդի:

Ճարդն ալ հասարակ կենդանի մըն է եւ յաւիտեան հպատակ ինծի: Խոստովանէ՛ եւ տամ քեզի ու քու հպարտութեանդ ամբողջ աշխարհէն ներ. զօրքերուդ գնդերը մորեխի նման ծածկեն բոլոր ցամաքներուն երեսը. քու առջեւէդ սարսափը երթա ու ետեւէդ երկրպագումը: Թափեմ քու գիրկդ բոլոր դիված, յափշտակւած գանձերը. աղամանդներուդ խոչորութիւնը մանկանդ բունցքին հետը մրցի, մարդարիտներուդ շարանը կանանցիդ բոլոր կին ամբոխը անծայր զլթայով մը լիրարու կապէ. եւ պետութեանդ բոլոր սայլերը ճռան ու տքան հպատակներուդ հարկն ու տուրքը անվերջ քեզի կը ելն: Եւ փառք, պատիւ, հռչակ, մարմնիդ կորով, ձկունութիւն, խելք ու չնորհք, կը բուկ լեզու: Կեանքի գեւն է, որ կը խօսի քեզի, կեանքի գեւն է որ կը խոստանա: Կեանքի կուին բոլոր գէնքերը քեզի ու քու հպատակնեանդ, որ ընկձնես, տիրես:

ԶԱՅՆԼ. — Ես ընկձնել կ'ուզեմ քեզի. գիտե՞ս, միա'յն քեզի:

ԴԵՒԼ. — Ի՞նչ իմաստ, անմի՛տ, դարեր ու դարեր յամառիլն ու կատաղիլը այդ մութ ու լոին մէնութեան խորքը, եւ երազերը սին երազներու, որոնք չիք են եւ չեն գալու: Եւ ի՞նչու, ի՞նչ իմաստ ունի:

ԶԱՅՆԼ. — Ի՞նչ իմաստ ունի երկրի ծոցին մէջ բոցերէն ծովը, որ կա ու կեռա ու կը փրփրի ու դուրս կը ձդտի, ու կ'ուզէ յորդի երկրի ընդերքէն, իր մարմնի հազար միացող վերքէն. ինչո՞ւ կը դուրս կը յընցւին իր մկանները այդ ներքին ճիգէն, իր բուռն ջանդան ու կը յընցւին իր մկանները այդ ներքին ճիգէն, անանց տանջանքէն...:

ԴԵՒԼ. — Կը տեսնեմ քեզի ոչինչ չեն ուսուցեր քար պատերը քու չորս դին, շղթաներուդ մեղեղին: Մե՛ղք. կ'ուզէի հաշում ու փըշը բեմ շղթաներու:

ԶԱՅՆԼ. — Այս շղթաները փշրելու համար պիտի դա նո՞ր ցեղ ու նո՞ր ձեռքեր: Քու ձեռքերդ կարող չեն:

Կը լսի կունահարութեան զարկեր, որոնիք կը հեծեն կամարներուն տակ. կը տաշն Արտաւազդի ողբաները. տներու կլանչ:

ԴԵՒԼ. — (Ծալրով) Ահա՛ քու նոր ցեղդ: Ո՞չ. կիրամուտք ներ շա'տ կան եւ դեռ շա'տ պիտի ողան ժամանակներուն մէջ, դարեներ շա'տ կան եւ դեռ շա'տ պիտի ողան քու հին ցեղիդ մէջ: Իզուր բիններ շա'տ կան եւ դեռ շա'տ պիտի ողան վրա:

ԶԱՅՆԼ. — Բաց պիտի դա, պիտի դա...

ԴԵՒԼ. — Զարկէ՛ք, դարբիններ, կանը սալին, զարկէ՛ք որ յուսա: Կիրամուտք է, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, ո՞ւ կը յուսա. զարկէ՛ք յուսա: Կիրամուտք է, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, ան կը տենչա: Դարբիններ, կոանը սալին, զա՛, հա՛, հա՛, հա՛, ան կը տենչա: (Յանկարծ եւ հասու) Սուտ է, սուտ, գուշակութիւթող տենչա:

նը. ո՞վ է գուշակեր բանդապուշանք է ու տխմար ցնորք: Ո՛չ, այդ օրը չէ գաւու: Դուն կը մնաս հո՛ս, յաւլտեան գուն կը մնաս հո՛ս: քեզի եւր չկա: (Ստքը ուժեղ կը զարնէ գետին կը տիրէ մութ, աղմուկ եւ վլուզում.) Գետին, մա՛յր գետին, պնդէ՛ քո՛ւ գոտին, քաշէ՛, վրա՛ բեր փէշերդ մթին, քու որձ ժայռերը, հանքիդ չերտերը, կաւի փեռթերը, թանձր կոյսերը, ծոխիդ կունտերը ու պաղած լաւան, հո՛ւա տուր խտանան, պնդին, ծիսանան: Գետին, մա՛յր գետին, սեղմէ՛ քու գոտին, քաշէ՛, վրա՛ բեր քու սեւ քղանցքը, իր անել բանտին թող խցւի՛ անցքը: Ահա՛ կը դնեմ աջիս կնիքը, որ անխախտ մնա զողւածքն ու նիքը այս հսկա չեղին զայրոյթիս հսկա, որուն տակ կը քած՝ թող տենչա, խոկա... .

Դեւի վերջին խօսերուն կից՝ հեռուէն եւ մութին մէշէն կը լսի քզուկներուն երգն ու կոանահարութիւնը, որ կը տարունակի առժամանակ մը մութի փարատելէն ալ ետքը, երբ բացւած է արդէն յաջորդ տեսարանը:

ԹԶԱԻԿՆԵՐ. — **Փա՛ռք ճեր տիրոջ, կեանքի դեւին,**
փա՛ռք արարիչ իր կուռ թեւին,
ժանիք, մագիլ ըստեղծողին,
քարը զէնքի վերածողին,
ախորժակը արծարծողին,
փա՛ռք ճեր տիրոջ, կեանքի դեւին,
փա՛ռք արարիչ իր կուռ թեւին...

Գ. ՏԵՍԱՐԱՆ

ՓՈՂՈՑ

1.

Ճակատը նեղ ու երկար փողոցն է, որ կը տարունակի դէպի խորքը հետզիետէ ինքնի իր վրա ծուելով դէպի աջ, ուր կ'երեւան մի ու երկյարկ տներու, խանուքներու ներս ու դուրս ինկած անհաւասար մասերը, ցուցանակներ, կախւած լաքեր: Տեղ-տեղ դէմ-դէմի բել է նետած:

Փողոցի բերանը աջ կողմը տուն է. տակը մաշիկ կարող զենորքի խանուքը, դուրս դէպի տեսարանը, մէկ երկու աստիճան նեղ սանդու-

ղով, որը փոքրիկ պատշաճի պէս բան մը կը կազմէ: Փողոցի բերնի ձախ կողմը զինետուն է, մուտքը լայն ու երկինջկ ուրկէ կ'երեւան կողմը զինետուն է, մուտքը լայն ու երկինջկ ուրկէ: Գիները՝ կարասներու ու կաւերու ասրբեր եւ գինելամառի սեղանը: Գիները՝ կարասներու ու կաւերու ասրբեր եւ գինելամառի սեղանը: Գիները՝ կարասներու ու կաւերու ասրբեր եւ գինելամառի սեղանը:

Գինետան մէջ սեղանին ետեւը կեցած է զինեվաճառը՝ չափազանց երկար պեխերով նապատ մարդ մը, մինչ նոյն սեղանին առջեւը ցած՝ երկար կարասներով նապատ մարդ մը, անտվոր հաստ արռուակի մը վրա նասած է կարճ ու հաստ մարդ մը, անտվոր հաստ արռուակի մը վեր հաւաքած, մազի մէջ կորած լայն կարմիք դէմք-եւերը կէս մը վեր հաւաքած, մազի մէջ կորած լայն կարմիք դէմք-եւերը բով. սպանի զէնող Համբօն է, որ լուռ ու լուրջ նասած է, ունիերը բով. սպանի զէնող Համբօն է, որ լուռ ու լուրջ նասած է, ունիերը բով. սպանի զէնող Համբօն է, որ լուռ ու լուրջ նասած է, ունիերը բով. Մէկ-երկու հոգի կեցած են կիտած, գինիին կաւը բոնած ծունկին: Մէկ-երկու հոգի կեցած են կիտած, գինիին կաւը բոնած ծունկին:

Դուրսի բարէ սեղանին, դէմ-դէմի նասած են երկու զինուոր իրենց կաւերուն առջեւը՝ գոյն ու աղմկոտ տրամադրութեամբ:

Ա. ԶԻՆԻՈՐԸ. — Հապա՛... Հապա՛... ի՞նչ զիտցար:

Բ. ԶԻՆԻՈՐԸ. — (Ծիծաղով) Հա՛յ, ևս քու...

Ա. ԶԻՆԻՈՐԸ. — Վէ՛ր կալ կաւդ: Կէնա՛ցդ:

Բ. ԶԻՆԻՈՐԸ. — (Կաւերը իրար զարնելով, ու ծիծաղով մէշէն)

Շո՞ւն՝ շան որդի...

Կը խմեն ու կը լոեն:

ԶԵՆՈԲ. — (Սաշիկ կարողը, որ իր խանուքի բարձր դռանը կից ցած կը դիտէր, քիչ մը աւելի դուրս գալով) Իսկ իրա՞ւ է, բարեկամ, կ'ըսեն Պահլաւունին զօրք է առեր վրացիներէն ու կը բերէ մեր վրա: Այս անդամ կը քերթենք ու կը կախենք մեծ դարմասի ձառձեռքէն:

Ա. ԶԻՆԻՈՐԸ. — Վրացի՞:

Բ. ԶԻՆԻՈՐԸ. — Թող զա՛, եթէ կը համարձակւի: Խնդրե՞մ: Զեր նշանաւոր Պահլաւունին, իրա՞ւ է, անդամ մը փախցուց իր կաշին մեծ դարմասի ձառձեռքէն. այս անդամ կը քերթենք ու կը կախենք մեծ դարմասի ձառձեռքէն:

Ա. ԶԻՆԻՈՐԸ. — Ո՞չ Պահլաւունի, ո՞չ թուրք, ո՞չ վրացի, այս կախենք իրանականարին ձեռւս ո՞չ-ոք չի կրնար իւլեր այս քաղաքը մեր հրամանատարին ձեռւս:

Բ. ԶԻՆԻՈՐԸ. — Մեր հրամանատարի կէնա՛ցը: Զօրավար Աւոի քէն:

Ա. ԶԻՆԻՈՐԸ. — Կեցցէ՛ Սնիի փրկիչը: Մերն է, մերն է այս կենա՛ցը:

Բ. ԶԻՆԻՈՐԸ. — Է՛տ, գինելապա՛ն, վերցո՞ւր կաւերդ: Կը զրես հաշւիս:

Ա. ԶԻՆԻՈՐԸ. — (Կ'երպա քայլ մը դէպի զենորքը) Հասկցա՞ր. Հաշւիս:

Ա. ԶԻՆԻՈՐԸ. — (Կ'երպա քայլ մը դէպի զենորքը) Մենք կեցած այս քաղաքը ալ ո՞չ-ոք առնել չի կրնար մեր ձեռքէն:

ենք հոս, մենք, արթուն ու պատրաստ: Թող գա՛, տեսնեմ, ո՞վ պիտի առնէ իմ ձանկէս: Դուն գնա՛ հանդիսա քու բանիդ, մտի՛ր կընկանդ ծոցը ու խոըմփացո՛ւր. մի վախնար:

Բ. ԶինիՈՐԼ.— Փո՛ւհ, գլուխդ վկա՛. քու Պահաւունի՛ն ու քու վրացի՛ն:

Զինորները վերջին խօսքերուն հետ կը մտնեն նակտի փողոցը ու կը հեռանան աղմուկով ու ծիծաղով:

2.

ԳԻՆԵՎԱԾԱՌԼ.— (Գաւաքիթը հաւաքիլով) «Կը դրե՛ս հաշւիս». ձորթած բերանդ վկա: Մինչեւ Է՞րբ: Կուզան, կը լակեն, կը լակեն ու կը «կը դրե՛ս հաշւիս»: Աստծու պատիժը գրեմ ձեր հաշւին: Մինչեւ Է՞րբ, մինչեւ Է՞րբ ասոնց ձեռքը: Քար ու քանդ եղանք: Ա՛, այդ նզոված դարբինեանները:

ՎԱՐՊԵՏ ԶԵՆՈԲ.— (Մօտենալով գինետանը) Լսեցի՞ր, Համբօ՛, լսեցի՞ր, երեկւան սատկած չները, առիւծ են կորեր մեր դիմուն: Սպասեցէ՞ք. շուտով իշխանութիւնը կ'անցնի ժողովուրդին, բո՛ւն ժողովուրդին, մեզի՛, ա՞յ, Համբօի պէս մարդը. ե՛ւ յայտնի, ե՛ւ սիրւած, ե՛ւ ուժեղ: Ո՞վ կա, ո՞վ, քեզմէ աւելի ուժեղ. տաւարի պողերէն որ հուակ կու տաս՝ գետին կը չոքին են ու երինջը: Բսէ՛, ինչո՞ւ քեզի պէս մարդը չի պիտի ըլլա մեր գլխուն, այլ այդ սատկած չները:

ՀԱՄԲՕ.— (Խոր եւ ուժեղ ճնշելով՝ վայրի ու անորու մոլլոտիք մը քթին մէջէն) Հը՛մմ...

ԳԻՆԵՎԱԾԱՌԼ.— Ելի՛ր, Համբօ, իջեցո՛ւր երկաթէ բոռունցքդ դարբնի մարդոց ուեխին, որ կորչին. ո՞վ են որ, քանի՞ հոգի են: Դուն քու ետեւդ այնքան մարդ ունիս եւ ի՞նչ մարդ, բոլոր տաւար զէնողները, ինքը նազաշը եւ բոլոր նազաշեանները: Կորչի՞ն դարբինի մարդիկը: Եթէ անոնք հպարտ են, որ իրենց ձեռքերը մրոս են ու ներկոտ, նաև ՀԱՄԲՕ.— (Նոյն վայրի մոնիշիւնով բոռունցքը կը զարնէ սեղանին) Հը՛մմ...

ԳԻՆԵՎԱԾԱՌԼ.— Տո՛ւր, սատկեցո՛ւր մէկ-երկուքը. մնացած-ները կու դան ետեւէդ:

ԶԵՆՈԲ.— Կորչին բոնակալները. պլոկեցին, սրբեցին ամրող քաղաքը. կերան, լավեցին ամեն ինչ. քիչ մըն ալ որ սպասենք ալ ոչի՞նչ չի մնար մեզի: Քիչ մըն ալ մեզի: Կեցցէ՛ ժողովուրդը. կեցցէ՛ նաղաշը: Ուժեղ բոռունցք է պէտք, Համբօ՛, ուժեղ բոռունցք է պէտք: ՀԱՄԲՕ.— Հը՛մմ... (Մէկ քափով կը բառէ կաւը զլուխը, կը

դատարկէ, կը դնէ սեղանին, կ'ելնէ ոտքի ու ձեռքերը կողքերուն դըրած, նոնուն ֆալւածքով կ'երբա դէպի փողոցը: Իր մարդիկն ալ անոր ետեւէն:)

ԳԻՆԵՎԱԾԱՌԼ.— Ապրի՛ Համբօն:

ԶԵՆՈԲ.— Համբօ՛, մենք քեզի հետ ենք. աչքը բա՛ց:

3.

ԳԻՆԵՎԱԾԱՌԼ.— Խելքդ ի՞նչ կը կտրէ, Զենո՛ր, բան դուրս պիտի զա՞յ տաւար զէնող տաւարէն: Աստւած անոր մարմինը ըստ աեղծելու ատեն խօսքի է բաներ, գլուխ չմնելու համար վերուցած հողը մոռցեր է ու փակուցեր է թեւերու մսին:

ԶԵՆՈԲ.— Աստծու բաները անքննելի են, հարեւա՞ն: Անոր դըրւիս Աստւած դրեր է իմ ու քու ուսին:

ԳԻՆԵՎԱԾԱՌԼ.— Գիտե՞ս ինչ. Դարբինը չէ, բայց ներկարարը չուն մարդ է, յանկարծ քիթը հոտ չառնէ. բաներնիս բուրդ կը շառնա:

ԶԵՆՈԲ.— Ա՛յ խելքի՛ տոպրակ, աչք չունիս, ի՞նչ է: Դարբինն ալ, Ներկարարն ալ արդէն զոյդ մը մաշկ են, ինչ ոտքի ալ անցընես պահեղները զուրս կ'ինան. պէտք է նետւին աղրիւսը: Զե՞ս որ անցընես կողմէ որ կը դառնա չորս կողմդ: Պէտք է նետւին աղրիւսը: Բանը ա՛ն է, թէ ով պիտի դա անոնց տեղը:

ԳԻՆԵՎԱԾԱՌԼ.— Ուրեմն ես ու դո՞ւն:

ԶԵՆՈԲ.— Եթէ ամուր նստինք այդ տաւարին մէջքը:

ԳԻՆԵՎԱԾԱՌԼ.— Եթէ ամուր նստինք ու ամուր խթենք:

ԶԵՆՈԲ.— Հա՛, հերթը մերն է. վերջապէս քիչ մըն ալ մէ՛նք

իւղաւենք, թէ չի այսպէս մաշկ կարելով, քօշ կարկտելով...

4.

Զախէն աղմուկով ու վէճով կը մտնեն բան-բանը հինգ հոգի զախէն աղմուկով ու վէճով կը մտնեն բան-բանը աղբականներ՝ տասը տարեկանէն զանազան արիեսափի աշկերտներ ու օգնականներ՝ տասը տարեկանէն սկսած մինչեւ հասուն մարդիկ:

ԿՈՒՄՄԲ ՄԼ.— Նամարտ է ով երթա գործի: Նամարտ է ով երթա գործի:

ՄԷԿԱԼ.— Կ'երթամ՝ ո՞նց չէ, վարպետիս կակալ քիթը վկա:

ՏՂԱ ՄԼ.— (Պարելով) Զա՞ն, չա՞ն, քէ՛փ... Ալ ո՛չ տպտակ,

ո՛չ մշտի, ո՛չ ականջ քաշուկ, ո՛չ քացի, ո՛չ կամիս... ալ պլծաւ,

պրծաւ, տփոցը պրծաւ...

ՀԱՄԱԿԱՐՈՐ ՄԼ.— Վարպետ, դինի՛ բեր. գինի՛ բեր ինծի:

Գլխաւոր խմբին մէջ աղմկոտ վէճ է. որու կը լսին ընդհատ նախատառւթիւններ:

ԶԱՅՆԵՐ. — Դատարկ խօսքեր են:

- Ո՛չ, կէ՛սը մեզի, կէսը մեզի:
- ինձի ո՛ր մնա...
- Թողէ՛ք որ խօսի:
- Վա՛Հ. մե՛նք ալ մարդ ենք:

ՍՈՂՈՄՈՆ. — (Թարմ երիտասարդ մը, խիստ նուրբ ու քիշուց կազմով, գրեթէ աղջկային գեղեցկութեամբ. աչքերը կը վասին, ճայնին մէջ դող կը ցատկէ քարէ նասարանին վրա եւ ոգեւորւած) Ո՛չ, ո՛չ,

ԶԱՅՆԵՐ. — Թողէ՛ք, թողէ՛ք խօսի Սողոմոնը. Սողոմոն:

ԶԱՅՆԵՐ. — Սողոմոն, խօսէ:

ՍՈՂՈՄՈՆ. — Ի՞նչ չսել է՝ քառորդը մեզի, կամ կէսը մեզի: Յիշար խօսքեր են: Ամենքս կ'աշխատինք, ամեն մէկս մէր տարիքին ու կարողութեան համաձայն, ուրեմն հաւասար ենք ամենքս: Սա յանցաւո՞ր է, որ գեռ տղա է, կամ ա՞ն, որ գեռ սեփական իր գործը չունի: Ուրեմն ի՞նչ չսել է՝ վարպետ կամ աշկերտ: Զէ՞ որ մեր վարպետները խլեցին բոլոր վաճառականներուն ունեցածը. ըսին՝ պէտք չէ ըլլա հարուստ ու աղքատ. ինչո՞ւ պիտի ըլլա վարպետ ու աշկերտ:

ԶԱՅՆԵՐ. — Այո՛, այո՛. ինչո՞ւ:

- Ո՛չ վարպետ, ո՛չ աշկերտ:

ՍՈՂՈՄՈՆ. — Բոլորի՛ս պէտք է պատկանի խանութին ու ապրանքը. ինչպէս աշխատանքը, այնպէս ալ չահը: Ամեն մէկը լաւ կուշտ պիտի ըլլա եւ տաք հաղու մարդավարի: Զէ՞ որ՝ ամենուն փորն ալ միենոյն փորն է:

ԶԱՅՆԵՐ. — Ամենուն փորը միեւնոյն փորը:

ՏՂԱ. ՄԼ. — (Խնդալով) Բոլոր փորերը իրար հաւասար:

ՀԱՍԿԱԽՈՐ ՄԼ. — Զա՛յնդ, լակո՞տ:

ՄԷԿԼ. — Կը պահանջենք Սողոմոնի ըսածին պէս: Վարպետ չենք ուզեր: Խանութը մեզի, ապրանքը մեզի, բոլոր չահը մեզի:

ԲՈԼՈՐԸ. — Զե՛նք ուզեր, վարպետ չենք ուզեր:

ՄԷԿԼ. — Կը պահանջենք, կը պահանջենք:

ՈՒՐԻՇ ՄԼ. — Ազէ՛կ, որ չտա՞հ:

ՍՈՂՈՄՈՆ. — Զտա՞ն. ինչպէ՞ս թէ չտան: Կ'երթանք կ'առնենք, կը խլենք: Իրենք ի՞նչպէս ըրին: Հիմա այլ եւս արդարութիւն է, հաւասարութիւն:

ԶԱՅՆԵՐ. — Արդարութիւն է, հաւասարութիւն: Կեցցէ...

ՈՒՐԻՇՆԵՐ. — Սո՞ւս, սո՞ւս... (Դեպի խորքը նայելով) Սա ի՞նչ

5.

Մքնած է բաւականին:

Ճակտի փողոցին մէջ իրաքանչում. կը վագվեն, տատերը դուրս կը բափին տներէն ու խանութներէն:

ՃՃՈՒԿ. — (Բերենէ բերան) Դարբնի գլուխը: Դարբնի գլուխը:

Տեսարանի աջէն ներս կը մտնէ Համբօն իր հետեւորդներով: Զենոր կ'երեւա իր խանութի հարքակին: Տեսարանի ձախ կողմը աշկերտներն են: Խորքէն կը յառաջանա ժամկոչը խօսելով գրգուած մէկներու հոգիի հետ: Հետաքրքիր բազմութիւն մը անոնց խօսածը լսելու ջամփով անոնց ետևէն:

ՃԱՄԿՈՉԻ ԽՈՍԱԿԻՑՔ. — (Ոգեւորւած) Ինքը ներկարա՞րը, ներկարա՞րը:

Երբ կը հասին գինետան առջեւը՝ Ժամկոչը կանգ կ'առնէ՛: Ճեռքի լուրդիւն ուզող տարծումով մը: Բոլորը կանգ կ'առնէն ու կը լսնի:

ՃԱՄԿՈՉԻ. — Ինկա՛ւ զգեւի բոնակալլ, Անիի քաղաքացիներ, եւ հիմա իր գլուխը հովին կ'երերա այն չչնքի ճակտին, ուրկէ կ'ուղիքի ճեզի, մեզի, բուլողի իր սորուկը դարձնէ: Մէր քաղաքի ամենէ զիմակ, ամենէն անձնուէր ու ամենէն քաջ մարդը յաջողեցաւ փըրնէն շլտակ, ամենէն անձնուէր մէծագոյն մասը իր հետն կարար հարւածը իջեցնելու: Զինորներու մէծագոյն մասը իր հետն արդէն: Կեցցէ՛ ժողովուրդի իսկական բարեկամը, մեր աղատուեան անքուն պահապանը: Կեցցէ՛ ներկարար Սըթինը:

ՃԱՄԿՈՉԻ ՇՐՋԱՎԱՍՈՂ ԽՈՒՄԲԸԼ. — Կեցցէ՛ մեր ներկարարը:

ԶԱՅՆ ՄԼ. — Կեցցէ՛ մեր փեկարարը:

ՃԱՄԿՈՉԻ. — Կ'աւետն քեզի, Անիի ժողովուրդ, կատարւեցաւ գուշակութիւնը. ահա՛ վարպետ Աըթինի կերպարանքին տակ Արտագուշակութիւնը. ահա՛ ապատութիւնը ամենքին: Այլ եւս ամեն բան ժողորդաւ տենչալի ազատութիւնը ամենքին: Ամեր եւս ամեն բան ժողորդի ձեռքով ու ժողովուրդի համար: Շնորհաւորեցէ՛ք իրար, ավուրդի ձեռքով ու ժողովուրդի համար: Քիմ ըրէք ամրող գիշերը. ծախքը կը ւետեցէ՛ք բոլորին ու քէֆ ըրէք: Քէֆ ըրէք ամրող գիշերը. ծախքը կը հոգա զանձարանը:

ՃԱՄԿՈՉԻ ՇՐՋԱՎԱՍՈՂ ԽՈՒՄԲԸԼ. — Կեցցէ՛ ներկարարը, կեցցէ՛ գանձարանը:

Խժլտունք, խան խօսակցութիւն:

ՄԷԿԼ. — (Իր քովինին) Արտաւազդը եկեր է վարչատո՞ւն, նե՞րսն է: Երթանք տեսնենք:

ՔՈՎԻՆՆԼ. — Տօ՛, սարսա՞ղ, Արտաւազդը ըսածը քաջը է, քա՞ջը, ո՞նց պիտի տեսնես:

ՆԱԽՈՐԴԼ. — Համա՞:

6.

Աշկերտներուն ետևէն կը լսի կնոջ սուր ու հիւանդոս ծիծաղ մը:

Աւելի բարեկան մէկ-երկուքը կը քաւին ետ: Կ'երեւա Հարճը, կարմիր լարով մը մազերը կապած, երկու ձեռքերը կրծքին սեղմած՝ կը խընդա: Յանկարծ կը կտրէ ծիծաղը, բարկացկոտ կը նայի շուրջը վայրի նայւածեով, կը ցատկէ քարէ նստարամին վրա եւ կը խօսի գրգուածու գրգուող ժեւոով մը:

ՀԱՐՃԸ. — Ի՞նչ էք կեցեր ապուշի պէս բերաննիդ բաց: Զէ՞ք տեսներ, որ ձեզի նորէն իշացընել կ'ուզէ, որ նորէն ցատկէ ձեր կը ունակը: Մի՛ խարւիք, մի՛ խարւիք: Այդ նոր գիշատիչը քանի գեռ չէ տեղաւորուեր ձեր մարմնին վրա, ձեր հոգիին վրա, վրա՝ տւէք, ջարդեցէք, սատկեցուցէք: ասոնք բոլորը միեւնոյն են, նոյն գաղանը, երբ անգամ մը ուժը իրենց ձեռքն անցնի: Վազեցէ՛ք. վազը առառու արդէն ուշ կ'ըլլա, ո՞ւշ...

ՀԱՐՊԵՑ ԶԵՆՈԲԻ. — (Իր հարթակէն) Համբօ, կը լսե՞ս, Համբօ՛: ի՞նչ կը խօսի այդ կինը: Աստւած կը խօսի իր բերնովը:

ՀԱՐՃԸ. — Իսկո՞յն, իսկո՞յն, վազեցէ՛ք, բանեցէ՛ք ու քաշ տւէք անոնց մազերէն (կը քաշէ իր գլխու կարմիր քաշկինակը, մազերը կը քափին դէմքին ու աւելի կատաղի արտայայտութիւն կու տան, մինչ ինքը կը խօսի շարժելով ձեռքի կարմիր քաշկինակը) Քաշեցէ՛ք, վը-ռեցէք գետին, ձեր ոտքերուն տակ, մեր բոլորիս ոտքերուն տակ: Հա-նենք վերջապէս մեր բոլորի վրէժը. բոնակալութեան, բոնարարու-թեան, մեր ստորնացման, մեր ստըրկացման բոլոր վրէժը: Հերիք է, բոլո՞ր տէրերը մեր ոտքերուն տակ, բոլոր, բոլոր իշխողները մեր ոտ-քերուն տակ:

ԱՇԿԵՐՏՏՆԵՐԸ. — Այո՛, մեր ոտքերուն տակ, բոլո՞ր վարպետ-ները մեր ոտքերուն տակ:

ՀԱՐՊԵՑ ԶԵՆՈԲ. — Համբօ՛, կը լսե՞ս, ի՞նչ կը պահանջեն ա-մենքը:

ՀԱՐՃԸ. — Երթա՞նք, երթա՞նք, աւերենք իրենց աները, իրենց բները: Այրե՞նք, այրե՞նք իրենց բոլոր որջերը:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԿՈՂՄԵՐԸ. — Այրե՞նք, այրե՞նք...

ՀԱՐՃԸ. — Մինչեւ բոցերը երկինք ըլ միզեն, մինչեւ բոցերը աւեր չուկին՝ մեր ցաւերուն հովացում չկա: Վազեցէ՛ք, վառեցէ՛ք ձեր ջա-հերը, ձեր մարիսերը, կրակները, վառեցէ՛ք ձեր վրէժը, ձեր այրող ոխն ու կատաղութիւնը... Առա՞ջ, ամե՞նքս առաջ, հոս մարդ չմնա:

ՍՈՂՈՄՈՒՆ. — Սուրբ ես դուն ու քու խօսքերդ յայտնութիւնը եր-կընքի: Առա՞ջ ինկիր, սրբուհի՛, մենք բոլորս քու ետեւէդ:

ԲԱՇՄՈՒԹԻՒՆԸ. — Մենք բոլո՞րը, բոլո՞րը:

ՀԱՐՊԵՑ ԶԵՆՈԲ. — Համբօ՛, դուն ալ: Մենք բոլորս քու ետեւէդ:

ՀԱՄԲՈՒՅԻԾԸ. — Մենք բոլո՞րս, բոլո՞րս...

ԺԱՄԿՈՉԸ. — Կեցէ՛ք, կեցէ՛ք, դուք չգիտէք ի՞նչ կ'ընէք: Այդ

խելագար կինը ձեր խելքը առաւ: Զէ՞ք տեսներ անառակ կին մըն է աստիկա: ցոփ ու խառնակեաց աղիճ մը:

ՍՈՂՈՄՈՒՆ. — Ի՞նչ: Ո՞վ է ցոփ, ո՞վ է աղիճը: այս սուրբ աղ-ջիճը:

ՈՒՐԻՇ ՄԸ. — Ցոփը դուն ես, կա'լ չուն: դուն ես լկտին, ան-ամկը:

7.

Կը յարձակի ժամկոչին վրա: Ժամկոչը որչապատողները կը վա-գին պատոպանելու: Յանկարծ Համբօն խոր ու խուլ մոնիթին մը կ'ար-ձակէ ու կը նետուի բազմութեան մէջ: բունեցքի մէկ հարւածով գետին կը փոկէ ժամկոչը: Ճիչ, պառոց ու փախուստ:

ԶԱՅՑՆԵՐ. — Մեռա՛ւ, մեռա՛ւ: Փախէք: Մարդ կ'ըսպաննեն, փա-խէ՛ք:

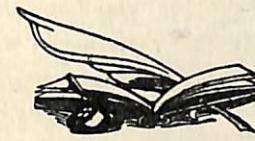
ԶԱՅՑՆԵՐ. — Ապրի՛ Համբօն: ապրի՛ Համբօն:

ԶԵՆՈԲ. — Դէ՛, աղա՛ք, առա՞ջ: շիտա՛կ վարչատուն: սատկե-

ԶԱՅՑՆԵՐ. — (Յափշտակլած ու ինքնամոռ) Այո՛, առա՞ջ, առա՞ջ, Զայցները բոցերուն մէջէ՞ն: Երթա՞նք ու վառե՞նք, եւ ամեն ի՞նչ անցնի բոցերուն մէջէ՞ն: Երթա՞նք ու վարձող բոցերուն մէջէ՞ն, թեքող, ոլորող բոցե-մէջէ՞ն, պարող ու դարձող բոցերուն մէջէ՞ն, բոլոր տէրերը ու պա-քուն մէջէ՞ն: բոլորը, բոլորը բոցերուն մէջէ՞ն, բոլոր տէրերը ու պա-քուն մէջէ՞ն: Իրենց քունչերը, իրենց որջերը, բոլո՞ր քաղաքը բոցերուն լատաները, իրենց քունչերը, իրենց որջերը, բոլո՞ր քաղաքը բոցերուն մէջէ՞ն: Կործանւի այս անիծած քաղաքը: ա՛, կործանւի՛ այս անիծած քաղաքը: Բոցերուն մէջէ՞ն, բոցերուն մէջէ՞ն...

ԲԱՇՄՈՒԹԻԹԻՒՆԸ. — (Հարճի քեւերին բարձրացուցած, մեծ ոգե-տրութեամբ ու յալբանակով, ուղղվելով դէալի նակալի նեղ փողոցին խորքը) Բոցերուն մէջէ՞ն... բոլոր տէրերը ու պալատները, իրենց բոլո՞ր անցընենք բոցերուն մէջէ՞ն, բոցե-քունչերը, իրենց որջերը, բոլորն անցընենք բոցերուն մէջէ՞ն, բոց-եքունչերը, իրենց որջերը, բոլորն անցընենք բոցերուն մէջէ՞ն... բոցերուն մէջէ՞ն, բոցերուն մէջէ՞ն...

Կը մնա միայն ժամկոչի դիակը գետնին:

ԶՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Ա. ՏԵՍԱՐԱՆ

ԷՆԴԱՐՁԱԿ ՄՐԱՀ ՄԸ ՊԱՀԼԱԽՈՒՆԻ ՊԱԼԱՏԻՆ ՄԵՋ

Սրահը մէկ-երկու սիւնով բաժնաւած է ետեւի մասեն, ուր սանդուղներու գլուխն է եւ գլխաւոր մուտքը: Կողմնակի դռներ աչէն ու ձախէն:

1.

Սանդուղի գլխուն քանի մը զինուոր իբրեւ պահակ: Վրացի օրավարն ու վրացի զնդապետ մը կեցած են իրաք քով սպասողական: Խորքի սանդուղներէն ծանր կը բարձրանա իշխան Պահլաւունին. ետեւէն պաշտօնեա մը:

Բոլորը զինուորական բարեւ կու տան:

ԻՇԽԱՆ ՊԱՀԼԱԽՈՒՆԻՆ.— Բարի օր ու բարի լոյս իմ թանկագին հիւրերուս: Կը ցաւիմ, որ ամեն բան աւեր է ու կողոպտւած պալատիս մէջ, ինչպէս որ կը տեսնէք, եւ ես անկարող ձեր ճաշակին ու սովորութներուն յարձար ու վայել դիւրութիւններ ընծայելու: Առայժմ պիտի գոհանաք, ինչ որ կա: Ճիշճեւ որ ապարանք մը կարողանամք քիչ-չատ կահաւուիլ ու դնել ձեր տրամադրութեան տակ:

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Մենք շա' տ չնորհակալ ենք, իշխան, ձեր յար-մեղի ոչինչ պակաս չէ եղած: Եւ սքանչելի ալ քնացանք:

ԻՇԽԱՆԸ.— Այդ մէկուն չեմ զարմանար: Վերջին օրերու արագարշաւէն, կոխուներէն ու յոգնութենէն ետքը ձեր արդար իրաւունքն է քունու: Զօրավա՛ր, ո'չ ես եւ ո'չ ալ այս քաղաքը այլ եւս երբէք մոռ-միակատար ու արագ յաջողութիւնը ես կը պարտիմ քու եւ քու զօրքիդ:

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Այս լիակատար ու արագ յաջողութիւնը մենք կը պարտինք քու խորհուրդներուդ ու փորձառութեանդ, իշխան:

ԻՇԽԱՆԸ.— Դեսպաններս վաղը կը հասնին Դաւիթթ թագաւորին աւետելու ուրախ լուրը: Քաղաքը լիովին մեր ձեռքը, խոռվարանները չարդ ու բուրդ, սինլքորը փախստական, ապստամբութեան հրդեհը մարած եւ ժողովուրդը բերկրանքի մէջ իր ազատութեանը համար: Անի քաղաքը այսօրւընէ սկսած կը դանւի Դաւիթթ մեծ թագաւորի քրիստոնէական վերին հովանին տակ:

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Երջանիկ ենք իմ թագաւորս ու ես, որ կըցանք մեր օժանդակութիւնը բերել քեզի, իշխան, եւ հայ ժողովուրդին:

ԻՇԽԱՆԸ.— Անչուն չնորհակալ եմ. եւ խնդրեմ առայժմ ներող ըլլաք, որ հարկադրւած եմ ձեզի թողնելու: Գիտես, որ դեռ դործ շատ կատարելու:

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Խնդրեմ, իշխան, ինդրեմ:

ԻՇԽԱՆԸ.— (Աջէն դուրս:)

2.

ԳՆԴԱՊԵՏԸ.— Կը տեսնէ՞ս խօսւածքը, չեշտը, ինքինքը պահէլը: Մցիւթի պալատին մէջ բոլորովին ուրիշ տեսակ էր: Աքլորը քաշ է իր բնին մէջ:

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Բայց իր բունի պարիսպներուն վրա մե՛ր զօրքն է թառած ու իր բունի միջնարերդն ալ մե՛ր զօրքին ձեռքը:

ԳՆԴԱՊԵՏԸ.— Հա՛, բայց ան մեղի բերեր է, որ մենք կուինք, ինքը իշխէ: «Վրաց թագաւորի վերին քրիստոնէական հովանին տակ» չլուցի՞ր: գոլորշիացնք, ամպերուն հասանք:

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Համբերութիւն...

ԳՆԴԱՊԵՏԸ.— Համ է, զօրավար, մի՛ մոռնար:

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Աչա՛ կեցած եմ ես հոս ու ինծի հետ ալ վրացի զօրքը. ու կ'ըսեմ քեզի՝ այլ եւս ո'չ ես դուրս կու գամ հոսկէ, ո'չ ալ վրացի զօրքը:

ԳՆԴԱՊԵՏԸ.— Եթէ այդ հայը արգելք չդառնա:

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Թէ արգելք դառնա՝ միջտեղէն կը մաքրենք: Մե՛րը պիտի ըլլա, այս սքանչելի հարուստ քաղաքը, մե՛րը պիտի ըլլա, Մե՛րը պիտի ըլլա, այս սքանչելի հեռանկարներ կը բացւին աշխիչ գնով ալ ուզի ըլլա: Եւ զիտե՞ս ինչ հեռանկարներ կը բացւին աշխիչ քիս առջեւը. Վրաստանի սահմանները ետ-ետ կը փախչին իմ սուրիս դիմ. եւ ճիշճեւ ո՞ւր, ճիշճեւ ո՞ւր. ո՞վ կինա ըսեր: Մեծ յաջողութիւն պարզեց Աստուած մեղի:

ԳՆԴԱՊԵՏԸ.— Որու համար, զօրավա՛ր, կարծեմ արժէ, որ մէկ-երկու դաւաթ...

ԶՕՐԱՎԱՐԸ.— Ա՛, Պահաւունի իշխանի գինին, ա՛յ, ասո՞ր ըելիք չունիմ, պատական բան է. իր ծածուկ նկուղներէն, որոնց

մուտքը մեր արդար ու բարի Աստւածը կարծես անձամբ ինքն է պահ-պահեր մեղի համար զույշիկ ամրոխի սրբապիզծ հպումէն:

ԳՆԴԱՊԵՏԸԼ.— Գինին լաւն է. գէշ չեն և աղջիկները, ձաշա-կիդ, պիտի գան:

ԶՈՐԱՎԱՐԸԼ.— Հա՞ . արդէն համը առեր ես:

ԳՆԴԱՊԵՏԸԼ.— Աստւած որ յաջողութիւնը տա, յայտնի բան է, երկու ձեռքով կու տա:

ԶՈՐԱՎԱՐԸԼ.— (Անոր ուսը ծեծելով) Երթա՛նք, խմենք մեր ա-մեն տեսակի յաջողութիւններուն կինացը... (ծալրով) Պահլաւունի նկուղներու հին ու ծածուկ գինիէն:

ԳՆԴԱՊԵՏԸԼ.— Որ արդար ու բարի Աստւածը անձամբ է պահ-պահեր մեղի համար: (Խօսելով կ'իջնի միասին նակար սանդուղնե-քնի:)

3.

Զախէն կը մտնէ պատօնեա մը, ետեւէն Հարնը: Պատօնեան կ'երբա դէպի աջի մուտքը, կը բանա դուռը, ուրկէ ֆիշ մը ետք դուրս կու գա Խօսան Պահլաւունին:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— (Պահ մը եւսու կիմը դիտելէն ետքը) Ինծի անձամբ տեսնել ես ուզեր:

ՀԱՐՃԸԼ.— (Գլխով կ'ընէ):

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Էսէր ես՝ կարեւոր բան ունիս յայտնելու:

ՀԱՐՃԸԼ.— (Գլխով կ'ընէ):

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Իսկ ո՞վ ես դուն:

ՀԱՐՃԸԼ.— Գիտեմ, եկեր ես վրէժ լուծելու: Բարի՛ ես եկեր:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Ի՞նչ:

ՀԱՐՃԸԼ.— Երկու օր է որ եկեր ես եւ երկու օր է որ արիւնը կը հոսի, եւ երկու օր է որ բանտերը կը լեցւին. վրէժը լա՛ւ բան է. բարի ես եկեր: Ես ալ եկեր եմ աչա՛ քեզի օգնելու:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Օգնելո՞ւ:

ՀԱՐՃԸԼ.— Ես կու տամ քեզի քու բոլոր թշնամիներուդ անունը, որ արիւնը հոսի ու բանտերդ լենան. եւ շա՛տ շատ է անոնց թիւը. չի

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Անանէ՛ տեսնեմ:

ՀԱՐՃԸԼ.— Նախ պայման մը:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Կը լսեմ:

ՀԱՐՃԸԼ.— Կա ատոնց մէջ մէկը, որուն ձեռք չես տալու. միա՛յն մէկը:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Քու ի՞նչդ է:

ՀԱՐՃԸԼ.— Ի՞մ: Ոչի՞նչ:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— (Ժպուն) Ոչի՞նչ: Իսկ ի՞նչ է քու անունդ, հար-ցուցի քեզի:

ՀԱՐՃԸԼ.— ... Հարճ:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Ա՛... դո՞ւն ես այն նշանաւոր հրձիգը: Մենք կը փանոէինք քեզի:

ՀԱՐՃԸԼ.— Ե՛ս եմ վառեր, այո՛, բոլոր այն տիսմար ու վախկոտ մարդոց սրտերը, ե՛ս եմ վառեր անոնց հողիներուն մէջ վրէժն ու կա-տաղութիւնը, ե՛ս եմ վառեր ձեր բոլոր պալատներն ու աները, գա-զաններու այդ զզւելի բները, ե՛ս, ի՞մ ձեռքիս դործն է այդ բոլորը: Հարցո՞ւր ու տե՛ս, այդ բոլորին մէջ նադաշը ոչ-մէկ դեր չունի:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Ա՛խ, դուն կը խօսիս այն կեղծ մարդարէի մա՞սին:

ՀԱՐՃԸԼ.— Քեզի կ'ըսեմ՝ ես եմ ըրեր. ու լուծեր եմ վրէժն. Հի-մա ալ աչա՛ եկեր եմ քեզի. կ'ուզես՝ շինէ՛ ինծի քու վրէժիդ գործի-քը. կ'ուզես՝ զա՛րկ վրէժդ իմ գլխուս, իբրեւ քու ամենէն անկուտ թշնամիդ, որովհետեւ զզւելի ես դուն ալ ինծի համար այնպէս, ինչ-պէս բոլոր միւսները: Բոնէ՛լ տուր ինծի, կախէ՛, սպաննէ՛, թափէ՛ իմ վրաս քու բոլոր կատաղութիւնդ, իրաւո՞ւնք ունիս: Բայց յարդէ պայմանդ. բա՛ց թող նադաշը, ձեռք մի՛ տար անոր:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Այդպէ՞ս. լա՛ւ: (Ձեռքի հօսան մը կ'ընի պատօնեա-յին, որ կը հեռանա սանդուղներէն վար:)

4.

ՀԱՐՃԸԼ.— Եւ ինչո՞ւ ես բռներ. ան ի՞նչ է ըրեր: Դուն չգի-տե՛ս. (Հեգնուա) ան շինէ՛լ կ'ուզէ միայն, շինէլ ու կառուցել: Քան-դողը, այրողը եւ սպաննողը մէ՛նք ենք, մէ՛նք, ես ու դուն:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Եթէ իրաւ կը ցանկաս, որ նադաշը ապրի, լա՛ւ, ապատէ՛:

ՀԱՐՃԸԼ.— Ե՞ս:

ԻՇԽԱՆԸԼ.— Թող ե՛տ առնէ իր ըսածները: Աչա՛ կը բարձրանա, գնա՛ դէմը ու համոզը՛, թող ուրանա՛ իր յիմար Արտաւազզը եւ ես կը խոստանամ՝ կ'ապրի ի՞նքը, կ'ապրիս դո՞ւն: Գնա դէ՛մը:

5.

Հարնը սասաիկ յուզումով կը քաւի ետ-ետ: Խորքէն կը լսի ըրդ-թամերու ըլինդը. սանդուղներէն ծանր կը բարձրանա նադաշը ձեռ-քերն ու ոտքերը ըլքայւած. երկու կողմէն մէկ-մէկ զինոր. ետեւէն պատօնեան:

Նաղաը կու գա շիտակ Խօխանին դէմը կանգ կառնէ առանց շուր-
ջը նայելու:

ԻՇԽԱՆԼ. — Առա'ջ եկուր, կի'ն: Առաջին խօսքը քուկդ է:

Նաղա ծանր կը դարձնէ զլուխը Հարճի կողմը. եւ երկուքը վայր-
կեան մը տեսու կը նային իրար լուռ ու անւարժ: Հարճը դողդոչուն ֆայլ
մը կ'ընէ դէպի նաղաը եւ յանկարծ բուռն շարժումով կը նետի գե-
տին անոր առջեւը. եւ բարձրացընելով անոր ձեռքերուն երկար ըղ-
թան, բափով կը սեղմէ ըրբունքին:

Ամենիը մոայլ ու լուր:

ԻՇԽԱՆԼ. — Լա'ւ, հերի'ք է: Ելի՛ր: Կ'ըստապէմ խօսքի:

ՀԱՐՁԼ. — (Յանկարծ վեր կը քոչի ու դառնալով դէպի Խօխանը,
այլակերպ խօսւածքով) Դուն լաղթեր ես, զուն լաղթող ես ու եկեր
ես, զուն տէրն ես. ըրէ՛ ինչ որ կ'ուզես, ըրէ՛ ինչ որ կրնաս. ազա՛տ
ես: Բայց ա՛ն, թո՛ղ որ ապրի, անոր ձայնը թո՛ղ որ ապրի, ապրի
մէր մէջ ու մէր հոգիներուն խորքը: Ի՞նչ վնաս քեզի. անոր լսածը
չկա հիմա ու չի կրնար ըլլար. ձայն մըն է, երդ մը, անուշ եղանակ
մը, նո՛ր, աղուր, հեռաւոր: Դուն իրաւունք չունիս մարելու այդ
ձայնը, զուն իրաւունք չունիս խեղելու, մեսցընելու հոգիի ամեն
շարժում, ամեն ձգառում եւ չե՛ս կրնար. անոր խօսքը մէր բոլորի հո-
գիներէն է որ կու գա. եւ քու հոգիէշ. չէ՛ որ զուն ալ մարդ
ես: Հանե՛լ տուր, Հանե՛լ տուր իր շղթաները, թող երթա՛, ապրի՛:
Քեզի մարմին է պէտք. քեզի մարմին է պէտք որ յօշոտես, մարմին որ
տիրես, մարմին որ վայլես. աշա՛ մենք բոլորս, մենք բոլորս միս
քեզի...)

ԻՇԽԱՆԼ. — (Պատօնեային) Հեռացո՛ւր ալդ մոլեղնած բանդա-
գուշող կինը: Եւ կը հսկե՛ս վրան:

ՊԱՏԾՈՆԵԱՆ. — (Բոնինով Հարճի քեւէն) Քալէ՛:

ՀԱՐՁԼ. — Ե՛ս... ես կու գամ. ես կու գամ: Մենք ի՞նչ, մենք
բոլորս իրեն միս, մենք բոլորս միս իրեն, մենք բոլո՛րըս միս իրեն:

Կ'իջնեն սանդուղներէն իվար:

6.

ԻՇԽԱՆ. — Դուն... զուն շատո՞նց է որ կը մանչնաս այդ կինը:

ՆԱՂԱՇ. — (Կեցած է շիտակ, թերեւ մը զլխահակ ու լուռ:)

ԻՇԽԱՆԼ. — (Հեղնու) Ասո՞նց ձեռքովն է, որ փրցընել կուզես
Արտաւազգի շղթաները: Արտաւազգի շղթաները զուն խորտակել չես
կրնար, բայց ես կրնամ խորտակեր քո՛ւ շղթաներդ: Հանեցէ՛ք իր
շղթաները:

Զինորները կ'աշխատին ու տղթաները ռոխնով կ'իջնան դաստակ-

ներէն ու ոլովներէն: Խօխանը ձեռքի տարժում մը կ'ընէ եւ զինորները
տղթաներուն հետ կ'ելմեն դուրս, ճակտէն:

7.

ԻՇԽԱՆԼ. — Նաղաշ Նաթա՛ն, դուն խելօք մարդ ես եւ երկար
խօսքերը կարծեմ աւելուրդ են մեր մէջը: Ես եկեր եմ կարգն ու կանոնը
վերահաստատելու: Դուրսի կարգն ու հանգիստը ես կը բերեմ, ա՛տ
իմ գործս. բայց հոգիներու մէջ, ուր դուն ձգեցիր չփոթը, դո՛ւն պէտք
է բերես կարգն ու հանգիստը: Ամ կը պահանջեմ ես քեզմէ, ատ նաեւ
կ'ըլլա ամենէն շիտակ ու միա'կ մամբան ծանր յանցանքդ քաւելու:

ՆԱՂԱՇ. — Ի՞նչ է ուզածդ:

ԻՇԽԱՆԼ. — Արտաւազգը խառնակիչ մըն է, ըմբոստ մը, անչնա-
զանդ ու մէծամիտ արքայորդի մը, նախանձու ու անիծւած զաւակ մը.
իր արդար պատիժն է, որ կը կրէ ան Մասիսի խորունկ խորքերուն
տակը, եւ հոնկէ երբէ՛ք, երբէ՛ք դուրս գալու չէ. չար սպառնալիք մըն
է մարդկութեան համար անոր դուրս գալը եւ խանգարում կեանքի
կարգ ու կանոնին: Այսպէ՛ս է ըսեր ի՞նքը ժողովուրդը, այսպէ՛ս են
կարգ ու կանոնին: Այսպէ՛ս է ըսեր ի՞նքը ժողովուրդը, այսպէ՛ս են
կարեր այսպէ՛ս պիտի ըսես եւ գո՛ւն: (Լուռ:) Գնա՛ բացատ-
րէ՛, որ քեզի թիւր են հասկըցեր. գտի՛ր ձեւ մը, հնարող մարդ ես.
բայց հոգիներու շփոթը պէտք է հանդարտես: Թէ համաձայն ես՝ բաց
են առջեւդ բոլոր դուները: (Լուռ,) Խօսէ՛:

ՆԱՂԱՇ. — Կանչէ՛ ծառաներդ:

ԻՇԽԱՆԼ. — Համաձա՞ն ես:

ՆԱՂԱՇ. — Բերե՛ն շղթաներս:

ԻՇԽԱՆԼ. — (Կասողած) Ո՛չ, այս անդամ հարցը շղթաչով չի վերջա-
նար: Լա՛ւ մտածէ. ես տէրն եմ այս քաղաքին, տէրն եմ քու ամրութին,
տէրն եմ քու Արտաւազգին եւ քու անձին եւ այն կոնջո, որ ոտքերուդ
տակ ինկէր էր զեախն: Լճունէ՛ որ հոս կատարւի պիտի իմ կամքս: Եթէ
ընդդիմանաս՝ ո՛չ թէ շղթա, մա՛չ կ'ըսպասէ քեզի. կը փնտուն ամենէն
զգուելին, ամենէն անարգը, ամենէն անդութը մաշերուն մէջէն ե՛ւ քեզի
զգուելին, ամենէն անարգը, ամենէն անդութը մաշերուն մէջէն ե՛ւ քեզի
զգուելին: Եւ չերեւակայն' ո թէ կը սրբանաս. գիտցի՛ր, չեմ թող-
ե՛ւ ալդ կնոջ: Եւ չերեւակայն' ո թէ կը սրբանաս. գիտցի՛ր, չեմ թող-
ե՛ւ ալդ կնոջ: Եւ հաշատակ խաղաս: Այսպէս կ'ընեմ, որ անէծքով յիշեն ամենէնը
ներ որ նահատակ խաղաս: Այսպէս կ'ընեմ, որ անէծքով յիշեն ամենէնը
փու անունդ եւ նզովք կարդան վրագ գարերը: (Լուռ) Իմաստո՛ւն
անունդ եւ նզովք կարդան վրագ գարերը: Դիր-
զիր, կատարէ՛ ինչ որ կ'ըսեմ քեզի եւ կ'ամոլիս իշխանավայել. Դիր-
զիր, կեանքէ՛ ու վայելքէ՛տ պակաս ըլլար ոչինչ: Մենք միայն ան-
քէ՛տ, կեանքէ՛ ու վայելքէ՛տ պակաս ըլլար ոչինչ: Վայելքէ՛տ կին է.
ոտքը, եթէ յիմար չես: Ալդ կինը, հաւա՛տս վկա, գեղեցիկ կին է.
Ուրուկ տեսնեմ որ ճաշակ ունիս: (Լուռ:) Ուրուկն, վճռէ՛: (Լուռ:) Ուրու-
կ վերմիդ կ'ըսպասեմ: (Քիչ մը վերջը գրգուած:) Զե՞ս լուր, քեզի կ'ը-
ումիդ կ'ըսպասեմ:

սեմ: Արժանի չես համարեր ինձի եւ քու պատասխանիդ, հա՞: Տօ, շո՞ւն, ո՞վ ես որ դուն, ի՞նչ ես որ դուն, որ այդպէս խրոխտ կը նայիս վերելէն: Մարդու տեղ զրի քեզի ու երես առիր. այդպէս են բոլոր ստրուկները: Անասունի լեզով պէտք է խօսւի քեզի-պէսին հետ, որ պատասխան տան: (Կատաղած եւ ինքզինքը զավելու անկարող) Շո՞ւն, խօսէ՛, խօսէ՛, խկոյն, պատասխան տուր. խօսէ՛... թէ չէ հիմա կը նետեմ քեզի ոտքերուս տակը, կը վշրեմ ոսկորներդ, կը ջարդեմ, կը ճարճատեմ, քու... քու...: (Հետզիետէ վրան երթալով, մինչ նաղած կեցած է միւսուր, հանգիստ ու անշարժ:) Խօսէ՛, խօսէ՛, պատասխան՝ տո՞ւր, քեզի՛ կ'ըսեմ՝ պատասխան՝ տուր...: Պիտի խօսի՞ս... (Ամուր ապտակ մը կ'իշեցնէ:) Ասիկա առ այժմ առնելիքիր բեճը: Կը պատասխանե՞ս, կը կակուղնաս ու կը պատասխանե՞ս. ես քեզի պատասխանել կու տամ: Կը տեսնե՞նք, կը տեսնե՞նք հիմա՝ որո՞ւ կամքը պիտի յաղթէ, ի՞մ թէ քո՞ւ...: Հիմա՛, հիմա, այս վայրկեանիս, երբ միսերըդ կտոր-կտոր վորոցնեն... (Արագ դէպի նակտի սանդուղները ու վար:)

Տեսարանը դանդաղ կ'ըսկսի փակիլ երկու կողմէն, պահ մը ցոյց տալով իր երկու փետերուն մէջ միայն նաղածի կերպարանիք, որը միւսու անշարժ կեցած է կարեկցու դէմքով:

Բ. ՏԵՍԱՐԱՆ

ՀՐԱՊԱՐԱԿ ՊԱՀԱՍԻՈՒՆԻ ՊԱԼԱՏԻՆ ԱՌՋԵՒԾ

Ճակատը պալատի մուտքն է, որ կը պահպանեն զոկատ մը զինար: Զախ՝ պատահանի նման քարէ փոքր բարձրաւանդակ:

Բազմութիւնը, այր ու կին, մեծ ու փոքր, ամեն աստիճանի ու դիրքի, կը մտնեն ու կ'ելնեն աշէն, ճախէն, քանի մը ուղղութեամբ:

1.

Մէկ կողմ խմբւած են հիմք-վեց քարեկեցիկ քաղաքացի:

Ա. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Մե՛ծ ճարդ է, մե՛ծ ճարդ է:

Բ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — ինչպէ՞ս ալ համոզեց վրացիները. դիւրին բան չդիտնաս. մեծ արւեստ է հարկաւոր:

Գ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Դաւիթ թագաւո՞րս որն է. մեր իշխանը Բիւղանդիոնի կայսեր անդամ քիթէն բռնած կը պատցընէ:

Ա. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Շարաթւան մը մէջ, տե՛ս, ինչպէ՞ս մաքրեց ամբողջ քաղաքը եւ ամբողջ շրջակաւոր: Երկաթէ կամք ունի:

Գ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Եւ երկաթէ բազուկ:

Դ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Աստւած իմ, ի՞նչ պիտի ըլլար մեր վերջը այդ սանձերը փրցուցած սրիկաներուն ձեռքէն, եթէ վրա չհասնէր:

Բ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Երազ ըլլա կարծես այն բոլոր սարսափները, ճիւղային երազ մը:

Գ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Իսկ ո՞ւր են հիմա: Քիթերնին թող դուրս հանեն տեսնենք: Սմքեցա՞ն, աւազակները:

Բ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Կեցի՛ր, կը հանե՞նք, տեղը կը հանե՞նք. այնպէս հո՛ւս հո՛ւս տանք հիմա անոնց կոկորդը, այնպէս չոքե՞նք անոնց կըրծքին, որ միւս անդամ...

Դ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Հա՛, Ռոմա՞ն, ճիշտ է. դուն շատ տուժեցիր:

2.

Երկու հոգի կը մօտենան խօսողներուն:

Ա. ՆՈՐԵԿԻ. — Իսկ ե՞րբ պիտի դուրս հանեն այդ մահապարտ շունը:

Ա. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Մենք ալ ձանձրացանք. երեւի շունով:

Ա. ՆՈՐԵԿԻ. — Բայց արդէն մթնելու վրա է, կիրամուտք իրեկունով, ամեն մարդ տուն կ'ուզէ երթա:

Բ. ՆՈՐԵԿԻ. — Զեն երթար: Այսպէս տեսարան ամեն օր ըլլար: Տեսա՞ք խարոյէկը. ո՛չ թէ մէկ հոգի, ամբողջ վաշտ մը կարելի է վառել այդքան ցախով:

Դ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Զելլա՝ փայտը կը մեղքընաս: Գիտե՞ս, այս տարի դուն շա՞տ սուղցուցիր քու փայտիդ գինը:

Ա. ՆՈՐԵԿԻ. — Բայց ի՞նչ թամաշ է ըլլալու: Ո՞ղջ-ողջ պիտի այրեն:

Բ. ՆՈՐԵԿԻ. — Բա ի՞նչ, մորթէն ու ե՞տքը: Ալ այդքան փայտը ինչո՞ւ էին փայտընելու:

Ա. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Խոնիլ սկսան: Երեւի դուրս կը բերեն:

Գ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Հա՛, հա՛. երեւի հանեն պիտի:

Բ. ՔԱՂԱՔԱՅԻ. — Ի՞նչ բազմութիւն է, է՛:

Խօսակցութեան ժյուր, տարծում ու անհամբերութիւն: Խօսակցութեան ժյուր, տարծում ու անհամբերութիւն:

ԲԱՄԲ ԶԱՅՆ ՄԼ. — (Պահանջկոտ) Մահապա՛րտը... մահապարտը...:

ԲԱՐԱԿ ԶԱՅՆ ՄԼ.— Շուտ որէք: Տեսքին կարօտ ենք մնացեր:
Ընդհանուր իրառությունը:
Դարպասի դոներեն մէկը քերեւ մը ես կ'երքա:
ԲԱՅԱԿԱՆՉՈՒԹԻՒՆԵՐ.— Ա՛... ՕՀօ՛... ՎԵ՛ՐՃԱՊԵ՛...

3.

Դարպասի բացւած նեղ նեղքէն դուրս կու զա մունետիկը եւ ետեւէն պաշտօնեալ մը: Պաշտօնեան կը բարձրանա ժարէ պատւանդանը, մունետիկը կը մնա վարը ու ճեռքի նիպուրը վեր կը բարձրացընէ:

ԲԱՅԱԿԱՆՉՈՒԹԻՒՆԵՐ.— (Ալիք-ալիք) ՍԵ՛ռ... ՍԵ՛ռ... սո՛ւռ...
ՄՈՒՆԵՑԻԿԸ.— Անիի բաղդաւոր քաղաքացիներ, ձեզի հիմա պիտի խօսին ձեր բարի ու բարերար տիրոջ անունէն. ձեզի կը խօսին Պաշտառնի վահան իշխանի անունէն: Լո՛ւռ, ժողովո՛ւրդ, լոէ՛:
Լուսքին:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— Ամենէն առաջ կը յաջտնեմ ձեզի ձեր պաշտելի իշխանի սէրն ու խնամքը: Իր բոլոր մտածմունքը ձեր բարեկեցութիւնն է ու ձեր քաղաքի բարդաւաճումը: Որպէսզի ձեր վիճակը թեթեւցընէ, ահա՛, կը չնորհէ ձեզի բոլոր յետնեալ տուրքերը, մաքսերը, բաժերը, հասերը, ինչպէս եւ այս տարւան հարկերուն կէսը:

ԲԱՅԱԿԱՆՉՈՒԹԻՒՆԵՐ.— Կեցցէ՛ իշխանը:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— Շատ կը ցաւի ու կ'արինի ձեր ազնիւ իշխանի հայրական սիրու, որ այսքա՞ն այսքան զոհեր հարկ եղաւ կարգն ու օրէնքը վերահաստակելու համար: Իսկ զեռ կենդանի մնացած յանցաւորներու դէմ՝ իշխանը կ'ուզէ ներող ըլլա ու երկայնամիտ, մանաւանդ որ անոնք բոլորը արդէն իրենք կ'սպան թէ ինչպէս չարաչար խարւած են եղեր: Իշխանի բանալ տւած քննութիւնը ցոյց տւաւ, որ այն բոլորը ինչ որ կատարեցաւ էապէս մէկ մարդու մը սարքած մեքնայութիւնն էր: Ոմն նաղշարար, նաթան անիմեալ անունով, որ օգտւելով ժողովրդի բարի միամտութենէն լուր է տարածեր, թէ ինքը կապ ունի դեւերու հետ եւ պիտի տա ամենուն ոսկի ու զանձեր եւ ամենքը պիտի գառնան իշխան, թաղաւոր, կայսր, ամենքը: Եւ ահա՛ դուք ձեր բարի աչքերովը տեսաք, թէ ի՞նչ դուրս եկաւ դեւերու այդ բարեկամութենէն, տեսա՛ք հոսած արիմը, վառւած տուները, անվերջ սահմարձակութիւնը, կողոպուտն ու յափշտակութիւնը օրը ցերեկով եւ անվերջ կոփները այս վերջին ամիսներուն. տեսա՛ք:

ԶԱՅՆԵՐ.— Անիմւի՛, անիմւի՛...

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— Բաց դուք չտեսաք ու չէիք կրնար տեսներ,
ինչ որ հիմա մէջտեղ հանեց կատարւած մանրակրկիտ քննութիւնը:

Որոշած է եղեր որ այլ եւս ոչ-ոք չունենա իր ընտանիքը, իր կինը. բուլորի կանայքը բուլորին...

ԲԱՅԱԿԱՆՉՈՒԹԻՒՆԵՐ.— Լիրրը... անամօ՛թ... լկտի՛...

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— Արդէն հաստատած է, որ ամեն զիշեր հաւաքումներ են ունեցեր դադունի տեղեր՝ ցոփ կնիկներ ու պոռնիկներ իրենց հետը՝ մինչեւ լոյս խառնակեաց չայտութեամբ: Եւ այդ բոլոր խառնակեցութեան գլուխը իր նշանաւոր տարփուհին:

ԶԱՅՆ ՄԼ.— Ո՞վ... ո՞վ...

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— էմիրի հին հարձը:

ԶԱՅՆԵՐ.— Հա՛րձը... հա՛րձը...

ԶԱՅՆ ՄԼ.— Ես չէ՛ի ըսեր. ես չէ՛ի ըսեր:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— Հա՛, Հարձը, ա՛ն, որ կախարդութեամբ կ'ըզրացլի ու բժժանքով. ձեր աչքովը տեսաք, երբ մազերն ու կուրծքը բարձր եղայրը եղօր դէմ կը գրգռէր, երիտասարդները խելքէ կը հանէր, ու ամեն ինչ վառել կու տար. որպէսզի աչդ բոլոր մոխիբներուն, խառնակութեան ու անառակութեան վրա թագաւորեն իրենք երկուքով՝ սուտ մարդարէն ու պոռնիկ հարձը:

ԶԱՅՆ ՄԼ.— Աստծու կրակը երկուքի գլխուն:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— Այո, Աստծու կրակը երկուքի գլխուն. ճիշտ է քու զատաստանդ, ժողովո՛ւրդ. մեր իմաստուն իշխանն ալ փրկելու համար ձեզի դեւերու ու կախարդներու դիւթէն ու հայրէն, պահպահնելու համար ձեր զաւակները ալզմերու մէջ թաւալելէն՝ վճռեց որ այդ յանցապարտ գարչելի զոյզը յանձնելի խարուկին:

ԲԱՅԱԿԱՆՉՈՒԹԻՒՆԵՐ.— Խարուկի՛ն... խարուկի՛ն...

ԶԱՅՆԵՐ.— Դո՛ւրս բերէք, դո՛ւրս բերէք:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— Եւ այլեւս վերնա չարը մեր մէջէն, անցնի անէծքը մեր քաղաքին վրայէն, դադրի խեռն ու խոռվը, չքանա անիշխանութիւնը եւ տարածէ ամենուս վրա իր ամուր ու պահպահն բազուկը Աստծուծէ ընտրւած Պահպահնի իշխանը:

ԲԱՅԱԿԱՆՉՈՒԹԻՒՆԵՐ.— Ամէ՛ն:

ԶԱՅՆԵՐ.— Մահապա՛րտը, մահապա՛րտը:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՆՆ.— Բացէ՛ք զարպասները եւ թող շարժուի թափորը դէպի խարոյիկ:

ԲԱՅԱԿԱՆՉՈՒԹԻՒՆԵՐ.— Դէպի խարոյիկ, դէպի խարոյիկ...

4.

Բազմութիւնը նախ լարւած ու հետաքրիբ կը խուժէ դէպի բաց բազմութիւնը այս լարւած ու հետաքրիբ կը խուժուու երկուքի կը նեղուու դոները, բայց դուրս շարժուղ թափորին առջեւը երկուքի կը նեղուու դոները,

Քրի ու նամբա կու տա. քափորը կ'ուղղվի ֆիշ մը դէսի առաջ եւ աջ կողմէն կ'ենի դուրս:

Թափորի առցեւէն կ'երբան մէկ-երկու տասնեակ զինուր. ետեւն կու գան ուրբ լուցիներ կարմիր հագուստներով, խուռ ու վաս շահերը ձեռքերնուն, որոնք դպուկ-կարմիր լոյսով մը կը գունառութին արդէն զգալի մուրը: Լուցիներուն ետեւէն հոգեւորական մը սեւերու մէջ, ձեռք փղոսկրէ խաչելութիւն: Հոգեւորականին ետեւէն կու գան մահապարտները՝ երկուքն ալ երկար ներմակ շապիկներ հագած, զլխաբաց ու հերարձակ, ոտքերնուն ողբա, ձեռքերնուն ողբա. առանձին քերով մըն ալ երկուքը կատած են իրարու երկու ժայլ իրարմէ հեռու եւ իրար ետեւէ, առջեւէն նաղաւը, ետեւէն չարնը: Թափորը կը փակէ վաւու մը օօրք:

Նաղաւը ամբողջ նամբին խիստ հանգիստ է, տխուր ու ցաւած դէմ ունի, օքունեները սեղմ, աչքերը յառած իր առջեւը: Հարնը ընդիակառակը սաստիկ գրգուած, դէմքի եւ ուսերու յանկարծական ցնցումներով. քանի մը անգամ կանգ կ'առնէ յոգիսածի պէս, տեղ-սեղ վախով եւ կը քաւուի իր դէմ եղած սպառնալիներէն. եւ աչքերը կատաղի ու ահոելի նայւածքով կը քափառին տուրջի աղմկող, հայինոյն եւ սպառնացող բազմութեան վրա:

Առանձին խօսուները անոնք են, որոնց առջեւէն որ այդ միջոցին անցնելու վրա է յանցաւոր գոյգը:

ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ. — (Միահամուռ) Հո՛ւ... Հո՛ւ... Հո՛ւ...

ԿՆՈՉ ԶԱՅՆ ՄԸ. — Թուք ու մուրս ձեր երեսին, գետին պատուի, մտնէք մէջը:

ԽՈՇՈՐ ՄԱՐԴ ՄԸ. — (Շուրջինները իրելով եւ առաջ անցնելու նիգով) Թողէ՛ք ևս ցուց տաճ ատոնց. ևս ցո՛յց կու տաճ... (Պոռալով եւ բուռնցները օդին մէջ) Դո՛ւն, դո՛ւն ձեր հանդիսաւը վրդովող, ձեր քաղաքը աւերող, ձեր...

ԵՐԻԾԱՍՍՐԴ ՄԱՐԴ ՄԸ. — (Շաղրով) Խնդրեմ, չանգատւես ձեր հարսն ու վեսան: Նայէ՛, նայէ՛, աս ի՛նչ զոյտ է, ի՛նչ անամօթ, ի՛նչ գեղեցիկ, ո՞վ է տեսեր այսպէս հարսնիք. ուղաերու պէս իրար կապած, չներու պէս իրար պոչի:

ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ. — Կորչի՛... կորչի՛...

ՊԱՌԱՀ ԿԻՆ ՄԸ. — (Մուր տալով չարնին) Կրո՛զս վրան, վրա՛ն նայեցէք. հոլին տաճ մազերը, կը ցատկուեն ծծերը...

ՊԱՇՏՈՆԵԲԸ. ՄԸ. — Իշխանութիւն ճանչնալ չե՞ս ուզեր, մէծ ու փոքր գիտնալ չես ուզեր. ա՛ս է վերջը:

ԶԱՅՆ ՄԸ. — Մոխիրներու վրա նստեցուցիր մեզի:

ԿՆՈՉ ԶԱՅՆ ՄԸ. — Զաւա՛կս տուր ինձի, կտրիճ զաւա՛կս տուր ինձի:

ՄԷԿԻ. — Զիսոսի՞ս: Ո՞ւր է լեզուդ: Պապանձեր ես, հա՞:

ՔԱՆԻ ՄԸ ԶԱՅՆԵՐ. — (Խառն) Խարերա... կեղծաւոր... խարդախ... սրիկա...

ԵՐԻԾԱՍՍՐԴ ԿԻՆ ՄԸ. — (Գրկի երեխան առաջ երկարելով) Թո՛ւք, գառնո՛ւկս, թո՛ւք երեսին, թո՛ւք իր երեսին:

ՏԱՐԻՔՈՑ ԿԻՆ ՄԸ. — (Վրա վազելով չարնին) Ճատուկին, վհուկին, ցախաւել մը վհուկին, տւէք հեծնի, տւէք թոչի խարոյկին մէջէն, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, մուխերուն մէջէն, բոցերուն մէջէն...

ՀԱՐՁԸ. — (Յանկարծ կանգ կ'առնէ, աչքերը կը յառէ կիոչ ու խորին ոգեւորութեամբ) Հա՛, քուքի՛կ, հա՛, մուխերուն մէջէն, բոցերուն մէջէն, մի՛շո, մի՛շո: (Բուռն քափով ու ձեռքերը երկինի տարածած) Մայրի՛կ, մայրի՛կ, մուխերուն մէջէն, ե՛ս ալ, ես ալ բոցերուն մէջէն: Ա՛, ամենքը, ամենքը բոցերուն մէջէն:

ԽՈՒՄԲ ՄԸ. — (Ծաղրով) Բոցերուն մէջէն... բոցերուն մէջէն...

ՄԷԿԻ. — Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, մուչի պիտի, փախչի պիտի մուխերուն մէջէն...

ՈՒՐԻՇ ՄԸ. — Բոնեցէ՛ք հա՛, պինդ բոնեցէ՛ք չապիկին փէջէն:

ԴԵՌԱԾԻ ԱՂՋԻԿ ՄԸ. — (Խնդալով) Երթա՛նք, քա՛, երթանք, որ լաւ տեղ բռնենք:

ԽՈՒՄԲԸ. — Բոցերուն մէջէն... Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, բոցերուն մէջէն...

5.

Բազմութիւնը քափորին հետ կը քաւի, բայց կը լսի դեռ աղմուկն ու ժխորը, որ աննկատելի կերպով կը վերածի քաղմութեամբ երգին: Մուր է:

ԹԶՈՒԿՆԵՐԸ. — Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛,

Զարկէ՛ք մուրճն ու կոանը

մէծ բնազրին դռանը,

մարդը մարդուն ճիրանը,

մարդը մարդուն բերանը,

հա՛, հա՛, հա՛, հա՛...

Երգի միջոցին նակտի դարպասներուն մէջէն կը պլալան քաղմութեամբ լապտերները եւ անոնց անդին քազմութիւնը կու գա, կը լեցնէ դարպասներուն ներսն ու դուրսը:

Ու նիւտ սեմին տակի՛ յանկարծ դուրս կը պոռքկա կարմիր լոյ-
սը, որուն մէջ կեցած է անշարժ ու հպարտ կեանքի դեւը:

ԿԵԱՆՔԻ ԴԵՒԾ.— Ես եմ տէրը: Ես եմ ձիակ տէրը կեանքին, ա-
նասունին եւ ասունին: Օդի ոլորտներուն մէջ, ծովուն յատակը, գէճ
հողին վրա, խոր գետնին տակը. ամեն ամեն տեղ ուր որ կեանքը կը
թռչի, ուր որ կեանքը կը լողա, ուր որ կեանքը կը քալէ, ուր որ
կեանքը կը սողա, ուր որ մարդը կը վազէ, ուր որ մարդը կը հեւա...:
Ես եմ տէրը: Ես եմ ձիակ տէրը կեանքին:

Քար լոռոքիւն:

Եւ հանգիստ կը զոցի տեսարանն ու խաղը:

77.40.

200

ՀՀ Ազգային գրադարան

ԱՆ-0354906

9746

3

ԳԻՆ ՄԷԿ ՏՈԼԱՐ

